శ్రీరస్తు.

శృంగారలహరి.

అనునామాంతరముగల

ఆంధ్రవాసవదత్త.

ఇది

అనంతపురముజిల్లా - పెనుగొండపురనివాసియగు.

రౌద్రము - హనుమంతరావుచే

ప్రత్యక్షరశ్లేషకావ్యంబని జగత్ప్రసిద్ధినొందిన

సంస్కృతవాసవదత్తను స్వేచ్ఛానురీతి ననుసరించి

గద్యపద్యాత్మకంబుగ నాంధ్రమున రచియింపంబడి.

చెన్నపురి: క్రిష్టియన్ కాలేజి సంస్కృత ప్రథమపండితులగు,

బ్రహ్మశ్రీ, మహారాజరాజశ్రీ,

వేదము - వేంకటరాయశాస్త్రిగారిచే

సకలదోషరాహిత్యంబుగఁ బరిష్కరింపంబడి.

—:o:—

చెన్నపురి:

శ్రీ "వైజయంతీ" ముద్రాక్షరశాల

ముద్రితము.

౧౮౯౯.

శ్రీరస్తు

శృంగారలహరి.

పూర్వభాగము.

ఉ॥ శ్రీకరమున్విశిష్టపరిసృష్ట్యవనప్రళయాదిభేదకా।
ర్యాకరమున్ జిదాత్మకమహామహిమంబునిజాప్రమేయమా।
యాకలితంబునిష్కలనిరంజననిర్గుణనిర్వికల్పభా।
వాకలనంబునై వెలుఁగునాపరతత్వమునాశ్రయించెదన్॥ ౧.

క॥ శ్రీభూతరుణీముఖకమ । లాభంబగునాంధ్రభూమియందమితయశః । ప్రాభవమురత్ననగరము । శోభిల్లులలాటకాభిశోభితమగుచున్॥ ౨.

క॥ ఆపురముజయశ్రీలతి । కాపురకాపురమురత్నకాంచనకుంభో । ద్దీపితశిఖరాస్ఫోటిత । గోపురగోపురమునగుచుఁగొమరారురహిన్॥ 3.

టిప్పణము.

జయశ్రీలతికాపుర = జయలక్ష్మియనెడు లతాంగి. గోపురము = స్వర్ణపట్టణము—మేడ.

క॥ ఎంతయుననంతవిజయది । గంతరవిశ్రాంతకీర్తినమరుచునచటన్ । సంతతబుధచింతామణి । చింతామణియనఁగనృపతిశేఖరుఁడలరున్॥ ౪.

సీ॥ (1) కృతహేమకశిపుసుక్షేత్రదానక్రియారంహఃప్రకృతి నారసింహుఁడనఁగ । (2) సౌకర్యగతిసమాసాదితక్ష్మాచక్రవిక్రమంబుననాదివిష్ణుఁడనఁగ । (3) వరయశోదానందవైభవాస్పద సుప్రభావవైఖరివాసుదేవుఁడనఁగ । దినదినకృతవసుదేవతర్పణ జాతకీర్తివిస్ఫూర్తి శ్రీకృష్ణుఁడనఁగ। (5) నామహానంతభోగిచూడామణిప్ర । భావిరాజితనిజపాదపద్మయుక్తి । సంతతంబునుసాగర శాయియనఁగ । నెందుఁబెంపొందునాభూపురందరుండు॥ ౨.

టిప్పణము.

(1) హేమ = బంగారు-కశిపు = అన్నవస్త్రములు—"అస్త్రీకశిపుశయ్యాయాం వస్త్రేన్నే తద్వయేపిచ॥ నా." హేమకశిపు = హిరణ్యకశిపుఁడను రాక్షసుఁడు. క్షేత్ర = శరీరము-వరిమడి; దాన = ఈవి—ఛేదనము.

తా॥ రాజుపరమునందు - బంగారు-అన్నము - వస్త్రము - భూమి-వీనిని దానమిచ్చువాఁడనియును- నృసింహునిపరమునందు- హిరణ్యకశిపుని వక్షమును ఛేదించినవాఁడనియును గ్రహింపవలయును.

(2) సౌకర్యగతి = సూకరభావము = వరాహావతారము. సుకరము = శోభనకరమగుహస్తము- లేక- కప్పము—తద్భావము = సౌఖ్యకరము.

తా॥ విష్ణుపరమునందు వరాహరూపముచే భూమండలమును భరించినవాఁడనియు రాజుపరమునందు - శోభనకరమగు హస్తముచేత భూచక్రమును భరించినవాఁడని - కాని - సులభములగు కప్పములను దీసికొనుటచేత రాష్ట్రములను రక్షించువాఁడనికాని, గ్రహింపవలయును.

(3) వాసుదేవునిపరమునందు- తలిదండ్రులగు యశోదానందనుల వైభవమునకాకరమగుప్రభావవైఖరియనియు—రాజుపరమునందు—యశఃప్రదమగునానంద వైభవమునకాస్పదమగు మాహాత్మ్యవైఖరియనియు గ్రహింపవలయును.

(4) వసువులు=అష్టవసువులు—ధనము. వసుదేవుఁడు=కృష్ణునితండ్రి.

తా॥ కృష్ణునిపరమునంగుఁ దండ్రియగు వసుదేవునిఁదృప్తినొందించిన వాఁడనియు రాజుపరమునందు - వసువులను దేవతలను దృప్తినొందించినవాఁడనియుఁ జెప్పనగును.

(5) అనంతభోగి=ఆదిశేషుఁడు—అనేకములగు భోగవంతులు—అనఁగా—రాజులు. చూడామణి=శిరోమణి—శ్రేష్ఠుఁడు.

క॥ పరమాప్తతమాధరణీ। భరణుండుబృహన్నళానుభా
వుండయ్యున్। ధరనఖిలవిబుధులంత। స్సరళుండననలరునధిక
చాతుర్యమునన్॥ ౬.

టిప్పణము.

ఇందు విరోధాభాసాలంకారమును గ్రహింపవలయును.

(1) బృహన్నళ యనఁగా నపుంసకరూపియగు నర్జునుఁడు = నపుంసకుఁడు; సరళుఁడనఁగా ననేకస్త్రీసాంగత్యముగల దక్షిణనాయకుఁడు; నపుంసకుఁడు దక్షిణుఁడగుట విరోధము.

(2) నళ = తృణవిశేషము = కసుపగడ్డి; సరళ=దేవదారువృక్షము; తృణము వృక్షమగుట విరోధము.

(3) ఆరాజు నలమహారాజువంటి ప్రభావము కలవాఁడనియును- పరకార్య నిర్వాహకమగు బుద్ధి నిశ్చయము కలవాఁడనియును దాత్పర్యము.

(4) నలః పోటగళే రాజ విశేషకపినాయకే (నా.)

పీతద్రుస్సరళః పూతికాష్ఠంచ ; } అమరము.
దక్షిణే సరళోదారౌ—

బృహత్ = గొప్పదియగు; అంత = సమీపస్థమగు; అనుభావము = ప్రభావము.

సీ॥ (1) వ్యాకృతప్రథితకావ్యాదరుండాఘనుఁడానకదుందుభి నతిశయించు। (2) దక్షిణాశాప్రసాధకుఁడామహారాజు సదమలాగస్త్యప్రశస్తిఁగాంచు। (3) నసదృశసమరసాహసుఁడామహాభాగుఁడాతతవిజయవిఖ్యాతినెంచు। (4) సంతతాశాంతరక్షణదక్షుఁడాధరాభరణుండువరుణవైభవము నొంచు। (4) నహహారాజన్యమాత్రుఁడేయతఁడుసతత। కనకవర్షప్రహృష్టార్థిజననికాయ। చాతకుఁడుకృష్ణపదజలజాతచింత। నాతిదూరీకృతాఖిలపాతకుండు॥

టిప్పణము.

---

(1) వ్యాకృత=విస్తరింపఁబడిన; ప్రథిత=ప్రసిద్ధినొందిన; కావ్య = ఈ పేరుగల రాక్షసియును - కావ్యమును; ఆదరము = విశ్వాసము; దరము=భయము; ఆనకదుందుభి = వసుదేవుఁడు.

తా॥ కావ్యయను రాక్షసికి భయమును విస్తరింపఁజేసినవాఁడు వసుదేవుఁడు—కావ్యములయందు విశ్వాసమును విస్తరింపఁజేసినవాఁడు రాజు.

(2) దక్షిణ=పండితుఁడు—దక్షిణదిక్కు. ఆశా=కోరికె—దిక్కు. ప్రసాదకుఁడు=అలంకరించువాఁడు- నెఱవేర్చువాఁడు.

తా॥ దక్షిణదిక్కునలంకరించినవాఁడగస్త్యుఁడు; విద్వాంసులకోరికెలను నెఱవేర్చువాఁడు రాజు.

(3) సమర = యుద్ధము; సాహస = పరాక్రమము; సమరస = శృంగారము; ఆహస = విలాసము—క్రీడ; (ఆహసోవిజయక్రీడా— అమరము.)

తా॥ యుద్ధమున ననన్యసామాన్యసాహసము కలవాఁడర్జునుఁడు; అసదృశశృంగారవిలాసము కలవాఁడు రాజు.

(4) ఆశాంత = పశ్చిమదిక్కు—కోరికెల వినాశము.

తా॥ పశ్చిమదిక్కును రక్షించుటయందు సమర్థుఁడు. వరుణుఁడు—కోరికెల నెఱవేర్చి వానిని నశింపఁజేయువాఁడు రాజు.

క॥ ఘోరతరవారిధారా । దారితబహురాజహంసదర్పోజ్జ్వలునా । భూరమణుఘనుఁడుఘనుఁడని । ధీరులునుతియింతురట్టి తెఱఁగొప్పఁగదా॥ ౮.

టిప్పణము.

---

(1) ఘోరతర = మిగులభయంకరమగు—వారిధార = జలధార - అనఁగా వర్షము. రాజహంస = రాయంచలు; ఘనుఁడు = మేఘుఁడు; ధీరులు = పండితులు.

(2) ఘోర = భయంకరమైన—తరవారి = ఖడ్గము;. ధార = అంచు; రాజహంస = రాజశ్రేష్ఠులు; ఘనుఁడు = గొప్పవాఁడు—ధీరులు = శూరులు.

తా॥ మిగులభయంకరములగు జలధారలచేత (ననఁగా వర్షము గురియుటచేత) భయపెట్టఁబడిన రాయంచలుకలది మేఘమనియు—భయంకరమగు ఖడ్గధారచేత విదళింపఁబడిన రాజశ్రేష్ఠులను గలవాఁడు రాజనియును- గ్రహింపవలయును.

సీ॥ (1) అతరళుఁడయ్యుసంతతమహానాయక ప్రఖ్యాతిఁగని ధాత్రిఁబ్రబలునతఁడు । (2) విద్యాధరుఁడయ్యు విలసితసుమనఃప్రధానసమావిర్భూతిఁదనరునతఁడు । (3) ధృతరాష్ట్రుఁడయ్యునంచిత గుణప్రియభావవిలసనామలమతి వెలయునతఁడు । (4) మహిషీభవుండయ్యు బహుజనాహితవృషోత్పాదివానిరతంబుఁబరఁగునతఁడు । (5) బంధుజనబృందములకు సుబంధుఁడనఁగ । బంధురత నొప్పియునుసుబంధుఁడతఁడు । భూతలంబునఁగవిపారిజాతుఁడనఁగ । ఖ్యాతిమనఁగాంచియునపారిజాతుఁడతఁడు॥ ౯.

టిప్పణము.

---

(1) తరళము = చలించునది—నాయకమణి. అతరళుఁడు = చలించని—అనఁగా భయములేనివాఁడు—నాయకమణిలేనివాఁడు. మహానాయకుఁడు = గొప్పరాజు—గొప్పనాయకమణి కలవాఁడు.

తా॥ నాయకమణి కానివాఁడు మహానాయకమణి యనుట విరుద్ధము—భయరహితుఁడనియును—గొప్పరాజనియును బరిహారము.

అభిప్రాయసూచిక — ఈపద్యమున నితరస్థలములయందును నిదేరీతిగా విరోధాభాసమును గ్రహింపవలయును.

(2) విద్యాధరుఁడు = దేవతలలో నొక తెగవాఁడు—పండితుఁడు. సుమనుఁడు = దేవతలలో మఱియొక తెగవాఁడు—మంచిహృదయము కలవాఁడు. ప్రథా=ఖ్యాతి.

(3) ధృతరాష్ట్రుఁడు = కురురాజు—రాష్ట్రమును భరించినవాఁడు. గుణప్రియుఁడు= భీమునకు హితుఁడు—సుగుణప్రియుఁడు.

(4) మహిషీభవుఁడు=ఎనుమునకుఁ బుట్టినవాఁడు—పట్టపుదేవికిఁ బుట్టినవాఁడు. వృషోత్పాది=ఎద్దునుబుట్టించువాఁడు—ధర్మములను గలిగించువాఁడు

(5) సుబంధుఁడు = మంచిచుట్టము; అసుబంధువు = చెడుచుట్టము—ప్రాణబంధువు. కవిపారిజాతము = కవులకుఁగల్పవృక్షమువంటివాఁడు. అపారిజాతుఁడు=శత్రువులులేనివాఁడు.

క॥ సకలకళాకులశోభితుఁ। డుకుముదవనముఖ్యబంధుఁడుర్జ
షణధానం। దకరుండతఁడుత మోభం। జకుఁడునతారాతిబలుఁడు
చంద్రుండునగుర్॥ ౧౦.

టిప్పణము.

ఇందు రాజుపరమొకయర్థమును—చంద్రునిపరమొకయర్థమును
గ్రహింపవలయును.

(1) సకలకళాకులశోభితుఁడు = సమస్తవిద్యలచేఁ బ్రకాశించువాఁడు—షోడశకళలచేఁ బ్రకాశించువాఁడు.

(2) కుముదవనముఖ్యబంధుఁడు = కు = భూమియొక్క - అనఁగా—భూజనులయొక్క - ముత్ = సంతోషమును—అవన = రక్షణమునకు - ముఖ్యబంధుఁడు—కుముదవన = కలువవనములకు ముఖ్యబంధుఁడు.

(3) క్షణదానందకరుఁడు = ప్రతిక్షణమందును దానముచేయు హస్తము కలవాఁడు—రాత్రియందు హర్షము కలుగఁజేయువాఁడు.

(4) తమోభంజకుఁడు = పాపధ్వంసకుఁడు—అంధకారవిరోధి.

(5) నతారాతిబలుఁడు = వంచఁబడిన—అనఁగా—జయింపఁబడిన శత్రుబలముకలవాఁడు.

తారా = నక్షత్రములచేత— న + అతి = నాతి=అతిక్రమింపఁబడని—బలుఁడు = ప్రకాశము కలవాఁడు.

(6) చంద్రుఁడు = ఆహ్లాదకుఁడు—జాబిల్లి.

గీ॥ ఆసదాగతిపావకాగ్రేసరుండు। నుతమహాబలుఁడనునుమనోహరుండు । రహీనభోగోత్సుకుఁడుజగత్ప్రాణుఁడావ । భూతకాంతారుఁడనమహాఖ్యాతినలరు॥ ౧౧.

టిప్పణము.

ఇందు రాజుపరముగాను—వాయువుదేవునిపరముగాను
రెండర్థములు గ్రహింపవలయును.

(1) సదాగతి=సత్=సత్పురుషులయొక్క—ఆగతి=ఆగమనముకలవాఁడు = సత్పురుషులతనియొద్దకు వచ్చుచుండుదు రనుట. వాయువు.

(2) పావకాగ్రేసరుఁడు = పావక = పవిత్రులయందు, అగ్రేసరుఁడు=శ్రేష్ఠుఁడు. వాయువు. మహాబలుఁడు=అధికసామర్థ్యము కలవాఁడు—వాయువు.

(4) సుమనోహరుఁడు=మిగులమనోరంజకుఁడు—పుష్పములనుహరించు వాయువు.

(5) నభోగోత్సుకుఁడు = భోగములయం దిచ్ఛలేనివాఁడు—ఆకాశగమనోత్సుకుఁడు = వాయువు.

(6) జగత్ప్రాణుఁడు = ప్రపంచమునకుఁ బ్రాణప్రాయమగువాఁడు—వాయువు.

(7) ఆవిధూతకాంతారుఁడు=పోఁగొట్టఁబడిన దుర్భిక్షములు గలవాఁడు—ఎగరఁగొట్టఁబడిన వనములుకలవాడు=వాయువు.

సీ॥(1) సమకరోదారప్రచారుండువాహినీశతనాయకుండునై జలధిఁదెగడు । (2) నిర్జితమారుఁడున్నిద్రసాహసమహాసేనానుగతుఁడునైశివునిఁదెగడు । (3) విబుధాలయంబును విశ్వకర్మాశ్రయస్థితియునునైమేరుశిఖరిఁదెగడు । (4) రతిసుఖప్రదుఁడునురహిజనితానిరుద్ధాతివైభవుఁడునైయతనుఁదెగడు। (5) మఱియుక్షణదానహితుఁడుసన్మార్గవర్తి । యగుచునామేటిరవిమహాఖ్యాతిఁదెగడుఁ । గానవారాజవరునకుఁగలయనెందు । నరసిపరికింపధరఁబెరదొరలుదొరలె॥ ౧౨.

టిప్పణము.

---

(1) ఇది రాజుపరమును—సముద్రముపరమును.

సమ=లక్ష్మీయుక్తమగు—కర=హస్తముయొక్క—ఉదారప్రచారుఁడు = త్యాగప్రచారము కలవాఁడు = రాజు; మొసళ్లయొక్క విశేషసంచారముచేఁగూడినవాఁడు సముద్రుఁడు.

వాహినీశతనాయకుఁడు = అనేకసేనలకునాయకుఁడు = రాజు; అనేక నదులకు నాయకుఁడు=సముద్రుఁడు.

(2) ఇది రాజపరమును—శివునిపరమును.

నిర్జితమారుఁడు = శత్రువులనుజయించువాఁడు = రాజు; మన్మథుని జయించినవాఁడు = శివుఁడు.

మహాసేనానుగతుఁడు = అధికసేనాసహితుఁడు = రాజు; షణ్ముఖసహితుఁడు = శివుఁడు.

(3) విబుధాలయము = పండితులకుశరణము = రాజు; దేవతలకు వాసస్థానము = మేరువు.

విశ్వకర్మాశ్రయస్థితి=విశ్వకర్ముఁడను దేవశిల్పికి నాశ్రయము మేరువు—ప్రపంచముయొక్క శుభాశుభకర్మలకు నాధారభూతుఁడు = రాజు.

(4) రతిసుఖప్రదుఁడు = రతీదేవికి సుఖమునిచ్చువాఁడు = మన్మథుఁడు—ప్రీతిచే జనులకు సుఖమునిచ్చువాఁడు = రాజు.

జనితానిరుద్ధాతివైభవుఁడు = అనిరుద్ధుఁడను పుత్రసంపత్తిఁగలవాఁడు= మన్మథుఁడు. అప్రతిహతవిభవముఁ గలవాఁడు = రాజు.

(5) క్షణదానహితుఁడు — క్షణ = పర్వకాలములయందలి—దాన = దానములచేత—హితుఁడు = సర్వజనులకుఁ బ్రియుఁడు = రాజు, రాత్రికివిరోధి = సూర్యుఁడు.

సన్మార్గవర్తి = నక్షత్రమార్గవర్తి = సూర్యుఁడు, మంచిమార్గమున సంచరించువాఁడు రాజు.

పెరదొరలు = ఇతరరాజులు;

దొరలె = సమానులా? కారనుట.

తే-గీ॥ అతనిరిపులుసదాపార్థులైయభార । తరణయోగ్యులు భీష్మలైతగనశాంత । నవులుమఱిసానుచరులయ్యునలినగోత్ర । భూషితులుదూషితులుగారెపుడమినహహ॥ ౧3.

టిప్పణము.

సదాపార్థులు = సదా = ఎల్లప్పుడు—పార్థులు = అర్జునులు, సదా = ఎల్లప్పుడు—అపార్థులు = ధనరహితులు.

అభారతరణయోగ్యులు = భారత, రణయోగ్యులు కారు; కార్యభారమును దరించుటకు యోగ్యతలేనివారు.

భీష్ములు = దేవవ్రతులు—భయంకరులు.

అశాంతనవులు = భీష్ములుకానివారు — శాంతిరహితుల స్తోత్రము గలవారు.

సానుచరులు=పర్వతసానువులఁ జరించువారు. అనుచరులతోఁ గూడినవారు.

అగోత్రభూషితులు = గోత్రభూ = పర్వతప్రదేశమందు—అషితులు = లేనివారు—వంశభూషితులు కానివారు.

ఇందు విరోధాభాసమును గ్రహింపనగును.

ఆ-వె॥ అతఁడలత్రిశంకుఁడయ్యు నాక్షత్రప । థచ్యుతుండు గాఁడుధరణిశంక । ప్రభావుఁడయ్యు రహివిషాదియుఁగాఁడు । చిత్రమతని విహితశీలమెపుడు॥ ౧౪.

టిప్పణము.

త్రిశంకుఁడు = ఇక్ష్వాకువంశపురాజు; శంకు = శక్తి—త్రిశంకుఁడు= శక్తిత్రయసమన్వితుఁడు; త్రి = త్రికాలములయందును—శం = సుఖముతోఁ గూడిన—కు—భూమినిగలవాఁడు.

నాక్షత్రపథచ్యుతుఁడు — నక్షత్రసంబంధమైనది = నాక్షత్రము — నాక్షత్రపథమనఁగా నాకాశము—దానినుండి త్రోయఁబడినవాఁడు. ఆ = ప్రసిద్ధమగు—క్షత్రపథ = రాజమార్గమునుండి—చ్యుతుఁడు = భ్రష్టుఁడగువాఁడు — కాఁడు.

శంకరప్రభావుఁడు = ఈశ్వరునివంటి ప్రభావముఁగలవాఁడు—సుఖకర మహిమఁగలవాఁడు.

విషాది = విషభక్షకుఁడు—దుఃఖముగలవాఁడు.

ఉ॥ అంబురుహాస్తతేజుఁడతఁడర్థిలి నేలుధరిత్రి రాజవై । రంబు సరోజముఁ దదితరంబగునంచితసార్వభౌమయో । గంబలదిగ్గ జంబుబహుకంటకయోగముయోగముఁ శర । ణ్యాంబులుగాఁగఁ జేకొనికనంబడవన్యములందు నెల్లెడన్॥ ౧౫.

టిప్పణము.

రాజవైరము = రాజునందలి విరోధము—చంద్రవైరము.

సార్వభౌమయోగము = చక్రవర్తిత్వము — సార్వభౌమనామక దిగ్గజ త్వము.

కంటకయోగము = క్షుద్రశత్రుయోగము—రోమాంచయోగము. యోగము = యోగవిద్య—మిథునభావము.

క॥ ఛలనిగ్రహప్రయోగం । బులునిరతమున్యాయశాస్త్ర ములమఱియుననా । ఖలసంప్రయోగమెల్లనుఁ । గలమంబుల సూచిభేదగతిమణిపితతిన్॥ ౧౬.

టిప్పణము.

ఛలనిగ్రహము = కపటనిగ్రహము—న్యాయశాస్త్రప్రశస్తములగు ఛలాది నిగ్రహములు.

ఖలసంప్రయోగము = దుర్జనసాంగత్యము—కల్లమున వేయఁబడుట— కలమము = వరిపైరు.

సూచిభేదగతి—సూచి = కొండెగాండ్రచేఁ గల్పింపఁబడిన— భేదగతి = శత్రుత్వము, సూదులచే ఛేదింపఁబడి రంధ్రములు వేయఁబడుట.

క॥ ఏదెసనారసినఁబరీ। వాదము వీణాళి; శూలభంగముప్రస
నా। పాదనమున; మఱియుఁగర। చ్ఛేదముకుసుమాపహరణ
సీమంతినులన్॥ ౧౬.

టిప్పణము.

పరీవాదము = అపవాదము—వీణోపకరణవిశేషము.

శూలభంగము = దుష్టులను శూలమునకు వేసి శిక్షించుట—శూలరోగభంగము;

కరచ్ఛేదము=కరమును ఖండించుట—లేక—కప్పముల నియ్యకుండుట; కరములచేఁ బుష్పములఁ గోయుట.

క॥ పాటితనాస్తికమతిగత। పాటవచార్వాకవితతిఁబటుతరనే
త్రో। త్పాటనముతపోధనముని। కోటిద్విజిహ్వాప్తియురగకుల
మునను దగున్॥ ౧౭.

టిప్పణము.

నాస్తికమతి = దేవుఁడు లేఁడనువాదము. నేత్రోత్పాటనము = కనుగ్రుడ్లు పీకించుట - కనులు తెఱచుట.

ద్విజిహ్వాప్తి = రెండు నాలుకలు కలిగియుండుట—అనృతమాడుట.

పైమూఁడుపద్యములకును —తగున్—అను నొకటేక్రియ కలిగియుండుటంజేసి - యీమాటిని నొకటేవాక్యముగా భావింపవలయును. ఇట్టివాక్యమునకు విశేషకమని పేరు. శ్లో॥ ద్వాభ్యాంయుగ్మమితిప్రోక్తం। త్రిభిశ్లోకైర్విశేషకం। కాలాపకంచతుర్భిస్స్యాత్। తదూర్ధ్వంకులకస్స్మృతం॥

సీ॥ (1) గోత్రోద్ధరణవృత్తిఁ గోమరారఁగాంచియు గోత్రోద్ద ళనవృత్తిఁ గొఱలఁడేని । (2) జనకభూత్యాగసంసక్తుఁడై మించి యు జనకభూరాగియై జరుగఁడేని । (3) రామదర్శితభక్తిరాజితుం డయ్యు రాజ్యవిరామయుక్తిఁ దానలరఁడేని । (4) భీమభూభోగసం ప్రీతుఁడయ్యును బునర్భూపరిగ్రహకాంక్షఁ బొదలఁడేని । గీ॥ రమణ నాదివరాహుని రామభద్రు । భరతుని మఘావనీనాథుఁ బ్రతియ నంగ । వచ్చునల మేటిధారుణీవాసవునక । నిందితామందగుణ బృందసుందరునకు॥ ౧౯.

టిప్పణము.

---

(1) గోత్రోద్ధరణము = వంశపరిపాలనము—భూమిని నుద్ధరించుట.

గోత్రోద్దళనము = వంశనాశనము—తుంగము స్థలకుఁగాను భూమిని బెకలించుట.

(2) జనకభూత్యాగసంసక్తుఁడు = జన్మభూమిని విడుచుటయం దాసక్తిగల వాఁడు—సీతను విడుచుటయం దాసక్తిగలవాఁడు.

(3) రామదర్శితభక్తి = రామునియందగుపరచఁబడిన భక్తి—రాజ్యవిరామ యుక్తి—రాజ్యమున రాముఁడు లేకుండుట—రాజ్యమందలి విరక్తి.

(4) భీమభూ = దమయంతి—పునర్భూ = రెండవవివాహము చేసికొన్న విధవ.

క॥ అతనిబహుమణిఘృణిసం । గతకటకచరన్మదాంధగంధర్వా నిద । ర్శితకనదభంగశృంగో । న్నతినచలునిఁ బర్వతుండ నంజన దె మహిౕ॥ ౨౦.

టిప్పణము.

కటక = రాజధాని—పర్వతనితంబము.

గంధర్వ = గుఱ్ఱము—దేవగాయకుఁడు.

శృంగము = ప్రభుత్వము—శిఖరము.

పర్వతుఁడు = శైలము—ఉచ్ఛ్రవములు గలవాఁడు.

ఇచట మత్వర్థమునఁ దత్ప్రిత్యయము.

సీ॥ (1) రాహువునాద్విజరాజమిత్రాధికోన్మేషాపహరణాభిలాషిగాఁడు। (2) నళుఁడునానక్షకాంక్షాపరత్వానుసంగతకలివిజితవిగ్రహుఁడుగాఁడు। (3) యముఁడునాభువిసంతతమునకస్మాదపహృతజీవనఖ్యాతియుతుఁడుగాఁడు। (4) చక్రినాబహుపుణ్యజనసదాహితసృగాలప్రవర్ధనసముల్లాసిగాఁడు। (5) గీ॥ శక్రుఁడనశతమన్యుప్రసక్తిమనఁడు। శుక్రుఁడనధాత్రిఁగవితావిశుద్ధిఁగనఁడు। శంభుఁడనమఖవిధ్వంససరణిఁజనఁడు। ధరనతుల్యుఁడుగాఁడెయాధరణిధవుఁడు॥ ౨౧.

టిప్పణము.

---

(1) ద్విజరాజ = బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులు—చంద్రుఁడు. మిత్ర = స్నేహితుఁడు—సూర్యుఁడు. ఉన్మేష = ఆధిక్యము—నా = అనుటకు.

(2) అక్ష = పాచికలు—ఇంద్రియములు, కలి = యుద్ధము—కలియుగము.

(3) జీవనము = వృత్తి—ప్రాణము.

(4) పుణ్యజన = పుణ్యవంతులు—రాక్షసులు. సదాహిత — దీనికొకయర్థమున - సదా + హిత - అనియు, మఱియొకయర్థమున - సదా + అహిత -

యనియు, గ్రహింపవలయును. ప్రవర్ధిత = వృద్ధినొందింపఁబడిన—సంహరింపఁబడిన, సృగాల = నక్క—రాక్షసుఁడు.

(5) మన్యు = వ్యసనము; కవితా = జలపక్షిత్వము.

తే,గీ॥ పావకుఁడుగానిమహిఁగృష్ణవర్త్మగాఁడు । దహనుఁడును గాఁడుమఱిగంధవహసఖుండు । గాఁడుదగవిప్రభంజనఖ్యాతి గాఁడు । గాఁడుగాఁడాశ్రయాశుండుఘనుఁడతండు॥ ౨౨.

టిప్పణము.

ఇందుఁగల నామములన్నియు నగ్నిదేవునకుఁ జెల్లునైనను, పావకేతరము లీ రాజున కర్థములుగావని చెప్పంబడినది—ఎందుకనఁగా:—

కృష్ణవర్త్మ = మలినమార్గముగలవాఁడు = దుర్మార్గుఁడు. దహనుఁడు = దహించువాఁడు = తాపకారి. గంధవహసఖుఁడు=గర్వగ్రంధులకు మిత్రుఁడు. విప్రభంజనఖ్యాతి = బ్రాహ్మణులను హింసించువాఁడు. ఆశ్రయాశుఁడు = తన్నాశ్రయించినవారిని భక్షించువాఁడు.

అని యీ తీరున దుష్టార్థద్యోతకములగా నుండుటచే నా రాజునకు నివి యనర్థములనియు-పవిత్రుఁడని యర్థమిచ్చు—పావక—శబ్దముమాత్రము తగు ననియును దాత్పర్యము.

సీ॥ (1) విఘటితపటుసంధివిగ్రహుండారాజసింధురండల జ రాసంధునేనయు । (2) సురసుమిత్రాసుమంత్రోపేతుఁడాసత్య రాజితుండాదశరథునిఁదోరయు । (3) నుత్తమకుశలవయోగసా భాగ్యుఁడాఘనుఁడురామావనీకాంతుఁబోరయు । (4) రక్షితహిత గోసుదక్షిణాన్వితుఁడాప్రతాపదీపితుఁడుదిలీపునోలయు । (5) గీ॥ సమధికసదానభోగప్రశస్తిమహిమఁ । గాంచియామేటిభార్గవఖ్యాతి

వెలయు । నతఁడురిపువర్యభీకరాహార్యధైర్య । బంధురుండార్య కార్యధురంధరుండు॥ ౨౩.

టిప్పణము.

(1) ఘటింపఁబడిన, సంధి విగ్రహములను సుపాయములుగలవాఁడు — జర యను రాక్షసిచేఁ గూర్పఁబడిన శరీరముగలవాఁడు.

(2) సుమిత్రయనుభార్య - సుమంత్రుఁడనుమంత్రి - కలవాఁడు—స్నేహితుల యొక్క మిగుల సమీచీనములగు నాలోచనలతోఁ గూడినవాఁడు.

(3) కుశల = క్షేమము—వయః = యౌవనము—వీనిని—గ=పొందిన సుఖ ముగలవాఁడు—కుశ — లవ — నామకులగు పుత్రులతోఁ గూడిన సౌఖ్యముగల వాఁడు.

(4) గో = నందినీనామధేనువును — సుదక్షిణా — సుదక్షిణాదేవియను భా ర్యను—కూడినవాఁడు. గో=భూమిని—సుదక్షిణా=మంచిపండితులను రక్షించిన వాఁడు.

(5) దానభోగములుగలమహిమ—ఆకాశగమనమహిమ.

సీ॥ హేలాజితాఖిలాభీలాహితానీపాలాతతశ్రీప్రభాయుతుం డు । దానాగతానేకదీనావనదయానిదానామలానూనమానసుం డు । రామాజనమనోభిరామాతిశయధామధామానసమానసుంద రతనుండు । ధీరాభినుతసత్కళారాజియుతసూక్ష్మధీరాజితాతివి క్రముండు । గీ॥ రాజమాత్రుండె రాజాధిరాజమకుట । కోటి పాటితపటురత్నకూటఝూటి । శాణగణనిర్మలీకృతచరణనఖర । మండలుండగునాధరాఖండలుండు॥ ౨౪.

టిప్పణము.

హేలా = క్రీడ; ధామ = ఉనికిపట్టు--కాంతి; ధీర = పండితులు—శూరులు; ధీ = బుద్ధి; ఝాట = సమూహము; శాణ = సాన;

క॥ ఆతనికిలఁగలఁడొకతను। జాతుఁడుకందర్పకేతుసమధిక సంజ్ఞో। పేతుఁడురవికేతుఁడుజయ। కేతుఁడుశాత్రవశశాంక కేతుఁడునగుచున్॥ ౨౫.

టిప్పణము.

కేతు = ప్రకాశము—ధ్వజము—రాహువు.
(పతాకాయాంద్యుతౌకేతుర్గ్రహోత్పాతాపిలక్ష్మసు—అనిరుద్ధుఁడు.)

ఉ॥ ఆతఁడుపారిజాతమహిమాశ్రయుఁడాశ్రితనందనైకవిఖ్యాతి వహించి; మందరవికాసిసమావృతభోగిభోగజా। తాతిశయంబు గాంచి; శరదభ్రుఁడువిష్ణుపదావలంబనా। యాతసదావదాతహృ దయస్థితిమించి; సమంచితోన్నతిన్॥ ౨౬.

టిప్పణము.

ఆశ్రితనందన=ఆశ్రయింపఁబడిన నందనవనముకల—ఆశ్రయించినవారిని సంతోషపెట్టు.

భోగిభోగ = రాజభోగము—వాసుకిశరీరము. విష్ణుపద=విష్ణువుయొక్క పాదము—ఆకాశము. అపదాత = నిష్కల్మషమగు—శుభ్రమైన.

వ॥ మఱియు నారాజకుమారకంఠీరవుండు. ౨౭.

ఆ,వె॥ సుముఖనందనుఁడైతా ర్క్ష్యసౌబగునెంచు । జనితశివుఁ డనఁదగిహిమాచలునినొంచు। మఱిసుశర్మాభిశోభియైమహింగలంచుఁ । గౌరవవ్యూహసన్నాహగౌరవంబు॥ ౨౮.

టిప్పణము.

సుముఖనందనుఁడు = సుముఖుఁడను నందనుఁడు కలవాఁడు—లేక—(నందనుఁడగు) సుముఖుని సంతోషపెట్టువాఁడు.

జనితశివుఁడు = తనయందు జన్మంచినపార్వతికలవాడు, కలిగినకల్యాణములు కలవాఁడు.

సుశర్మ = మంచిసుఖముకలవాఁడు—త్రిగర్తదేశాధిపతియగు రాజు

సీ॥ (1) వరమహేశ్వరనిరంతరసమ్యగుపభుక్తకోటియైకైలాస వాటిఁదెగడు । (2) సంధ్యోచ్చలితనిత్యశశ్వత్ప్రభావుఁడైశాంకర భూతిసంచయముఁదెగడు । (3) క్రోడీకృతాత్మయకోమలసుతనుఁడై పురుషోత్తమామోఘభూతిఁ దెగడు । (4) నీడితకువలయాపీడ భూషణుఁడై ప్రదీపించికంసదైతేయుఁదెగడు । గీ॥ స్వవశకాలధర్మ సంశోభియైసదా । శాంతనవయశోభిసరణిఁదెగడు । (6) దిన దినోల్లసితరతిప్రియుండైయల।రాజసుతుఁడురాగరాజుఁదెగడు॥

టిప్పణము.

(1) మహేశ్వర = శంకరుఁడు—గొప్పరాజు. ఉపభుక్త=అనుభూతమైన—సేవింపఁబడిన. కోటి = శిఖరము—ప్రకర్షము. (అత్యుత్కర్షాశ్రయఃకోట్యో—అమరము.)

(2) సాయంసమయమునటించు — సంధియను నుపాయమందు—ఆ = విశేషించి—ఉచ్చలిత = ఉద్యుక్తమగు.

(3) క్రోడీకృత=ఆలింగితులగు—సుతను—కాంతలుగలవాఁడు; —వరాహీ—కృతమగు—సుతను మంచిశరీరము కలవాఁడు.

(4) కువలయ = కలువల—ఆపీడ = శేఖరము (శిఖాస్వాపీడశేఖరౌ—అమరము.) కువలయాపీడమగు గజము.

(5) కాలధర్మ = కాలమును—ధర్మమును—మరణము.

(6) రతి = క్రీడ—రతీదేవి.

క॥ సుందరుఁడతఁడువసంతుఁడ। నందగుననయంబనూననానారామా। నందకరుఁడగుటవిచల। న్మందరుఁడగుముఖరభువనమాన్యుండగుటన్॥ 30.

టిప్పణము.

అనేకులగుస్త్రీలకానందకరుఁడు రాజు. అనేకారామములకానందకరుఁడు వసంతుఁడు. ముఖర = మ్రోయుచున్న—భువనజనములు; స్తుతించుచున్న—జగములు.

సీ॥ (1) సతతంబుసమదృష్టిసహితుఁడైతనరియునిరుపముఁడగుమహేశ్వరుఁడతండు। (2) భూరిముక్తామయహారియైయలరియునురుతరాతరళమధ్యుండతండు। (3) ఘనవంశదీపసంకాశుఁడైయొనరియుదీప్యదక్షతదశాధికుఁడతండు। (4) సాహసోత్సాహసుబాహుఁడైయెసఁగియుధరణీరామానందకరుఁడతండు। గీ॥ (5) సరసచతురాస్యుఁడయ్యుశంకరుఁడతండు। (6) చంద్రుఁడయ్యునుబుధుఁడనఁజనునతండు। (7) ధర్మరాజయ్యుమదినుయోధనుఁడతండు। చిత్రమాతనిదివ్యచారిత్రమహిమ॥ 3౧.

టిప్పణము.

(1) సమదృష్టి=రెండుకన్నులుగలవాఁడు—నిష్పక్షపాతి. మహేశ్వరుఁడు= త్ర్యంబకుఁడు = గొప్పరాజు.

(2) ముక్తామయహారి = విడువఁబడినరోగములచే — అనఁగా—ఆరోగ్యముచే నొప్పువాఁడు—ముత్తెపుసరముగలవాఁడు; అతరళమధ్యుఁడు = చలింపనిహృదయము, లేక న్యాయముకలవాఁడు—నడుమ నాయకమణిలేనివాఁడు.

(3) కులమునకు దీపప్రాయుఁడు—వెదురుబొంగుమీఁది దీపము. అక్షతదశ = చ్యుతిలేనిస్థితి—నశింపనివృత్తి.

(4) సుబాహుఁడు=మంచిబాహువులుకలవాఁడు—ఆపేరుకలరాక్షసుఁడు. రామానందకరుఁడు = శ్రీరామునకానందకరుఁడు—స్త్రీలకానందకరుఁడు.

(5) చతురాస్యుఁడు = బ్రహ్మ—చతురమైన వాక్కుకలవాఁడు.

(6) చంద్రుఁడు = ఆహ్లాదకుఁడు — జాబిల్లి. బుధుఁడు = పండితుఁడు — బుధగ్రహము.

(7) ధర్మరాజు = యుధిష్ఠిరుఁడు—ధర్మపరిపాలకుఁడు. సుయోధనుఁడు = దుర్యోధనుఁడు—మంచియోధ.

క॥ ఘనతమహిమాలయస్థితిఁ । దనరుసుమాయాహితుండు దారుఁడుమఱియున్ । గననావశ్యాయోగ్రుఁడు । కనదమలిన సుగుణరత్నఖనియనునగుచున్॥ ౩౨.

టిప్పణము.

ఇందు రాజుపరముగాను — హిమాలయ పరముగాను

నర్థద్వయము గ్రహింపవలయును

రాజుపరము॥ ఘనతమహి = గౌరవస్థానము; మాలయస్థితిఁదనరున్ = లక్ష్మికి వాసస్థానమగు స్థితిచేనొప్పును; మాయాహితుండు = మోసమునకు

శత్రువు; ఉదారుఁడు=దానశీలుఁడు; నావశ్యాయోగ్రుఁడు=గర్వముచే భయంకరుఁడు కానివాఁడు—(న + అవశ్యాయ + ఉగ్రుఁడు) సుగుణరత్నఖని=సుగుణములను రత్నముల కాకరము.

హిమాచలపరము॥ ఘనతమ = మహోన్నతమగు—హిమాలయస్థితి = హిమాచలస్థితి; ఉమాయాహితుండు—ఉమా = పార్వతీదేవికి—యా = వాహనములగు సింహములకు—హితుఁడు = వాసయోగ్యుఁడు--లేక—ఉమాయా = పార్వతీదేవికి—హితుఁడు—జనకుఁడగుటచేఁ బ్రియుఁడు—అనియలుక్సమాసముగా గ్రహింపవచ్చును; ఉదారుఁడు = గొప్పవాఁడు; అవశ్యాయోగ్రుఁడు = అవశ్యాయమనఁగా హిమము—తత్సంబంధము కలవాఁడగుట భయంకరుఁడు; సుగుణరత్నఖని = మంచిలక్షణములుగల రత్నముల గనులుగలవాఁడు.

సీ॥ భండనాగ్రమునఁగోదండమూనకమున్న ఘోరమైఘనశరాసారమడరు । ఘనశరాసారంబుగవిసిమూఁగకమున్నవితతారిబహుశిరస్తతులుదొరలు । వితతారిబహుశిరస్తతులుగూలకమున్నమహిఁబూర్వనాయకస్మరణమొదవు। మహిఁబూర్వనాయకస్మరణమూరకమున్నవరకీర్తికకుబంతసరణిఁబొదలుఁ । గీ॥ గీర్తికకుబంతసరణిఁ రాగిలకమున్న । రహిఁ క్షణక్షణమాశ్చర్యరసముపొసఁగు। నహహయామేటిపటుధాటినహితమహిప । కోటిచాటించినిలిచిమైకొనినయపుఁడు॥ 33.

చ॥ అతనిమహాహ్లాదయస్ఫురణనార్యులువర్ధితకైరవుఁ బ్రసాధితనిఖిలాశుఁజంద్రువరదివ్యకళాలయుసత్పథున్నివా। రితతముఁ గాంచిమించినసరిత్పతిఁబోలిప్రసన్నసత్వులా। యతబహుజీవనోల్లసితులావృతగోత్రులునైరిధారుణిన్॥ 3౪.

టిప్పణము.

ఉదయ = ఉన్నతి పుట్టుక.

వర్ధితకైరవుఁడు = క్షీణింపఁజేయంబడిన దుష్టులుకలవాఁడు—వృద్ధినొం దింపఁబడిన కుముదములు కలవాఁడు. (కైరవంకుముదేపిస్యాత్పిశునేతుపుమాన యం. అమరము.)

ప్రసాధితనిఖిలాశు=సాధింపంబడిన సమస్తములగు కోరికెలుకలవాఁడు—అలంకరింపఁబడిన దిక్కులుకలవాఁడు.

చంద్రుఁడు = ఆహ్లాదకరు—జాబిల్లిని.

కళాలయుఁ = విద్యలకునికిపట్టు—కళలకుస్థానము.

సత్పథు = సన్మార్గముకలవాఁడు—నక్షత్రమార్గసంచారి.

నివారితతము = నిరసింపఁబడిన పాపములుకలవాఁడు = పోఁగొట్టఁబడిన చీఁకటిగలవాఁడు.

ప్రసన్నసత్త్వలు = నిర్మలచిత్తులు—సంతోషించిన జలజంతువులుకల.

జీవన = వృత్తి—జలము.

ఆవృతగోత్రులు = ఆవరింపఁబడిన భూములనఁగా నగ్రహారాదులు కలవారు—ఆవరింపఁబడిన పర్వతములుకలవి.

సీ॥ చండనారాచజర్జరితమాతంగకుంభస్థముక్తావళీపరిసరం బు। ఉరురక్తవారిసముడ్డీయమానద్విరదపదకచ్ఛపరంజితంబు। అ మరనారీసమాగమమహాహ్లాద్భటభటభాషణభీషణ ఘోషణం బు। బహుసమాకులతరత్పత్రరథోత్పలపుండరీకకబంధపుంజితం బు। గీ॥ నగుసమగ్రోగ్రపటువిగ్రహాగ్రమునను। దగ్రవిగ్రహ పటుమండలాగ్రసక్త। రక్తమలరారుజయరమారాజితాంఘ్రి। సమధికాలక్తకారుణచ్ఛాయయనఁగ॥ 3౫.

టిప్పణము.

పత్ర = అశ్వము—పలం = మాంసము - పుండరీక = గుండెకాయ—కబంధ = మొండెము—అలక్తక = లత్తుక.

శా॥ ఆహావిస్మయమామహామహునిబాహాసాహసోత్సాహస, న్నాహోగ్రాహవభూహతారివిలపన్నారీసమూహంబు మున్ర్తా హారంబయిశోకమోహభయమగ్నాంగంబు గాముక్తము । క్రాహారంబయితత్కుచాళితనటన్నాథానుతాపోన్నతిన్॥ ౩౬.

సీ॥ సతతదక్షిణసదాగతిహితవిభవుండువిస్తృతకనకాభివిశ్రుతుండు । లాలితకోకిలాలాపసంకలితుండుసమధికాతిక్రాంతదమనకుండు । రమ్యకాంతారతరంగాభిరాముండుసురభిళత్సుమనోభిశోభితుండు । ప్రాకటపల్లవప్రకరసంసేవ్యుండుచక్షుశ్శ్రవానందసాధకుండు । గీ॥ నగునతనిఁగాంచిమాధవునలరఁగాంచు । ఘనలతలగతినుత్కలికాసహస్ర । సంకులలుభ్రమరావళీసంగతలుప్ర । వాళహారలునైచెలులువ్వలతురహహ॥ ౩౭.

టిప్పణము.

దక్షిణ = దక్షిణదిక్కు—పండితుఁడు—సదాగతి = సత్పురుష సమాగమము—వాయువు—కనక = సంపెగ—బంగారు—దమనక = శత్రువు—దవనము — కాంతారతరంగ = వనతరంగములు — కాంతా = స్త్రీల—రత = సంగమమందు—రంగ = రక్తి—సురభిళత్ = పరిమళించు—పల్లవ = చిగురు—యౌవనపురుషుఁడు—చక్షుశ్శ్రవానంద = కన్నులకు—చెవులకు—ఆనందము—పాములకానందము—మాధవుఁడు = వసంతుఁడు—ఉత్కలిక = ఉత్కంఠత—

మొగ్గ—భ్రమర = భృంగము—కాముకుఁడు—ప్రవాళ = చిగురు—జడ—హారలు = ఒప్పువారు—హారములు కలవారు.

మ॥ అలరాజన్యకుమారుఁడొక్క మధుమాసాస్తోకరాకాని
శిన్ । గలితానూనమనోహరానిలలతాగారాంతరోదారని । ర్మ
లశోభామలనూత్నరత్నమయపర్యంకస్థలిం జేరియ । ర్మిలినిద్రా
రతినుండెసంతసము పెర్మిన్ దత్ప్రభాతంబునన్॥ ౩౭.

సీ॥ ప్రత్యూషకాలక్షపణకకల్పితదధిస్ఫీతాతిధవళాన్నపిండ
మనఁగ । మేనకాకరనఖానూనమార్జనఘనస్ఫటికశిలాస్నిగ్ధశకల
మనఁగ । యామినీయమునాసమాలోలధళధళత్కాంతిభాఙ్డిం
డీరఖండమనఁగ । వారుణాశావధూభూరినీలమణీవిశాలరాజత
మధుచషకమనఁగ । గీ॥ చరమశైలోపధాననిషణ్ణనిజశి । రో
విరాజితరాత్రివధూవినూత్న । చారుతరహీరతాటంకచక్రమనఁ
గఁ । జంద్రుఁడలరారెఁగాంతినిస్తంద్రుఁడగుచు॥ ౩౮.

టిప్పణము.

క్షపణక = పాషండుఁడు—డిండీరము = సముద్రపు నురుగు—రాజత=వెండిచేఁ జేయఁబడిన—చషక = గిన్నె—ఉపధాన = తలదిండు—తాటంక=చవికమ్మ.

సీ॥ఆకులాయివిగావుకోకస్తనీహస్తవిస్తారమృదుతామ్రశస్తిగాని।
పోకలాయివిగావుఫుల్లాబ్జనయనావికాసభాసురకుచాగ్రములుగా
ని । సున్నమాయిదిగాదుసుందరీకుచకుంభరంజితకర్పూరరజము
గాని । కపురమాయిదిగాదుకాంతామణీమందహాసకందళములు

వాసిగాని। గీ॥ కుసుమమాలికలివిగావుప్రసవతల్ప। వత్తపరిరంభయగుప్రాణదయితబాహు। లతలనుచునెంచివెతనించిమతిభ్రమించి। వేఁగువెన్నెలనటైవియోగియొకఁడు॥ ౪౦

సీ॥ (1) హిమకర్దమితసస్యకుముదరజోబద్ధచరణషట్చరణనిస్వనయుతంబు। (2) వితతప్రలాపచోదితసుఖసుప్తాభిసారికసారికాసంకులంబు। (4) వేదవేదాంగశాస్త్రాదికాధ్యయనకర్మఠమఠపటలాభిమండితంబు। (4) పరహాసరాగముఖరకార్పటికకావ్యకథ్యావళిరథ్యాప్రకాశితంబు। గీ॥ (5) ప్రియసమన్వేషణస్పృహోద్రేకకోక। ప్రియతమారుతమారుతప్రియతమంబు। పూతసంధ్యాద్యనుష్ఠానభూషితాగ్రజాతజాతంబుతనరెఁబ్రభాతమపుడు॥

టిప్పణము.

---

(1) కర్దమిత = బురదగాఁ జేయఁబడిన.

(2) అభిసారిక = ధూర్తస్త్రీ.

(3) కర్మఠుఁడు = కర్మదీక్షితుఁడు.

(4) హాస = శీఘ్రయానమునందు — రాగ — ఆసక్తికలిగి—ముఖర = ప్రోయుచున్న—కార్పటిక = నిత్యయాత్రాశీలురయొక్క—కావ్య = శుక్రసంబధమగు—అనగా—ఉదయసంబంధమగు—కథ్యా = కథలు. (హాసోహాసస్య రసేశీఘ్ర గమనానందయోరపి॥ నిత్యయాత్రః కార్పటికః—అమరము.)

(5) ప్రియ = ప్రియుఁడగు మొగపక్షిని—ప్రియతమా = మిగులప్రేమకుఁ బాత్రమగు నాఁడుపక్షి = కోకి—రుత = ఏడ్పు, ధ్వని.

(6) పూత = పవిత్రమైన—అగ్రజాత = బ్రాహ్మణులు—జాత = సమూహము.

సీ॥ మిక్కుటంబుగ రేయిమ్రింగినతమమెల్లఁగజ్జలచ్ఛలమునఁ
గ్రక్కునవియు । నిక్కపల్వురురతిఁజొక్కువారలఁజూచిచూచి
భయలమటస్రుక్కునవియు । మఱుఁగుఁజొచ్చినచిఱుమబ్బులఁ
దమతోడిసీడలగతిఁబ్రోచినెగడునవియుఁ । దమతేజములుగొ
నుఁదపనుఁడన్వయమునఁబోలెవెల్వెలనయిపొగులునవియు । గీ॥
బెటువిరాళినిమరుబారిఁబడికరంబు । తారుజారలమీఱునిట్టూరు
పులకుఁ । దలకివడవడవడఁకుచుఁదొలఁగునవియుఁ । గాఁగ వేకువ
గృహదీపకళికలమరె॥ ౪౨.

టిప్పణము.

కజ్జలము = కాటుక—ఛలము = సాకు—విరాళి = మోహము—కళిక =
మొగ్గ.

సీ॥ (1) మర్జనోక్తులువ్రాలెఁదోఁచెదగ్ధస్నేహసముపాత్తమదం
భావములుగొన్ని । (2) యతివృద్ధమానవస్థితిఁదోఁచెబహుకా
ర్శ్యసముదాత్తతనుదశాంతములుగొన్ని । (3) యాపన్నసత్త్వపు
పాభంబులైతోఁచెసముపేతపాత్రమాత్రములుగొన్ని । (4) య
స్తాద్రిశిఖరప్రశస్తంబులైతోఁచెసమతఁబతత్పతంగములుగొన్ని ।
గీ॥ కనుఁగొనఁగమఱిదానవులనఁగఁదోఁచె । రహినిశాంతగతప్ర
చారములుగొన్ని । ధూమకేతువులనఁదగితోఁచెఁగొన్ని । దీప
ములుమందమందప్రదీప్తములుగ॥ ౪౩.

టిప్పణము.

---

(1) దగ్ధస్నేహ = కాలిననూనెగల—మైత్రిలేని.

(2) దశాంతములు = వత్తికొనవఱకుఁ గాలినవి—వార్ధిక్యమును బొందిన—

(3) ఆపన్న = ఆపదనొందిన—పాత్రపాత్రములు = నూనెలేని ప్రమిద మాత్రముకలవి—సత్పురుషుఁడను పేరుమాత్రముకల.

(4) పతత్పతంగములు = అస్తమించుచున్న సూర్యుఁడుకలవి—పడుచున్న శలభములుకలవి.

శా॥ వాసాగారసుమోపహారములు శశ్వద్వ్యాపతత్సన్మధూ। ళీసంధానవిధానపానకలనాళీలావిలోలాళిపా। ళీసామోదవినోద ఝంకృతిసమాలీఢంబులామ్లానశో। భాసంక్రాంతములైకడుం బొలిచెఁదత్ప్రత్యూషకాలంబునన్॥ ౪౪.

టిప్పణము.

వాసాగార = కేళీగృహము. ఉపహార = కానుకలు. మధూళీ = మకరందము. సమాలీఢ = కూడిన. ఆమ్లాన = వాడిన.

చ॥ తనరెఁబునారతాంతపరితాంతలు కాంతలమంజుకంకణ। స్వనములు నాలలామకనికాయగళత్కుసుమంబులుం బ్రియ। ప్రణయమెలర్పఁదద్విరహభావము కామినులోర్వరామినే। చినతమివారికావెతలు సెప్పుచునశ్రులురాల్చిరోయనన్॥ ౪౫.

టిప్పణము.

పరితాంతలు = అలసినవారు. లలామకము = పూలదండ. ప్రణయ = స్నేహము

శా॥ ఆలోకాంచితనూత్నరత్నమయపర్యంకాగ్రపుంభావకే।
ళీలోలాబ్జముఖీనిదాఘజలపాళీ దస్మహామాధవీ। మాలామోద
విలుబ్ధమాధుకరసమ్యగ్ఘంక్రియాంచద్గరు। జ్జాలాశీతలవాతపోత
ములుచంచల్లీలఁబాపెన్రహీఁ॥ ౭౮.

టిప్పణము.

ఆలోక = కాంతి. పర్యంక = పానుపు. పుంభావ = పురుషాయితము. మాధవీమాలా = వసంతమల్లికాకుసుమముల దండ. ఆమోద = వాసన. మాధుకర = తుమ్మెదల. గరుత్ = ఱెక్కలు. వాతపోతములు = పిల్లవాయువులు.

క॥ చనువిటుని మఱల నిటుర। మ్మనలజ్జమునుం గుముగుద
కపుడుపునర్ద। ర్శనపృచ్ఛావిధురసఖీ। జనవాక్యములాత్మసంతసం
బొనరించెన్॥ ౭౯.

టిప్పణము.

విధుర = ఆతుర. సఖీ = చెలికత్తియ.

ఉ॥ అత్యధికానురాగభరితాంచితనైశరతిప్రరూఢవై। యా
త్యవచోనుజల్పకగృహాదృతకీరభవత్ప్రభావరా। న్నత్యముదాడి

మభ్రమఁగనన్నణిముద్రికఁ గోల్పితత్ప్రిలా। పాత్యయమున్ఘటింపుచు
రయంబునఁ జూపెను ప్రౌఢధీరతన్॥ ౪౮.

టిప్పణము.

నైశ = రాత్రి సంబంధమగు. వైయాత్య = ధార్ష్ట్యము — శంకలేని. జల్పక = వచించు. గృహోద్భృత = ఇంటఁ సాఁకిన. అత్యయము = అత్యము. ధీరతన్ = చాతుర్యముచేత.

శా॥ క్రీడామందిరమల్పనైశతిమిరాకీర్ణంబుగానుండన। వ్రీడా
మంథరచేష్టప్రౌఢకుమనఃప్రీతిప్రదంబయ్యెవి। భ్రాడాత్మప్రియకల్పి
తోరునఖసంబాధానుసీత్కారవే। శాడోలాయితదంతధాళధళి
వేల్లచ్చంద్రికాసాంద్రమై॥ ౪౯.

టిప్పణము.

అవ్రీడామంథరచేష్ట = సిగ్గుచేత మందముకాని చేష్టగలది — ఇచ్ఛాను
గుణమైన చేష్టగలది యనుట.

విభ్రాట్ = అలంకృతుఁడగు.

సీత్కారము = శీశీయను ధ్వని.

సీ॥ (1) పద్మినీలతలనభ్రమరకచక్రసంవృతపద్మముఖరుచివెల
యువారు। (2) వాసంతవనముల వైఖరినవసముత్కలికాసహస్రా
ప్తిఁ గ్రాలువారు। (3) సరసులకరణిహంసకవలదూర్మికాభూరికం
కణభూతిఁబోలుచువారు। (4) శారదదినములసరణినఖాలంకృ
తపయోధరాయతిఁదనరువారు। (5) పరవశత్వంబుముంపసంప్రాప్త

మరణ। లనఁగఁదగిజీవితేశపురాభిముఖత। నలరువారునునైరికాం
తలువిమోహ । జృంభితప్రియపరిరంభగుంభనముల॥ ౫౦.

టిప్పణము.

---

(1) భ్రమరక = భృంగము—ముంగురులు. చక్ర = చక్రవాకము—సమూహము. పద్మముఖ = ముఖమువంటి పద్మమనియు, పద్మమువంటి ముఖమనియు గ్రహింపవలయును.

(2) ఉత్కలికా = మొగ్గలు—రోమాంచాదిభావములు.

(3) హంసక = మంజీరము—హంస. ఊర్మిక = తరంగము—ఉంగరము. భూరి = గొప్ప—బంగారము. కంకణ = జలబిందువు—కడియము.

(4) నఖాలంకృత = నఖసంబధములగు గాయములచే నలంకృతమగు—ఆకాశమునలంకరించని = ఆకాశమందులేని—పయోధర= కుచము—మేఘము.

(5) పరవశత్వము = వివశత్వము. జీవితేశ = యముఁడు—ప్రాణనాథుఁడు. పురం—పట్టణము—శరీరము—పరిరంభము = ఆలింగనము.

సీ॥ (1) పరిధూతకుసుమకేసరకేసరమ్యస్ఫురద్రజోరాజివిరాజి
తంబు।(2) పుంభావరణితనూపురమణీరమణీవిలాసలీలాలాపలా
లితంబు । (3) కవికలరవముదాకరకుముదాకరశీకరోత్కరశైత్య
సేవితంబు। (4) విహితప్రియాళీవిరహితాసురహితాసువాహాస
వాశ్వాసవాసితంబు।గీ॥(5) అధికమోహామదనమర్పకదర్ప।దర్ప
సూచనాప్రదర్పితంబు । విసరెనపుడుసురతవిస్మృమరాయాసాభి।
వారణంబువరసమీరణంబు॥ ౫౧.

టిప్పణము.

---

(1) కేస = కేశము = కొప్పు. ఇట శసలకభేదము,

(2) పుంభావ = పురుషాయితరతి,

(3) కవి = జలపక్షి, కుముదాకర = సరస్సు,

(4) ఆళీ = చెలికత్తె, విహితప్రియాళీ = విహితులును, ప్రియులును నగు, ఆళి = చెలికత్తెలచేత—విరహిత = విడువఁబడినట్టియు—రహితాసు—ప్రాణములు విడిచినట్టియు—ఆసు=మిగులమంచివారగు—వామా=స్త్రీలయొక్క—ఆసవ = మద్యసంబంధముగల—ఆశ్వాస = నిట్టూర్పుచేత —వాసితంబు = పరిమళముగలదిగా చేయఁబడినది.

(5) దర్పక=మ్మనథుఁడు, విసృమర=అంతటనువ్యాపించిన. సమీరణము = వాయువు.

ఉ॥ ఆయెడనాన్నృపాలసుతుఁడాతతరాఖ్యవిభూతిగాఢనిద్రా
యతినుండిస్వప్నమునవద్భుతమొప్పఁగఁగాంచెనంచితా। మేయ
వయోవిలాసరుచిమేదురసుందరగాత్రనొక్కయ। బ్జాయతనేత్రఁ
జెప్పిననయంబునశక్యముదానివైఖరుల్॥ ౨.

టిప్పణము.

అమేయ = చెప్పశక్యముగాని, మేదుర పట్టమైన.

సీ॥ చాంపేయసుమహారచారుతోరణయుతమారవిమోహనా
గారమనఁగఁ। గాంచనప్రాకారకలితమన్మథమహానిధిసమంచితకోశ
నిలయమనఁగఁ। భోషితరుచిపరివేషభూషితసుధాడంబరరాకాబ్జ
బింబమనఁగ। భాసితాయతపరిఘాసమావృతలోకహృదయబం
దీజనసదనమనఁగ। దీప్రకనకశలాకాగుణప్రశస్తి। ఘనజగల్లోచ
నాడజగ్రహణకరణ। వాసలాసకమనగనావామనయన। స్వర్ణ
మణిమేఖలామోఘజఘనమలరు॥ ౩.

టిప్పణము.

విమోహనాగారము = విలాసమందిరము, కోశనిలయము = బొక్కసము, పరివేషితము = పరిధి, (Halo.) బందీజనసదనము = కారాగృహము, శలాకాగుణము = కట్టుత్రాడు, కరణము = సాధనము,

వాసలాసకము = పక్షులనుబట్టుటకు నిర్మింపఁబడు యంత్రవిశేషము.

ఉ॥ లాలితనూత్నయౌవనవిలాసవికాసవిభాసమానరో। మాలిలతాలవాలవలయంబొవిశిష్టవిలాసినీజయో। ద్వేలయశోనిరూప సముదీర్ణసువర్ణసువర్ణపత్రమో।నాలలినొప్పునొప్పులలనామణీకాంచనకాంచియెంచఁగన్॥ ౫౮.

టిప్పణము.

ఆలవాలము = పాది, సువర్ణ = మంచివన్నెగల, కాంచి = డాబు.

సీ॥ తతకుచోన్నత్యాంతరితదివ్యముఖచంద్రదర్శనాభావానుతాపముననో। పటుకటీతటఘటోద్భటనిరుద్ధోభయపార్శ్వపీడాయాసభారముననో। వరశిరఃస్థితగురుశిరపయోధరసుధాభాండపాతనభయభావముననొ। పద్మసంభవహస్తపాశపీడనజనితశ్రమాకులతావిధానముననొ। గీ॥ అధిగృహీతైకగురుకళత్రానుశయవి। శిష్టసంతతచింతావిశేషముననొ। కడుఁగృశీభూతమైయలకలికిమధ్య। మలరునిలనస్తినాస్తితాకలననెపుడు॥ ౫౯

సీ॥ చూచుకముద్రాభిశోభిభూర్యనురాగరసరత్నపరువకభ్రాజితములు। ప్రబలకందర్పదర్పకశిలాచూర్ణపూర్ణసువర్ణకలశవిరాజితములు। మేఖలావాలసమేధిరోమాళీశుభలతాకుహాళీశోవి

భితములు । ప్రాకటహృదయతటాకసంభవనవ్యభవ్యాబ్జముకుళ ప్రభాసితములు । గీ॥ అంగజాంగరాగసంగతశృంగార । చాతు రికవిలాససంశ్రయములు । గాఁగనలరునావికాసినినూత్నప్ర । శస్తవృత్తనిస్తులస్తనములు॥ ౫౬.

టిప్పణము.

రత్నపుసవకము = మణులచే నిర్మింపఁబడిన పెట్టె. దర్పకశిల = మద కరశిల. కుహాళి = గుచ్ఛము. ముకుళము = మొగ్గ. అంగరాగము = విలేపన గంధ విశేషము. చాతురికము = చీనా మంటిసీసా. నిస్తుల = సమానరహిత మైన.

సీ॥ లోలహారలతామృణాళలోభనిలీనచక్రవాకయుగప్రశస్తి దనరఁ । త్రిజగతీవిజయపరిశ్రమాఖిన్నహృచ్ఛయవిశ్రమావాస సరణియమర । హారరోమాళిగంగారవిజాసంగమప్రయాగతటా తిమహిమయొనర । నకలంకసకలావయవవినిర్మితిశేషలావణ్యపుం జవిలాసమలర । గీ॥ వితతగురుపరిణాహతాపతనభయవి । రించికీలితగిరిసారకాంచనమురుశ । లాకికాభ్రమచూచుకాస్తోకరుచిర । ఘనకుచాకుచలికుచముల్ గ్రాలు నెపుడు॥ ౫౭.

టిప్పణము.

నిలీన = చేరిన. హృచ్ఛయ = మన్మథుఁడు. రవిజా = యమున. వినిర్మి తి = సృష్టి. లావణ్యపుంజము = సౌందర్యరాశి. పరిణాహతా = బహువు. గిరి సారక = ఇనుము. ఘనకుచ = స్త్రీ. కుచలికుచములు = గజనిమ్మపండ్లవంటి స్తనములు.

చ॥ తరుణిపదారుణాధికసుధామధురాధరమొప్పురాగసా । గరజనితప్రవాళమణిఖండమొఘాలతలార్ధచంద్రసుం । దరతర తారకాభికలితప్రకటస్ఫుటసాంధ్యరాగమో । నిరవధినిర్గతాంతరవినిర్భరరాగమొనావిచిత్రమై॥ ౫౮.

టిప్పణము.

ప్రవాళమణిఖండము = పగడపుతునుక. తారకా = కనుగ్రుడ్డు—నక్షత్రము. నిరవధి = నిరంతర.

క॥ రదనవరహీరరత్నా । స్పదమగుసిందూరముద్రపగిదినలరునా । మదవతిమోవిజగజ్జన । హృదయశుకాకర్షణాభిహితబింబరుచిన్॥ ౫౯.

టిప్పణము.

సిందూరముద్ర = చెందిరపు మొహరు. బింబ = దొండపండు.

సీ॥ హృదయవాసావాసహృచ్ఛయభోగిగవాక్షశంకావహా వైభవములు । స్వకగతిక్రమనిరోధకకర్ణకృతరోషరసవిభ్రమాపాంగరక్తిమములు । మల్లికోత్పలసుమమాలాహసద్విభాసురసితాసితదృగ్విశోభితములు । నవనవకమలకాననసనాథీకృతపరిసరభూపరిభ్రాజితములు । గీ॥ తరుణకైతకసుమదళద్రాఘిమములు । లోలపక్ష్మలపటుచటులాలసములు । ధళధళితధవళప్రభాదంతురములు । లోకమోహనములుదానిలోచనములు॥ ౬౦.

టిప్పణము.

హృచ్ఛయభోగి = మన్మథుఁడను రాజు. సనాథీకృతము = కూర్పఁబడినది. కైతకదళము = మొగలి రేకు. ద్రాఘిమము = నిడివిగలది. పక్ష్మలము = కను రెప్ప. దంతురము = మేదురము—నిండినది—దట్టమైనది.

ఆ, వె॥ రదనరత్నతులాకుండరంజితంబు । రహివయోమద నేభపరండకంబు । బంధురాలోకనామృతసింధుసేతు । బంధనం బననాసిక బరఁగుసతికి॥ ౬౧.

టిప్పణము.

తులాకుండము = త్రాసుముల్లు—పరండకము = ఆలానము = ఏనుఁగను గట్టివేయు గూటము.

ఉ॥ అంబుజగంధిభ్రూలతలు యౌవననర్తకలాసికాభిరామం బులుసన్ముఖాబ్జభవమందిరతోరణమాలికావికా । సంబులులోచనాంబురుహసంగతమత్తమధువ్రతాళికాం । తంబులురాగసాగరనదప్రతిమంబులుచిత్రవైఖరిన్॥ ౬౨.

టిప్పణము.

లాసిక = నర్తకి. మధువ్రత = భృంగము.

సీ॥ (1) ఉల్లసద్ధారపయోధరమైఘనాఘనసమయాంకాళికాం తిఁదెగడు । (2) ప్రస్ఫుటీకృతబలిభంగమైవిక్రమాభీలవామనమ హాలీలఁదెగడు । (3) సముధికకర్ణవిశ్రాంతలోచనమైసుయోధ

నాయతధృతియెరవుఁదెగడు । (4) నలినతిక్రాంతకన్యాతులయై వృశ్చికస్థితార్కప్రభాగరిమఁదెగడు । (5) గీ॥ మొగిఁదులాకోటి దీపితమూర్తియైవి । జయసముచితావనిపదానసరణిఁదెగడు । న హాహయూనాతిసదభిజాత్యాభిరూప్య । వైభవములెన్నఁదరమెయె వ్వారికైన॥ ౬౩.

టిప్పణము.

---

(1) ఉల్లసద్ధార = ప్రకాశించుహారములుగల—అధిక వారిధారలుగల. పయోధరము = మేఘము—కుచము—ఘనాఘనసమయము—వర్షించు మేఘములుగలకాలము = వర్షాకాలము.

(2) వలిభంగము = వబలకభేదము గనుక - బలిభంగమనగా - మహాబలిచక్రవర్తియొక్కభంగదశ—వలి = త్రివళీసంబంధమైన—భంగ = రేఖలు.

(3) కర్ణవిశ్రాంతలోచన = చెవులవఱకు వ్యాపించిననేత్రములు గలది—కర్ణునియొక్క జాగరూకమగు జ్ఞానముతోఁగూడినవాఁడు.

(4) అతిక్రాంత = అతిక్రమించిన—కన్యా = కన్యకలయొక్క—తుల = సమానముగలది—ఇతరకన్యలీకన్యకు సమానలుగారనుట. కన్యాతులారాసులను అతిక్రమించినది.

(5) తులాకోటిదీపితమూర్తి = పాదకటకములచేఁ బ్రకాశించునాకారము. తులా = త్రాసుయొక్క—కోటి = అగ్రమునందు—దీపిత = ప్రకాశించు—మూర్తి = శరీరముగలవాఁడు.

క॥ శచియనఁగనందనేషుణ । రుచియైవింధ్యాటవీనిరూఢతశశ్వ । ద్రుచిరావిచలశ్యామల । కుచయైయొప్పారుఁగుటిలకుంతలయెపుడున్॥ ౬౪.

టిప్పణము.

నంద నేక్షణరుచి = నందనవనమును జూడవలెనను కాంక్ష—హర్షప్రద మగు చూపులకాంతి. ఉత్తుంగశ్యామలకుచ—ఉత్ = ఉన్నతములగు—తుంగ = పున్నాగవృక్షములచేతను—శ్యామ = తమాలవృక్షములచేతను—లకుచ = గజనిమ్మచెట్లచేతనుకూడినది వింధ్యాటవి. ఉత్తుంగ = ఉన్నతమైనట్టియు—శ్యామల = శ్యామలవర్ణయుక్తములైనట్టియు—కుచ = కుచములుగలది కన్య.

(1) పున్నాగేపురుషస్తుంగః—అని అమరకోశము.

(2) తమాలశ్యామలః కాలః— డిటో

(3) లకుచోలికుచోడహుః— డిటో

క॥ ఆవామనయనవరసు। గ్రీవాంగదశోభియైప్రకీర్తింపఁగసం। భావితవానరసైన్యము। హావిభవసమగ్రతాప్తినలరుధరిత్రిన్॥

టిప్పణము.

సుగ్రీవాంగదశోభి = మంచికంఠముచేతను—అంగద = బాహుపురియను నాభరణముచేతను—శోభి=ప్రకాశించునది— సుగ్రీవుఁడు—అంగదుఁడు— అనుకపిశ్రేష్ఠులచేత ప్రకాశించునది.

సీ॥ (1) భాస్వదలంకార భాసమానాంగక స్ఫీతరోచిఃస్ఫురత్స్మితయుతాస్య। (2) సురుచిరలోహితాధరవికాసవిశేషవరసౌమ్యదర్శనావయవవిభవ। (3) కోమలోన్నతవృత్తగురునితంబాభోగఘనసితహారసంకలితవక్ష। (4) సంతతాతనుశనైశ్చరపాదవిభ్రమసమధికవికచలోచనవిలాస। (5) గీ॥ లోకమోహనకరచక్రవాకవిజయ। కేతువైభవకనదుగోజాతయుగళ। యై

విచిత్రాభిరూప్యవిఖ్యాతినలరు । నావరారోహగ్రహమయియగు
టయరుదె॥ ౬౬.

టిప్పణము.

(1) భాస్వత్ = ప్రకాశించు—సూర్యుడు. స్వేతరోచిః = ధవళకాంతి—చంద్రుడు.

(2) లోహిత=ఎఱ్ఱని—అంగారకుడు. సౌమ్య=సుందరమైన—బుధుడు.

(3) గురు = గొప్ప—బృహస్పతి. సిత = తెల్లని—శుక్రుడు.

(4) శనైశ్చర = మందగమనముగల—శని. వికచ = వికసించిన—రాహు.

(5) కేతు = ధ్వజము—కేతువు. గ్రహమయి = నవగ్రహరూపిణి.

చ॥ అతులపరాక్రమక్రమవిహారుడుమారునిజైత్రయాత్ర
ను । ధ్ధతమయిక్రాలునాజయపతాకయొతన్మహనీయశౌర్యసం ।
గతరణరంగభూమియొతగంధ్ధదమోఘవిమోహాకృన్మహా ।
న్నతవరమంత్రశక్తియొయనంగమలానవయొప్పునెప్పుడున్॥ ౬౭.

క॥ వనితామణిమఱియునుసం । జనితోద్యమమన్మథేంద్రజా
లకధృతభూ । జనవిజయదృగ్వినిర్భం । ధనదివ్యౌషధమొనాగఁ
దనరుధరిత్రిన్॥ ౬౮.

సీ॥ వరనూత్న రుచిరయౌవనరసాయనసిద్ధికాంతశృంగారసం
కల్పవృత్తి । చారుసౌందర్యవిహారనిష్కుటసీమలలితసౌభాగ్యవి
లాసభూమి । సమధికలావణ్యసంకేతరంగమస్తోకసాద్గుణ్యరత్నా
కరంబు । ఘనపితామహజగజ్జనవిలోభనసృష్టిచిత్తకౌతుకనిధా
నోత్తమంబు । గీ॥ సారెత్రైలోక్యరంగసంసారభిత్తి । చిత్రలేఖా

విశేషంబు చెలువచెలువు । గానవాచానవర్ణింపఁగాఁగవీంద్ర ।
కోటులకునైనవాచామగోచరంబు॥ ౬౯.

టిప్పణము.

నిష్కుటసీమ = గృహారామవీథి. విలోభన = ఆశగొలుపు.

మ॥ కలనేత్రాద్భుశరూపయౌవనగుణాకల్పాంగిఁదన్వంగిరా ।
జలలాముండటుగాంచితత్కచతటీసంసక్తచిత్తాబ్జని । స్ఖలితా
నూనమనోనురాగజనితాసూయాతిరేకంబునం । బలెనిద్రాస్థిర
సౌఖ్యముస్వదలివిభ్రాంతాత్ముఁడై యెంతయుఁ॥ ౭౦.

సీ॥ రాజబింబముబింబరాజంబునుహసించుసన్ముఖాధరవికా
సంబుతోడ । మృగమదంబునుమదమృగమును నిరసించుసౌర
భాలోకనోత్సవముతోడ । ఘనసారమునుసారఘనమునునగు
దంతకాంతికచప్రభాగరిమతోడ । గంధనాగమునాగగంధము
విదళించుగమనరోమాళివిభ్రమముతోడ । గీ॥ గోత్రచక్రచక్రగో
త్రాహితస్ఫూర్తిఁ । గనునితంబకుచయుగములతోడ । లలిత
నవ్యదివ్యలావణ్యరుచితోడ । నబలమ్రోలనిలిచినట్లుదోఁప॥౭౧.

టిప్పణము.

రాజబింబము = చంద్రమండలము. బింబరాజము = శ్రేష్ఠమగు దొండ
పండు. మృగమదము = కస్తూరి. మదమృగము = మదించినలేడి. ఘనసారము=
పచ్చకర్పూరము. సారఘనము = నీలమేఘము. గంధనాగము = మదగజము.
నాగగంధము = సర్పముయొక్కగర్వము. గోత్రచక్రము = పర్వతసమూహము.
చక్రగోత్రము = చక్రవాకపక్షులవంశము.

సీ॥ కలికినీముఖకంఠముల కాంతిధగద్ధగల్ రుచిరాబ్జరుచిరాబ్జ రుచులనణఁచు । లలననీగురుకుచాలక భారచకచకల్ సారంగసారంగ సారమణఁచు । రమణినీదృక్పదాసమదీప్తిమిసమిసల్ రాజీవరాజీవ రాజినణఁచు । తరుణినీవరకరాధరరుచినిగనిగల్ లలిప్రవాళప్రవాళములనణఁచు । గీ॥ చెలువనీదంతనఖదళంధళలుధరణిఁ । దవిలితారాళితారాళిదర్పమణఁచు । మగువనీవేణినాభులజగజగలుని । జమునిజంబుగ నాగనాగములనణఁచు॥ ౭౨.

టిప్పణము.

అబ్జము = చంద్రుఁడు—కమలము. సారంగము = చక్రవాకము—భృంగము. రాజీవము = మత్స్యము—కమలము. ప్రవాళము = చిగురు—పగడము. తారాళి = ముత్తెములు—నక్షత్రములు. నాగము = పాము—సురపొన్నపుష్పము.

ఉ॥ నీమహితాభిరూప్యమునునీనవయౌవనకోమలత్వముఁ । నీమృదుసౌకుమార్యమును నీమహనీయకళావిలాసముఁ । నీమధురోక్తినైపుణియునీరుచిరాభినవానుభావముఁ । నామదినాటెమారుఁడునునాటెనుమాస్త్రిముహుఃపరంపరల్॥ ౭౩.

సీ॥ నిత్యంబులోచనౌన్నత్యంబుమనమునఁగమలజాతస్మృతి గరిమఁబెనుప । ననిశంబుముఖమంజులాభిరూప్యంబాత్మసంపూర్ణఘనవిధుస్మరణమనుప । నిరతంబుఁగుచవినిర్భరపాటవముమది వరగిరీశానుభావంబుఁజొనుప । సతతంబునధర సౌష్ఠవముహృత్ప్రటమునరహిసువర్ణజపానురక్తినునుప । గబరినారదభావసంకలన

ననుప । మధురవాక్తతిశుకమహామహిమవినుప । గమనమలసర్వ
హంసవిభ్రమముఁబనుపఁ । దరుణిసీవిలమత్పుణ్యధరణితలఁప॥

టిప్పణము.

కమలజాత = బ్రహ్మ—కమలసమూహము. విధు = విష్ణువు—చంద్రుఁడు—
గిరీశ = ఈశ్వరుఁడు—పర్వతశ్రేష్ఠము. సువర్ణజపానురక్తి = మంచిస్తోత్రములచింతనాసక్తి—మంచిరంగుగల యెఱ్ఱదాసానిపువ్వు. నారద = నారదుఁడు—మేఘము. శుక = శుకమహర్షి—చిలుక. హంస = యతి—రాజహంస. పుణ్యధరణి = పుణ్యక్షేత్రము.

సీ॥ తుంగాగ్రహర్మ్యాంతరంగాత్తసురతప్రసంగాంగసంశ్లేష
సంభ్రమముల । లీలాగృహావేలడోలాసమాలోలవేళానుకూ
లానులాలనముల । వామాసమారామసీమావిహారాభిరామా
విరామనర్మక్రమముల।నానానునయవాగ్విధానానుతమనోనపీనా
నురాగాతివిభ్రమముల । గీ॥ చంద్రికాద్యూతకేళికాచంక్రమ
ముల । శారికాకీరవచనశిక్షావిధముల । భావగుంభితపరిహాసభా
షణముల । నేలుమిఁకఁజాలనేతాళఁజాలననుచు॥ ౭౫.

సీ॥ వామాభిరూప్యలావణ్యామృతముఁగ్రోలుకరణివిస్తృతనే
త్రకమలుఁడగుచు । శ్యామాతనూలతాసంశ్లేషమొనరించుకర
ణినుద్ధృతబాహుకాండుఁడగుచు । భామాసమాహ్వానభాషణం
బులువల్కుకరణినాగచ్ఛమాగచ్ఛయనుచు । రామవియోగవి
భ్రమవిస్మృతుండగుకరణినిశ్చలదేహకలితుఁడగుచు । గీ॥ పరివృ
తాఖిలమోదసంభరితఖేద । చిత్తదత్తకవాటనిషిద్ధసకల । పరిజనుం

డయియానాఁటిపగలుగడపె। బహువిచిత్రప్రచారముల్బయలు
వడఁగ॥ ౭౬.

క॥ కలమబలఁగలికిఁగనుఁగొనఁ। గలననునడియాసరాత్రిఁ
గడపియుదంచ। త్కలరవశుకపికముఖఖగ। కలరవములమేలు
కనినఁగాంచిరినీతిన్॥ ౭౭.

టిప్పణము.

అడియాస = వట్టికోరికె. కలరవ = పావురము—అవ్యక్తధ్వని.

క॥ మకరందుఁడుమధురవచో। మకరందుండనఁగనొప్పుమ
హీపునిసఖుఁడ। త్యకలంకతనతనిమనో। వికలత్వముమాన్పనె
డమువేచివెరవునన్॥ ౭౮.

ఉ॥ ఆపృథివీశుఁగాంచివినయంబునయంబుఁబ్రియంబుమీఱ
నా। లాపవశంబునంహృదయలగ్నవినిర్భరతద్వియోగచిం। తా
పరతంత్రతాయతియుఁదజ్జనకంబగుస్వప్నదృష్టక। న్యాపరమా
భిరూప్యవిభవాతిశయంబునెఱింగియిట్లనున్॥ ౭౯.

క॥ దీనికినైసంతాపముఁ। బూనుటతగవగునెయిట్లుభూపాల
నము। న్మానుటఁగనివగచెభవ। న్మానితబుధమిత్రమంత్రిమండ
లమెల్లన్॥ ౮౦.

సీ॥ రాకాసుధాకరాలోకనామోదప్రవర్ధితాయతదుగ్ధవార్ధి
యనఁగ। మండితమార్తాండమండలోదయవిభాస్తోకహర్షితకో
కలోకమనఁగ। ఘనఘనాఘనసమాగమభావితానందసారపూ

రమయూరవారమనఁగ । సంతతవాసంతసమయసమ్ముదితవాచా
లలాలితపికజాలమనఁగ । గీ॥ నిరుపమానమహారత్నపురవరాభి।
రామమహనీయతరయావరాజ్యవిభవ । మహితునినుఁగనియల
రుచుమనుప్రజాళి । యధిపనీవిట్టులుండిననడలకున్నె॥ ౮౧.

శా॥ అంభోరాశిగభీరరాజ్యరమసత్యంబారనీదోఃపరీ । రం
భంబుంగననాదికూర్మపతిమారామాసమాశ్లేషసం । రంభోరస్థ
లుఁడయ్యె శేషుఁడును రా-రాజద్వధూగానవి । స్రంభోదారవిహా
రుఁడయ్యెఁజిరభారశ్రాంతిపోఁగాంచుచున్॥ ౮౨.

ఉ॥ నిత్యకళప్రతాపములునీవువహించిధరన్భరింపఁగా । స
త్యముసత్యముర్విఁగలసర్వతమంబులడంగెదృష్టిసా । హిత్యఖిల
ద్విజావనసమృద్ధిజెలంగెఁదొలంగెరాజహం । సాత్యధికప్రభావ
ముమహాద్భుతమంచుజనుల్నుతింపఁగన్॥ ౮౩

టిప్పణము.

నిత్య = ఎడతెగని. ప్రతాపము = శౌర్యము—వేడిమి. తమము = పాపము—చీఁకటి. దృష్టి = చూపు—జ్ఞానము. సాహితి = పాండిత్యము. ద్విజ = బ్రాహ్మణులు—పక్షులు. రాజ = చంద్రుఁడు—రాజు. హంస = సూర్యుఁడు—శ్రేష్ఠుఁడు.

తా॥ చంద్రునకు రాత్రియందును, సూర్యునకుఁ బగటియందునుమాత్రమె కళాప్రతాపములుగలిగియుండుటచే నవి యెడతెగనివి కావనియు, నొకచోట వెలుతురు గలిగియుండఁగా మఱియొకచోటఁ జీఁకటి గలిగియుండును గాన సమస్తతమమును నేకకాలమునఁ బోఁగొట్టు సామర్థ్యము చంద్రసూర్యులకు లేదనియు, చకోరచక్రవాకములకు రాత్రిపగళ్లయందు దృష్టిపాటవము లేకయుండుననియు, చంద్రసూర్యులు చకోరచక్రవాకములనుమాత్రమె రక్షించు

వాఁడు గాన వారికి సమస్తద్విజములనఁగాఁ బక్షులరక్షణాశక్తిచాలదనియును, రాజు నిత్యకళాప్రతాపములు గలవాఁడై సర్వతమములననఁగా పాపములను బోఁగొట్టఁజాలి, సమస్తద్విజావనదక్షుఁడుగా నుండుటచేఁ జంద్రసూర్యుల కన్నను శ్రేష్ఠుఁడను నర్థము స్ఫురించుచున్నది.

ఉ॥ ఎందుభవద్గుణాభినుతియెందుభవన్మహిమానువర్ణనం। బెందుభవత్ప్రపాలితమహీజనహర్షసమాహితోక్తియెం। దెందుభవన్మహోజయసమిద్ధవిచిత్రకథాప్రసంగమా। నందమొనర్చుధారుణిఘనంబగుఁదత్సుఖసూచకస్థితిన్॥ ౮౪.

క॥ తావకరాజ్యవిరామద। శావశతననాథగతిరసాతలమతి దుః। ఖావిలమగురిపుచోరఖ। లావళినానాభయావహస్థితిఁగనుటన్॥ ౮౫.

క॥ దుష్టులదుర్గుణములువి। స్పష్టంబుగఁదెలిసిపలుకస్రష్టకునుఁగడున్। గష్టమగువారునుపథ। భ్రష్టదశాపాదిపాపభాజనులగుటన్॥ ౮౬.

సీ॥ అత్యంతహైన్యసమాక్రాంతఘనపాపమూర్తులుఖలచక్రవర్తులరయ। నతిశయసుజనరంధ్రాన్వేషణేచ్ఛాప్రపూర్తులుఖలచక్రవర్తులరయ। నతివేలపరదూషణార్జితనీచాపకీర్తులుఖలచక్రవర్తులరయ। నతిమాత్రమిత్రసౌఖ్యాసహనాశయస్ఫూర్తులుఖలచక్రవర్తులరయ। గీ॥ నతిసముచితానుచితహితాహితవివేచ। నావిహీనావినీతనానావిధప్ర। వర్తులెంతయుఖలచక్రవర్తులరయ। వారికెడమియ్యఁదగునెయెవ్వారికైన॥ ౮౭.

టిప్పణము.

ఖలచక్రవర్తులు = ఖలుఁడనఁగా దుష్టుఁడు. దుష్టులకు—చక్రవర్తులను. బహువచనరూపమగు శ్లేషవాచకమును చేర్చుటచే స్తుతిరూపమగు నిందగా నుండును.

చక్రమనగా మోసముగానఁ జక్రవర్తియనఁగా మోసపు నడవడిగల వాఁడు. ఖలచక్రవర్తియనఁగా మోసగాఁడగు ఖలుఁడు.

వివేచన = యుక్తాయుక్త పరిజ్ఞానము. ఎడము = ఆస్పదము.

చ॥ అతికటుకస్వభావుఁడయి యాతఁడు సూపుమహారసంబు సం । తతమునుభీముఁడయ్యెనుసదానబకాహితలీలఁజూపునా । తతముగనాశ్రయాశుఁడయియాతఁడుసూపునుమాతరిశ్వతా । యతిసతతంబుదుష్టజనుఁడాతనిసామ్యమగమ్యమేరికిన్॥ ౧౧.

టిప్పణము.

---

(1) కటుకస్వభావుఁడు = మత్సరగుణముగలవాఁడు, తిక్తస్వభావుఁడు = (కారముగానుండువాఁడనుట)

(2) మహారసము = మధురము—అతినీరసము. భీముఁడు=భయంకరుఁడు—కుంతీపుత్రుఁడు.

(3) నబకాహితలీల—వబలకభేదము గనుక నబకమనఁగా నవకము=సౌమ్య చిత్తము—తద్విరోధరీతి అనఁగా దుష్టచిత్తత్వము, నవస్తు నూతనే సౌమ్యఇతి కోశః. బకుఁడను రాక్షసునకు ద్వేషిగానివాఁడు = సఖుఁడు.

(4) ఆశ్రయాశుఁడు = అగ్ని = ఆశ్రయించినవారిని భక్షించువాఁడు.

మాతరిశ్వుఁడు = వాయువు. మాతరి = తల్లియందు, శ్వ = కుక్కవలెఁ వర్తించువాఁడు. కుక్కవలెఁ దల్లితోనురమించువాఁడనుట. అలుక్సమాసము.

ఈ పద్యమున విరోధాభాసాలంకారములు.

ఉ॥ స్నేహమెలర్పఁగాఁగరముఁజేర్చిశిరంబునఁదాల్చిపేర్చియు।
త్సాహముమీఱలాలనముసల్పిననల్పుఁడనల్పసర్షప । స్నేహము
భాతినెంతయునిసీతనకాటవపాటవంపుస । న్నాహముమాననో
పునెఘనంబగుసహ్యగుణంబుఁజూపునే॥ ౮౯.

టిప్పణము.

స్నేహము = మిత్రత్వము—సర్షపస్నేహము = ఆవాలనూనె. కాటవపాటవము = తిక్తస్వభావము—కారపుగుణము—(ఘాటు) సహ్యగుణము = ఇంపగు గుణము.

క॥ ఆపాతమధురమునునం । తాపాదితవిరసగుణమయంబు
నుఁదిక్త । వ్యాపారమునగుఁదాలఘ । లోపమమైదుష్టసఖ్యముర్వీఁ
దనర్చున్॥ ౯౦.

టిప్పణము.

ఆపాతము = ఉపక్రమము = ప్రారంభము. ఆపాత స్స్యాదుపక్రమ ఇతి కోశః. తిక్త = వగరు.

క॥ అవధూతమయ్యుఁబాయక । తవిలిశిరస్స్థలిఁగషాయి
తంబొనరింపన్ । దివ్రుదుపటుపాదరజమన । భువిఖిలభావంబుగలు
షభూయిష్ఠమగున్॥ ౯౧.

టిప్పణము.

అవధూతము = ఎగరఁగొట్టఁబడినది. కషాయితము = కలుషితము = ధూళిచె నెఱ్ఱగా నొనర్పఁబడినది.

క॥ సత్యమువిషతరుసుమనసాం। గత్యముగతిదుర్జనానుగతిసుజనులకున్ । నిత్యమునుదద్విమోహము । సత్యధికమొనర్చు ననుభవానుగుణముగన్॥ ౨.

టిప్పణము.

విషతరు = అతివిసయసుచెట్టు. అనుగతి = అనుసరణ. స్నేహము = సహవాసము. తద్విమోహము = దానియందాసక్తి. అనుభవానుగుణముగన్ = వాడుకచేసినట్లెల్లా.

క॥ బహుమత్సరప్రచారము । బహుసుమనస్తాపకృత్ప్రభావమునుఁగడున్ । మహిఁగలిగిఖలునిహృదయము । బహుళము గనిదాఘదిననిభంబయివెలయున్॥ ౩.

టిప్పణము.

మత్సరప్రచారము = చేపలసంచారము. "మత్సరోన్యశుభద్వేషే దంశభేదేచ నాత్వయుం" అని క్రూరత్వప్రచారము. సుమనస్తాపము = పుష్పములకు తాపము. పండితులకుఁదాపము. నిదాఘము=ఎండకాలము. నిభము=సమానము.

క॥ ధరణింజక్రధరుండనఁ । బరఁగివిరూపాక్షుఁడనఁగఁ బ్రబలిఖలజనుం । డరయఁబరమాహ్నృతంబుగ । హరిహరులహసించుఁ దానహర్నిశముఁగడున్॥ ౪.

టిప్పణము.

చక్రధరుఁడు = రథాంగధారి = విష్ణువు. మాయాధరుఁడు = మోసగాఁడు. "చక్రం థాంగే సేనాయాం ఘర్మన్యస్త్రాంతర ఇతి కోశః" విరూపాక్షుఁడు =

త్రినేత్రుఁడు. శివుఁడు = దోషదృష్టిగలవాఁడు.

క॥ భిన్నంబయ్యును స్నేహస । మున్నతి వెసఁజూపు సశరముం బలెఁగుజనుం । డెన్నఁగ బన్నము వడియును । బన్నగసుస్నేహనటనఁ బాయక తిరుగున్॥ ౯౫.

టిప్పణము.

భిన్నము = మధింపఁబడినది. స్నేహము = నెయ్యి. సశరము = ధధివిశేషము = మీఁగడపెరుగు.

క॥ పరశువుగతి భద్రశ్రీ । పరిఖండనచండపటిమఁ బాటిలు ఖలుఁడా । వరకుద్దాలముగతిని । ర్భరగోత్రోద్దళనకఠినభావము నెఱపున్॥ ౯౬.

టిప్పణము.

పరశువు = ఆయుధవిశేషము = గండ్రగొడ్డలి. భద్రశ్రీ = శ్రీచందన వృక్షము—శ్రేష్ఠులసంపద.

(2) "శుభమంగళయోర్భద్రంస్యాద్ద్రవ్య శ్రేష్ఠయోస్త్రిషు" నానా.

(1) "గంధసారోమలయజో భద్రశ్రీచందనోస్త్రియాం" అమరము—

కుద్దాలము = గుద్దలి. గోత్రోద్దళనము = భూమిని భేదించుట. వంశభేదము = కులనాశనము.

ఆ, వె॥ సంతతముస దేశజప్రశంసియుమహా । చైఛ్ఛఃశ్రవుండు నాఁగ విశ్రుతంబు । గాంచి హరిహయంబు గరిమ హసించు నా । పాపజాతి గర్వమాపవశమె॥ ౯౭.

టిప్పణము.

నదేశజప్రశంసి = నదములకు—ఈశుఁడు. నదేశుఁడు = సముద్రుఁడు—అచట పుట్టినదను ప్రసిద్ధిగలది=ఉచ్చైశ్శ్రవము. నదేశమనఁగా నిషేధదేశము = దుష్కులము—అందుఁబుట్టినవాఁడు, నదేశజుఁడు = కులహీనుఁడును, ప్రశంసాయుక్తుఁడు = దుష్టుఁడు. ఉచ్చైశ్శ్రవుఁడు = విశేషించి వినువాఁడు—రంధ్రాన్వేషణమునకుగాను—దేవేంద్రుని గుఱ్ఱము.

సీ॥ (1) దోషానుబంధచాతుర్యసాధితవిశ్వకర్మావలోపనక్రమముకలన । (2) స్వవశాతిలోలప్రచారప్రకారాధరీకృతాధికదానరీతికలన । (3) పరిపరిమండలభ్రమణసంకలితాతతాత్మఘోషణసముద్యమముకలన । (4) బహుతమోనిబిడవిభావరీభావితకటపలాశాభ్రాంతిగరిమకలన । గీ॥ (5) ప్రకటసురభియానవికలభావంబునఁ । (6) దనరుబంధుతాపదర్శనమునఁ । (7) గుజనుఁడుధకారకుంజరకాకగో । మాయువృషభశవసమానుఁడెపుడు॥ ౫౨.

టిప్పణము.

---

(1) దోషానుబంధము = రాత్రిసంబంధము—పాపసంబంధము.

విశ్వకర్మావలోపనము = సమస్తక్రియలలోపము—రాత్రియందే పనులు జరగవనుట. దుష్టుఁడగుటచేఁ గర్మహీనుఁడుగా నుండుననుట.

(2) స్వవశాతిలోలప్రచారము = స్వకీయములగు నాడయేనుఁగులయందలి యాశచేసంచరించుట—స్వాయత్తమైన చంచలమగు నడవడి.

అధరీకృతదానరీతి = కాఱుచున్న మదోదకరీతి. తిరస్కరింపఁబడిన త్యాగరీతి. లోభియనుట.

(3) మండలభ్రమణము = చుట్టుకొని తిరుగుట—పదేపదే వచ్చుచుండుట.

ఆత్మఘోషణము=తనపేరును తానేకూయుట కాకి తనపేరును కాకా అనికూయుట ప్రసిద్ధము—ఆత్మస్తుతి.

(4) బహుతమో నిబడవిభావరీభావితము = బహు గాఢాంధకారముచే నిబిడమగు రాత్రియందు పొందఁబడినది—బహు పాప భూయిష్ఠములగు పరనిందలచే నార్జింపఁబడినది. తమః = చీఁకటి—పాపము. విభావరీ = రాత్రి—విభా= బుద్ధి—అవరీ = అపక్షేపణ = పరులబుద్ధులను అపక్షేపించుట.

కటపలాశాభ్రాంతి = కటశవముయొక్క—పల = మాంసమందలి—ఆశా = అపేక్షచేత—భ్రాంతి = తిరగడము.

"గజగండేశవరశ్లేశలేచకటఉచ్యత" అని. కటపల = లంచమందలి—ఆశాభ్రాంతి = ఆశా వికారము.

(5) సురభి = గోవుయొక్క—యాన = ప్రాప్తిచేత—వికల = విశేషము. మదించిన—లేక—వికలమైన—భావము.

సురభి = పండితులయొక్క—యాన = ప్రాప్తిచేత—వికల = అవ్యస్తమైన—భావము.

(6) బంధు = బంధుజనులకు—తాప = వ్యసనమును—దర్శనము = చూపుట—కలుఁగఁజేయుట.

బంధుతా = బంధుజనసమూహమునకు—అపదర్శనము = అగుపడక తప్పించుకొనుట.

క॥ పొంకమునుబింకమునుని । శ్శంకమునునబీజకాండసంభవమునిరా । తంకమునసుఖలదుర్వ్యసనాం । కురముదనర్చునసదృశాభేద్యముగన్॥ నా నా.

టిప్పణము.

అబీజకాండ సంభవము=విత్తులేకనే పుట్టినది—మొదలులేనిది=నిష్కారణమైనదనుట.

మ॥ ధరణిందోషలవంబుకాపురుషచిత్తంబొందిపెంపొందుస।
త్పురుషస్వాంతముఁజేరదయ్యదిలసెందుందాఁబ్రమాదంబునన్।
సరగంజేరినఁజారుపారదమునోజంగానభూమీశయే।కరణింజూ
చినమేలగున్సుజనసాంగత్యంబుతథ్యంబుగన్॥ ౧౦౦.

చ॥ సమతవినోదవిందులకుసాధువులామృగపాళినాసదా।
శ్రమగులుగారెభూరమణసాధుజనోచితమార్గమూనిని।త్యము
నుఖలప్రపంచపరిహాసవచోయతిబారిఁబాఱకా।గమవిహితప్ర
వర్తనలుఁగాంచిమెలంగుములెమ్ములెమ్మిఁకన్॥ ౧౦౧.

టిప్పణము.

వీనాం పక్షీణాం—నోదం—ప్రేరణం—వేత్తీతి—వినోదవిందుః = వినోదవిందు లనఁగా వేటకాండ్రు—వినోదం=శాస్త్రమును—విందుః—తెలిసినవారు= పండితులు.

సదాశ్రమగులు = సర్వదాశ్రమచేఁబొందఁదగినవారు—సదా=సర్వదా— ఆశ్రమగులు = సులభగమ్యులు.

శా॥ ధీచాతుర్యవచోవిలాసవిలసద్దివ్యప్రభావాధిక।ప్రాచు
ర్యప్రతిభాప్రతాపరణశుంభద్విక్రమోపాయస।త్యాచారంబులు
గల్గిరమ్యగుణసాంద్రా రాజరాజేంద్రనీ।వాచంద్రార్కముగాఁగ
నేలుముసమస్తాశావకాశావనిన్॥ ౧౦౨.

క॥ దుష్టులునిర్భయులైరి। శ్చేష్టలుమీఱన్విశిష్టశిష్టజను
లకుం।గష్టదశఁగూర్చిరధికా।నిష్ఠోత్పాదనరసోత్తరేచ్ఛాను
గతిన్॥ ౧౦౩.

చ॥ అనిసచివుండు దెల్పహృదయంబుననించుకధైర్యమూది యా। ఘనుఁడిపుడేమిసేయుదుసఖావివరింపుమురమ్మటంచు లే। చినఁగనిసంతసించివనసీమకుఁబోయినఁదాపశాంతియా। మనము నకంచునల్వాశతమాత్రముదోఁగానిపోయిముందటన్॥ ౧౦౪.

టిప్పణము.

నల్వము = నన్నూరుమూరల ప్రమాణముగల త్రోవ (నల్వః కిష్కు చతుశ్శతం.)

వ॥ ఆరాజకుమారునకు, (1) నగస్త్యవచనసంహృతబ్రహ్మాండ ఖండగతశిఖాసహస్రుండును, (2) కందరాంతరలతాగృహప్ర సుప్త విద్యాధరమిథున గీతాకర్ణన సుఖితచమరీ గణమారణో త్సుక శబరకులాకుల కచ్ఛతటుండును, (3) కటకగతకరిక రా కృష్ట భగ్నహరించనస్యందమాన రసామోద గంధవాహిగంధ వాహాశిశిరితశిలాతలుండును, (4) సుదూరపతన భగ్న తాలఫల రసార్ద్రీకరతలాస్వాదనోత్సుక శాఖామృగకదంబకుండును, (5) ప్రలంబమాన నికటనిర్ఝరోపాంతరసాలసాలశాఖానివిష్టకీర మి థునలిహ్యమాన మధుర పరిపక్వఫలరస వాసనావాసితపరిసిరుం డును, (6) శిఖావలగ్నతారాగణభ్రమాపాది సరభసకేసరిసహ స్రఖరనఖరధారావిదారిత మత్తమాతంగకుంభస్థలవిగళిత స్థూ లముక్తాఫలశబలిత శిఖరనికరుండును, (7) పిండాలక్తకరక్త పద పఙ్క్తిసూచిత సంచారసురవారవారవిలాసినీ సంకేత కేతకీమం డప మండితుండును, (8) హరివంశంబు కరణిఁ బుష్కరాక్ష

ప్రాదుర్భావరమణీయుండును, (9) కర్ణునికరణినసుభూతశతకోటి దానుండును, (10) సాధుజనునికరణి సానుగ్రహ ప్రచారప్రకటితమహిమావిశేషుండును, (11) మీమాంసా న్యాయంబు కరణి విహిత దిగంబర దర్శనుండును, (12) నలకూబర చిత్తవృత్తి కరణిసంతతాదృతరంభాసంరంభుండును, (13) నీచదేశనది కరణి న్యగ్రోధోపచితుండును, (14) నుత్తమాతంగంబు కరణి ఘంటారవావేదితమార్గుండును, (15) నదీశ్వరసేవకరణి దూరోద్గతబహుఫలుండును, (16) విరాటలక్ష్మికరణి నానందిత కీచకశతాన్వితుండును, నగు వింధ్యనగేంద్రుంజూపి తత్పరిసరంబునం బ్రవహించు, (17) సమదకలహంస సారసరసితోద్భ్రాంతోత్కట వికటకుంజకచ్ఛ వ్యాధూత కమలషండగళిత మకరందబిందు సందోహ సురభిత సలిలయు, (18) తీరప్రరూఢ కేతకీ కానన పతిత ధూళీనికురుంబసంజాతసైకతసుఖోపవిష్టతరుణ సురమిథున నిధువన లీలాగ్లాన సురతరుకుసుమవిసర పరిమళ సాక్షికూలోపవననివహయు, (19) తటావస్థిత వికసితాంభోజమండమండపాంతర సుఖిత జలదేవతా విగాహ్యమాన బహుళ ప్రహ్లాదసముదాయయు, (20) తీరప్రరూఢ వేతసవనాభ్యంతర నిలీనదాత్యూహ మదోత్కట కేళి కుహూకుహూరావకౌతుకాకృష్టసురమిథున సంస్తూయమానోపభోగయు, (21) నుపకూలసంజాత నళిన పుంజకుంజ పుంజితకుక్కుటఘటాఘూత్కార భైరవయు, (22) అతప సేవాసముత్సుక జలమానుషీ మృదితసుకుమార తరపులినయు, (23) నుపవనపవనాందోళిత తరళతరంగయు, (24) నళినీనికుంజపుంజనివిష్టహృష్ట బకోటక కుటుంబినీ నిరీక్ష్యమానవృ

ద్ధశఫరయు, (25) తరంగమాలా సంతరదుద్దండవాల దర్శన ధావదతి చపల రాజిలరాజిరాజితయు, (26) ఖంజరీట మిధున నిధువన దర్శనోప జాతనిధి గ్రహణకౌతుక కిరాతక ఖన్య మాన తీరయు, నైమటియును, (27) దినారంభ లక్ష్మీకరణిఁ బ్ర వర్థమాన వేలయు, (28) భారత సమరభూమివలె నృత్యత్క బంధయు, (29) ప్రావృట్కాలంబు గతి విజృంభ మాణశతపత్ర పిహితవిషయయు, (30) క్రుద్ధయువతి విధంబున దర్శిత ముఖ భంగయు, నగు రేవానదీజలంబులం దాహంబుఁ దీర్చి, యొక్క శీతల తమాల తరుచ్ఛాయన్వసియింపఁ జేసి మధుర పరిపక్వ ఫలంబులు ముందటం బెట్టి ప్రస్తావ వశంబున మనస్తాపోప శాంతి సేయువాఁడై, యావింధ్య ధరాధరేంద్రుంగూర్చి మంత్రికుమా రుం డిట్లనియె॥ ౧౦౫.

టిప్పణము.

---

(1) సంపూ్రత = పోఁగొట్టఁబడిన.

(2) కందర=గుహ — శబర = బట్టలకు మాఱుగా నాకులు గట్టుకొను నాట వికులు = పుళిందులు. కచ్ఛతటి = సానుప్రదేశము — కచ్ఛస్తుపాశ్వే్ర్వగు హ్యాచ — అని కోశము.

(3) కటక = నితంబము — స్యందమాన = కాఱుచున్న. గంగ = లేశము = గంధోగంధకసంబంధామోదలేశోన్మయోషుచ — అని నానార్థరత్నమాల — శిశిరత = చల్లగాఁ జేయఁబడిన.

(4) సుదూర = బహుదూరమునుంచి = ఎత్తునుంచి — ఆస్వాదన=రుచిచూ చుట — కదంబక = గుంపు.

(5) ప్రలంబమాన = వ్రేలుచున్న — నివిష్ట = కూర్చున్న — లిహ్యమాన= నాకఁబడుచున్న — వాసిత = సురభిత.

(6) శిఖా = కొన—అవలగ్న = తగులుకొన్న—ఖర = తీక్ష్ణములగు—నఖర = గోళ్లు, శబలిత = నానావర్ణములుగలదిగాఁ జేయఁబడిన—చిత్రకిర్మీర కల్మాషశబలైతాశ్చకర్బురే—అని అమరము.

(7) పిండాలక్తక= యావకపంకము—యావోలక్తశ్చిరాయాఘాస్సపిండాలక్తక స్మృతః—అని కోశము.

(8) హరివంశ = హరివంశమను గ్రంథము—పుష్కరాక్ష = వాసుదేవుని యొక్క—ప్రాదుర్భావ = అవతారముచేత—రమణీయము = మనోజ్ఞము—పక్షమున—పుష్కరాక్ష = పద్మబీజములయొక్క—ప్రాదుర్భావ=ఉదయము.

(9) అనుభూత = అనుభవింపఁబడిన—శతకోటి—వజ్రాయుధముయొక్క=దానుఁడు = దెబ్బగలవాఁడు—శతకోటి = అనేకకోటి ద్రవ్యముయొక్క—దానము = త్యాగము.

(10) సానుగ్రహ = దయాయుక్తమైన—ప్రచార = నడవడి—సాను = సానుప్రదేశములయందు, గ్రహ = సూర్యాదిగ్రహములయొక్క—ప్రచార = సంచారము.

(11) పిహిత = న్యక్కృతమగు = తిరస్కృతమైన—దిగంబరదర్శనుఁడు=జైనసిద్ధాంతము గలవాఁడు—దర్శనమనగా శాస్త్రము—వేదాంత—సాంఖ్య వైశేషిక—న్యాయ—పూర్వమీమాంస—ఉత్తరమీమాంస—యీయాఱును దర్శనములనఁబడును.

పిహిత = ఆచ్ఛాదితములగు—దిగంబరదర్శనుఁడు=దిక్కులయొక్కను—ఆకాశముయొక్కను దర్శనముగలవాఁడు.

(12) ఆదృత = ఆదరింపఁబడిన—రంభా = అరఁటిచెట్లు—రంభా = రంభ యను నప్సరస.

(13) న్యగ్రోధ = కూలిన తీరముగల—న్యక్—లేని—రోధ = కూలము. న్యగ్రోధ = మఱ్ఱిచెట్టు—ఉపచితి = ఆధిక్యము.

(14) ఘంటారవ = ఘంటానాదము—ఆవేదిత = తెలుపఁబడిన. ఘంటారవ = గిలకచెట్టు.

(15) మారోద్గత = ఉచ్ఛ్రితమైన—బహుఫలి = ఒకానొకవృక్షవిశేషము—బహుఫల = అనేకఫలములు,

(16) కీచక = బొల్లివెదురు—కీచకోపకీచకులను నూర్గురు.

(17) సారస = బెగ్గురుపక్షి—రసిత = కూజితము. ఉత్కట = మత్స్యవిశేషము—కుంబకచ్ఛ = వాల పార్శ్వము.

(18) ప్రరూఢ = ప్రసిద్ధమగు—నిధువన = సురతము, ఆమ్లాన = వాడిన—పరిమళసాక్షి = వాసనకు సాక్షిభూతమగు—కూల = గట్టు.

(19) అవట = గర్తము—షండ = సమూహము—విగాహ్యమాన=స్నానము చేయుచున్న, హ్రద = మడుగు.

(20) వేతస = ప్రబ్బలిచెట్టు—దాత్యూహ = భరతపక్షి—ఉత్కట = అధికమైన ఆకృష్ట = ఆకర్షింపఁబడిన—ఉపభోగ—మాహాత్మ్యము.

(21) ఘటా = సమూహము—భైరవ = భయంకర.

(22) ఆతపసేవ=యెండ కాచుకొనుట—జలమానుషి=నీటిపాపలు—మృదిత = మెత్తఁగాఁ జేయఁబడిన—సుకుమార = కోమలమైన = ఇసుకదిబ్బ.

(23) ఆందోళిత = ఊఁచఁబడిన—తరళ = చలించు.

(24) బకోటక = వాలుకొంగ—కుటుంబినీ—భార్య—శఫర=మత్స్యము.

(25) సంతరత్ = అంతటాకదలుచున్న—ధావత్ = పరుగెత్తుచున్న—రాజిల = మత్స్యవిశేషము.

(26) ఖంజరీట = కాటుకపిట్ట—నిధువన = సురతము—విధిగ్రహణ = శకునపరీక్ష—కాటుక = పిట్టలుకలసినచోట ద్రవ్యముదొరుకునని ప్రసిద్ధము—కిరాత = శబరులు—ఖన్యమాన—త్రొవ్వఁబడుచున్న.

(27) వేల = కాలము—తీరము.

(28) కబంధ = మొండెము—ఉదకము.

(29) శతపత్ర = నెమలి—కమలము—విషధర = మేఘము—పాము. శతపత్రో రాజకరే దార్వాఘాటే శిఖావళే—అని నానార్థరత్నమాల.

(30) ముఖభంగ = ముఖతరంగము—ముఖవికారము. రేవానది = నర్మదానది. తమాల = కానుగుచెట్టు.

సీ॥ (1) సలలితశారదామలహాసరుచిజనితామోదముసంజ తురాస్యుఁడితఁడు । (2) మానితపద్మాభిమండితవనమాలికావిభా యతివాసుదేవుఁడితఁడు । (3) ప్రకటశివావినాయకసమాహిత గుహాస్తోకవిభూతిపినాకియితఁడు । (4) మంజులచ్ఛాయాసమం చితసప్తపత్త్రస్యందనాప్తిమార్తాండుఁడితఁడు । గీ॥ (5) స్ఫూర్జదతు లమల్లికార్జునవైఖరి । శ్రీగిరిప్రభావిశేషియితఁడు । (6) కలితబ హులతాతిగహనత్వమునసదా । సల్పకృష్ణపక్షకల్పుఁడితఁడు॥

టిప్పణము.

---

(1) శారదా = సరస్వతి—బూరుగుమాను—దంపనలత—

2. "కాలానుసారీబస్తాంద్రీ చందనోత్పలశారిబా । ప్రతానికాశారదాచ కాష్ఠకోష్ఠాచ శారిబా" అనియును అభిధానరత్నమాల.

1. శాల్మలీకుక్కుటా మోచా కర్కటారక్తపుష్పకా । శరదాపుష్పరమ్యత్వ స్ఫూరణీకంటకీచసా—అనియు—

అమల = స్వచ్ఛమైన—అశ్వత్థవృక్షము.

"పవిత్రఃపిప్పలోబోధి వృక్షోశ్వత్థోగజాశనః । దీర్ఘాయుశ్చామల శ్చైత్రి పాంథోచంచలపత్రకః" అని, అభిధానరత్నమాల.

హాస = నవ్వు—గన్నేరుచెట్టు—

"కరవీరోహాసవీరో దీర్ఘపత్త్రోవిషద్రుమః" అభిధానరత్నమాల.

రుచి = కాంతి, దపనము—

"రుచిర్ధమనకోదంత వినీతఃపాండురోగకః" అభిధానరత్నమాల—

ఆమోద = సంతోషము—వాసన.

"సౌగంధ్యహర్షావామోదౌ" అని నానార్థరత్నమాల—

చతురాస్యుఁడు = బ్రహ్మ—

(2) పద్మాభిమండితము = పద్మా = లక్ష్మీదేవిచేత—మండితము = అలంకరింపఁ బడినది, పద్మ = కములములచేత—అభిమండితము అలంకరింపఁబడినది—

వనమాలికా = పుష్పమాల—వనపఙ్క్తి.

(3) శివా = నక్క—పార్వతి.

"శివాభవేదామలకీభవానీ హరీతకీ సక్తుఫలాసృగాలః" నానార్థరత్నమాల.

వినాయక = పక్షిశ్రేష్ఠము—విఘ్నేశ్వరుఁడు.

వి "అనగా పక్షి = విశ్చక్షుషిహ్యోమ్నివాతే పరమాత్మని పక్షిణి;" నానార్థరత్నమాల.

గుహ = పర్వతకందరము—కుమారస్వామి.

"సింహపుచ్ఛీకందరయో ర్గుహాస్త్రీస్యాత్షణ్ముఖేతునా" నానార్థరత్నమాల.

పినాకి = ఈశ్వరుఁడు—

(4) ఛాయా = ఛాయాదేవి (సూర్యునిభార్య)—నీడ, సప్తపత్ర = ఏడుగుఱ్ఱములు—ఏడాకులరఁటి—లేక—ఏడాకుల పొన్న—

"పత్రపర్ణేవాహనేచ" నానార్థ. "సప్తపర్ణోవిశాలత్వక్శారదోవిషమచ్ఛదః" అమరము—

"సప్తచ్ఛదయుగ్మపర్ణస్సప్తాంగోగుచ్ఛపుష్పకః। గుచ్ఛపత్రో బృహత్పత్రో సువర్ణచ్ఛదనశ్చసః" అభిధానరత్నమాల—స్యందన = రథము—నెమ్మిచెట్టు—

"స్యందనంస్రవణేతోయే నాతునేమిద్రుమేరథే" నానార్థరత్నమాల.

(5) మల్లికార్జున = మల్లికార్జున స్వామి. అనగా. నీశ్వరుఁడు.

మల్లికా = మల్లెతీగె—అర్జున = మద్దిచెట్టు. శ్రీగిరి = శ్రీశైలము—

(6) బహులతాతిగహనత్వము = బహుళపక్షత్వముచే గహనమైనది—అనేక లతలచేత గహనత్వము—

క॥ ఘనశరభకుముదకేసరి। పనసగవయసేవ్యమానపాదచ్ఛాయాంజనితాతిశయునినీతని। జనవరసుగ్రీవుఁడనుటజనదేజగతిన్॥

టిప్పణము.

శరభ = ఎనిమిదికాళ్ల మృగము—శరభుఁడను వానరుఁడు—కుముద = సర్పవిశేషము—కుముదుఁడను వానరుఁడు—

"కుముదం కైరవేనాతు దిగ్గజే భుజగేశకపౌ" నానా—కేసరి = సింహము—కేసరియను వానరుఁడు—పనస = పనసమ్రాను—పనసుఁడను కపి—గవయ = మనుబోతు—గవయుఁడనుకపి—

క॥ నరవాహనదత్తునిసెం। దరయంధరదారయునలప్రియం
గుశ్యామా। నిరతాభియోగమునసీ। ధరణీధవుండేలతనిఁబొగడఁ
దరమేతలఁపఁ॥ ౧౦౭.

టిప్పణము.

నరవాహనదత్తుఁడను రాజునకు—ప్రియంగుశ్యామ యనునది—పట్టపు రాణి. ప్రియంగు = ప్రేంకణపుచెట్టు.

శ్యామా = నీలిచెట్టు—సుగంధపాలచెట్టు—నల్లతెగడతీగ.

"శ్యామాషోడశవర్షాస్త్రీ త్రివృత్తాశారిబానిశా। నీలీప్రియంగువర్ణేషు పుంస్యయంతద్వితిత్రిషు" అని నానార్థరత్నమాల—

క॥ బహుధాతువికారస్థితి। సహితుఁడునుప్రవృద్ధగుల్మసంగ
తుఁడునునై। మహిపయితఁడహరహంబును। బహురోగియనం
గధరణిఁబరఁగుఁదెలియఁ॥ ౧౦౮.

టిప్పణము.

ధాతు = వాత—పిత్త—శ్లేష్మ—నాడులు—గైరికాదిధాతువులు—గుల్మ = జ్వరమువలనఁ గడుపునఁబుట్టు గడ్డ—పొద.

గీ॥ మొనసివరశిఖండిముక్తార్థచంద్రాచి । తాంగునితనిభీష్ముం
డనుటజనదె । ధాత్రినెపుడుఁగలితధాత్రీభృతస్థితి । నలరునితని
బాలుఁడనుటదగదె॥ ౧౧౦.

టిప్పణము.

శిఖండి = ద్రుపదపుత్రుఁడు—మయూరము.

అర్థచంద్ర = అర్థచంద్రాకారమగుబాణము—నెమలియీఁకలు—

"అర్థచంద్రస్తదాకారే బాణే బర్హే శిఖండినః" అని కోశము—

ఆచిత = వ్యాప్తమైన—ధాత్రి = దాది—నెల్లిచెట్టు.

"ఉపమాతాచధాత్రీ స్యాద్భూమిరామలకీచసా"అని నానార్థరత్నమాల.

తా॥ దాదిచే నెత్తఁబడు స్థితి బాలునియందును—నెల్లిచెట్టును భరించి
యుండు స్థితి వింధ్యునియందును గలదనుట.

ఆ, వె॥ దీపితారుణప్రభాపాటలితపత్ర । వనవిరాజియగు
చుఁదనరునితఁడు । భాసమానదివ్యవాసరారంభవి । కాసినాగ
మిగులవాసిఁగాంచు॥ ౧౧౧.

టిప్పణము.

అరుణ = సూర్యసారథియగు ననూరుఁడు—ఎఱ్ఱని—పాటలిత = ఎఱ్ఱ
బారిన. పత్ర = ఆకులు—

క॥ ఆలోలవికచవనమా । లాలంకృతిఁబంకజాక్షుఁడననొప్పి
యునీ శైలాధిపుఁడలశంబర । జాలాశ్రయుఁడగుచువృత్రసామ్యతత
నలరుఁ॥ ౧౧౨.

టిప్పణము.

వనమాల = విష్ణువుధరించుమాలిక—వనపఙ్క్తి. శంబర = రాక్షసుఁడు—ఎఱ్ఱనిజింక. వృత్ర = వృత్రాసురుఁడు-—అంధకారము.

ఆ, వె॥ మల్లనాగఘటితమహితకాంతారసా । మోదగరి మఁగుధరముఖ్యుఁడలరు । వితతకామసూత్రవిన్యాసభాసినా । మహిపచిత్రమితనిమహిమవ్రగడ॥ ౧౧౩.

టిప్పణము.

మల్లనాగ = కామసూత్రవిన్యాసమను గ్రంథకర్తయగు ఋషి—మదపుటేనుఁగు. ఘటిత = కల్పింపఁబడిన—

కాంతారసామోదగరిమ = వనసంబంధియగు వాసనా విశేషముతోఁ గూడియుండుట—స్త్రీలసంతోషాది రసములవలనఁగలిగిన సంతోషాధిక్యము.

కామసూత్రవిన్యాసము = ఈ పేరుగల గ్రంథము—కామశాస్త్రవివరణము—

క॥ గిరిసానుదరీముఖగత । జరదజగరభోగమలరుజననాథ మఘ । ద్వరకులిశక్షతరంధ్రాం । తరనిర్గతజాఠరాంత్రనాళవిధమునన్॥ ౧౧౪.

టిప్పణము.

దరీ = గుహ—జరత్ = ముదిసిన—అజగర = గొప్పపాము—భోగ = శరీరము—మఘద్వర = దేవేంద్రుఁడు—కులిశ = వజ్రాయుధము—క్షత = గాయము—జాఠర = జఠర సంబంధమైన-అనగా-పొట్టలోని—ఆంత్రనాళ = పేగు—

క॥ క్షితిధరుఁడు నిజగుహాసం। గతబహుదంతాంతరాళగతవివిధకపి । ప్రతతినలకుంభకర్ణా । ద్భుతసాహసగరిమఁ దెలుపఁ బూనెడుఁ గంటే॥ ౧౧౫.

టిప్పణము.

దంత = పల్లు—గొప్పబండ—పర్వతమధ్యప్రదేశము—“దంతోద్రికటకేషుం జే రదనేప్యన్నతోపళే”—నానా.

రామాయణయుద్ధమునఁ గుంభకర్ణుఁడు-కపులను మ్రింగినది ప్రసిద్ధము.

గీ॥ మీనమకరకటకమిథునసంగతి నాగ । శకునిభద్రబాలవకులయుక్తి । నీకరాథరేంద్రుఁ డెంతయు నారాశి । కరణమండలములకరణి నలరు॥ ౧౧౬.

టిప్పణము.

(1) మీనమకరకటకమిథునములను రాసులు—మీనమకరకుళీరములయొక్క మిథునములు.

(2) నాగశకుని భద్రబాలవములను కరణములు—నాగ = సర్పము—శకుని = పక్షి—భద్రబాల = ఖంజరీటము—(ఇచటవబలకభేదము)—వకుళ = వకుళవృక్షము—కుల = సమూహము.

శా॥ కాంతాలోపరసానుభూతియు వియోగప్రోచ్చలన్మన్మథా। క్రాంతస్వాంతసముజ్జ్వలాకృతియు రంగత్పాండుగండప్రభా।త్యంతస్ఫూర్తియుఁ గల్గి కామిగతి వింధ్యాహార్యమూర్ధన్యుఁడ । శ్రాంతంబుం గననొప్పె భూరమణ యుష్మత్ప్రక్రియం జూచితే॥ ౧౧౭.

టిప్పణము.

కాంతారోషరసానుభూతి = స్త్రీలరోషరసానుభవము—కాంతార—వనములయొక్కను—ఊషర = చౌటిభూములయొక్కను—సాను = చఱుల యొక్కను—భూతి = కలిమి.

వియోగ = విరహము—వి = పక్షులయొక్క—యోగము—కలసి కొనుట = కూటమి. మన్మథ = మోహము — వెలగచెట్టు. "కపిత్థేపిచమన్మథః॥" నానార్థరత్నమాల.

స్వాంత = మనస్సు—స్వ = తనయొక్క—అంత = శిఖరము—కొన—పాండుగండప్రభ = తెల్లచెక్కిళ్లకాంతి—తెల్లనిగొప్ప బండలకాంతి.

సీ॥ (1) అకులీనుఁడయ్యు నత్యకలంకసద్వంశభూషితోన్నతి ధాత్రిఁబొదలునెపుడు। (2) దర్శితాభయుఁడయ్యుఁ దతసన్నిహితమృత్యుఫలదాయివిఖ్యాతిఁబరఁగునెపుడు। (3) పిహితాంబరుండయ్యు బహువిధాధికసముజ్జ్వలదంశుకవ్యాప్తినలరునెపుడు। (4) సప్రస్థుఁడయ్యు లోకప్రకటీకృతాపరిమాణమూర్తినాఁబరఁగు నెపుడు। గీ॥ (5) నీమహామహుఁడారయభీముఁడయ్యుఁ। గీచకాభిహితోద్వృత్తిఁ గెరలునెపుడు। (6) నరవరోత్తమమఱియుసనాదుఁడయ్యు వినుమునిశ్శబ్దవైఖరివెలయునెపుడు॥ ౧౧౮.

టిప్పణము.

---

(1) అకులీనుఁడు = కులీనుఁడనఁగా సద్వంశమునందుఁ బుట్టినవాఁడు—కులీనుఁడు కానివాఁడు-అకులీనుఁడు = నీచవంశజుఁడు—కు = భూమియందు, లీనముగానివాఁడు = ఉన్నతుఁడు—

సద్వంశభూషితుఁడు=శ్రేష్ఠవంశతిలకుఁడు—మంచి వెదుళ్లుగలవాఁడు—

(2) దర్శితాభయుఁడు = చూపఁబడిన, అభయముగలవాఁడు = అభయమిచ్చినవాఁడు—విశేషభయమును అగుపరచువాఁడు—

మృత్యుఫలదాయి = మరణమునిచ్చువాఁడు—ముష్టిపండ్లుగలవాఁడు—

(3) పిహితాంబరుఁడు = తిరస్కరించఁబడిన వస్త్రముగలవాఁడు = దిగంబరుఁడు—వ్యాపింపఁబడిన—అంబరముగలవాఁడు = ఆకాశమువఱకు వ్యాపించిన వాఁడు.

అంశుకవ్యాప్తి = వస్త్రవ్యాప్తి—కిరణవ్యాప్తి.

(4) సప్రస్థుఁడు = కుంచమునకొలతచేఁగూడినవాఁడు = కుంచముపరిమాణముగలవాఁడు—గొప్పశిలలు లేక సానువులు గలవాఁడు. ప్రస్థోస్త్రీనిసానుమాన లోరితి. కోశః—

(5) భీముఁడు = కుంతీపుత్రుఁడగు వృకోదరుఁడు—భయంకరుఁడు—కీచకుఁడు = సింహబలుఁడు—వెదుళ్లుగలవాఁడు.

(6) సనాదుఁడు = శబ్దయుక్తుఁడు = మృగాదుల ధ్వనులతోఁగూడిన వాఁడు—నిశ్శబ్దవైఖరి = శబ్దరాహిత్యరీతి—నిర్గత = బైలువెడలిన = ఉత్థితమగు—శబ్దవైఖరిగలవాఁడు = విశేషశబ్దము గలవాఁడు.

చ॥ అలరునితండఖర్వశిఖరాగ్రగవారిజమిత్రశత్రుమం। డలములుతాలసాలచలనంబులువారణబృంహితధ్వను। ల్వెలయనగస్త్యమౌనిపథవీక్షణముంగరసంజ్ఞయుఁ దగన్। నిలువకరండటంచునతనింబతిమూలుచుఁబిల్చెవైవడిన్॥ ౧౧౯.

శా॥ స్ఫారోదంచదవాంచదంచితవపుః ప్రాగర్ధపశ్చార్ధభా। గ్భూరిప్రోత్థితపృష్ఠనిష్ఠితమనాగ్భుగ్నాగ్రలాంగూలభృ। త్స్ఫారజ్యద్విచలత్సటావికటదంష్ట్రాకోటివక్త్రస్ఫుర। ద్ఘోరాకారముబొల్చెసింహముమహాక్రూరక్రియారంహమై॥ ౧౨౦.

టిప్పణము.

ఉదంచత్ = ఎత్తఁబడిన—అవాంచత్ = వంచఁబడిన—అంచిత = ఒప్పుచున్న—పూర్వార్ధ = ముందరి యర్ధశరీరము—పశ్చార్ధ = వెనుకటియర్ధ శరీరము = ముందరిభాగము నెత్తుకొని వెనుకభాగమునువంచికూర్చున్న యని భావము—మానాక్ = కొంచముగా—భుగ్న = వంచఁబడిన—అగ్ర = కొన గల—లాంగూల = తోఁక—సటా = సింహముగొంతుమీఁది వెండ్రుకలు—ప్రారజ్యత్ = ప్రకాశించు.

శా॥ ఉత్కర్ణోరుసటాచ్ఛటావికటదంష్ట్రోగ్రాస్యరంధంబుచం।
చత్కంఠోత్కటపృష్ఠనిష్ఠతబలిష్ఠస్తబ్ధవాలంబుమా। ద్యత్కుం
భీంద్రశిరఃస్థలప్రవిచలత్సంకోచితాంగంబుకు।ప్యత్కంఠీరవమూ
ర్తిచిత్రములిఖింపఁగ వచ్చునే యెరికిఁ॥ ౧౨౧.

చ॥ లలిశబరీగణంబుగిరులంజయలందరులంవిలోలస। ల్లలిత
లతాళిఁగ్రాలుఁబోదలంగదలంమెదలంగ లేకమూ।లలనిదురించు
మించుహారులంగరులంగిరులంగలంచికో।లలనరివ్రాసియేసెమెడ
లందొాడలంసడలఁగ రయంబునఁ॥ ౧౨౨.

టిప్పణము.

గిరులు = పర్వతములు—కిరులు = పందులు.

ఉ॥ రోదసినిండెనిండుఁదొాగరుల్ జిగురుల్ నవమౌక్తికైకరే।
ఖాదళనాభిరూప్యగుళికల్ కళికల్ విలసత్సమంచితా। మోదసు
రాగసూనసమముల్ సుమముల్ విచరద్విహంగస। మ్మోదకృదా
త్మపుణ్యఫలముల్ ఫలముల్ వెదచల్లువాసనల్॥ ౧౨౩.

టిప్పణము.

రోదసి = భూమ్యాకాశ మధ్యప్రదేశము—తొగరు = రక్తవర్ణము—గు
ళిక = మాత్ర—ఉండ.

చ॥ మునుకొని తేనెలానుముదముఁ మదముఁ గనిపాడు తేటు
లాకొనిఫలముల్ మెసంగుఁగులుకుఁ బలుకుంబసగల్గుఁబుల్గులా ।
మునఁజెలలాడియాడిచలముఁ బలముఁదగఁబోరుఁగోతులిం ।
పునఁగవగూడిమాడిసతముఁ రతముఁ సలుపుఁ సుఖస్థితిఁ॥

టిప్పణము.

ఆము = ముదము—క్రొవ్వు—చెలలాడు = సంచరించు—కవ = జం
ట—సతము = ఎడతెగక.

చ॥ అదనునమేతనీరుకలయఁ వెలయఁ దినిత్రాగితూగిబల్ ।
కుదురగుమేనమాలుమసగుఁ బోసఁగుఁ గడుఁగండక్రొవ్వపెఁ ।
రొదలునుగల్గియెందునదరుఁ బెదరుఁ మదిగానకెప్పుడుఁ । ముద
మునసుండువన్యమృగముల్ జగముల్ వెలఁగందనివ్వనిఁ॥ ౧౨౫.

ఉ॥ ఓమహిపాగ్రగణ్యవినుముత్తరగోగ్రహణంబుభాతిను ।
ద్దామబృహన్నళాభ్యుదయదర్పితముత్సుకపానగోష్ఠికా । భూ
మివిభాతిఁబల్లవవిభూషితముఁ విటపీతసన్మధు । వ్యామిళితంబు
వింధ్యవనవాటముపాటితచిత్రవైఖరిఁ॥ ౧౧౬.

టిప్పణము.

ఉద్దామ = అధికమగు—బృహన్నళి = షండరూపియగు నర్జునుఁడు—ఉన్నతమగునది—అభ్యుదయము = జయము—ప్రాబల్యము. పానగోష్ఠిక = పది జనముచేరి మద్యపానముచేయు స్థలము — పల్లవ = చిగురు — గోవులమేపు వాఁడు—

"పల్లకా సూర్యగోపాలా" నానా—విటపీత = విటపి = వృక్షములచేత—ఇత = పొందఁబడిన = తరువులంబుట్టిన—విట = విటపురుషులచే—పీత = త్రాగఁబడిన—మధు = తేనె—మద్యము.

క॥ ఆహావిచిత్రమీవిం। ధ్యాహార్యప్రాంతగతమహావనవాటం। బూహింపసముదితార్కున। మూహంబయిప్రళయకాలమున్నురుడించెన్॥ ౧౨౭.

ఆ, వె॥ ఆతతాపరాజితానేకరూపాభి। కలితమగుచువనముగానవచ్చె। మనుజనాథవరరమానాథలీలావి। శేషమహిమగాంచిచిత్రమరయ॥ ౧౨౮.

టిప్పణము.

అపరాజిత=జయింపఁబడని—సోమిందచెట్టు—రూప=ఆకారము—లేడి.

క॥ భూరిప్రరూఢబహుళో। దారార్జునమగుచువనముతద్దయువెలసెన్। భూరమణావిదితమగునా। భారతరణభూమికరణిబహుచిత్రగతిన్॥ ౧౨౯.

టిప్పణము.

ప్రరూఢ = చిగిరించిన—ప్రసిద్ధుఁడగు. ఉదార = ఎత్తయిన—కార్యనిర్వాహకుఁడైన—అర్జున = మద్దిచెట్టు—గాండీవి.

క॥ నిరతముసజ్జనసంపదఁ । బురుడించునశోకసరళపున్నాగసము । త్కరపరిశోభితమీసురు । చిరవనరాజమునృపాలశేఖరకంటే॥ ౧౩౦.

టిప్పణము.

అశోక = వ్యసనరహితుఁడైన—అశోకవృక్షము—సరళ=గంభీరులైన—దేవదారువృక్షము. పున్నాగ = పురుషశ్రేష్ఠులు—పొన్నచెట్టు.

క॥ క్షితిధవవైదేహీసం । గతిరాఘవచిత్తవృత్తికరణి; పలాశ । ప్రతతిపరిసేవ్యమాన । స్థితిలంకవిభాతి; వనముచెన్నువహించె॥ ౧౩౧.

టిప్పణము.

వైదేహీ = సీతాదేవి—పిప్పలిచెట్టు. పలాస = రాక్షసుఁడు—మోదుగుచెట్టు.

క॥ సింధూరతిలకముఖబహు । సుందరము, ప్రవాళపుష్పశోభితమున్నై । యిందలివనముసుమంగిలి । చందమునరహింంచిమించెజనవరగంటే॥ ౧౩౨.

టిప్పణము.

సింధూర = చెందిరము—సింధువారవృక్షము—తిలక = బొట్టు—తిలకవృక్షము ముఖ = ఆననము—మొదలగునవి. ప్రవాళ = వెంట్రుకలు—చిగురు.

ఆ, వె॥ సదుదధార్తరాష్ట్రసహితంబు మఱిభీష్మ। శల్యయుతము ద్రోణసంగతంబు। నగుచుఁ గురుబలాభ మగు వనమర్జున। బాణసంవృతముగఁ బరఁగె నధిప॥ ౧౩౩.

టిప్పణము.

ధార్తరాష్ట్ర = ధృతరాష్ట్రతనూజులు—హంసలు. భీష్మ = భయంకరములగు—భీష్ముఁడు.—శల్య = మద్రరాజు—ఏదుపంది. ద్రోణ = ద్రోణాచార్యుఁడు—మాలకాకి. అర్జున = అర్జునుఁడు—మద్దిచెట్టు. బాణ = బాణము—నల్లగోరింటచెట్టు.

క॥ క్షితిధరకనుఁగొను మీప। ర్వతరాజవిరాజమానవనరాజిసమం। చితమగు ననంతమూల। స్థితిఁ బన్నఁగ రాజ్యలక్ష్మి చెన్ను వహించెన్॥ ౧౩౪.

టిప్పణము.

అనంతమూలస్థితి = శేషుఁడాధారముగాఁగల స్థితి—అనేకములగు (భక్షణార్థములై) గడ్డలకాధారమగు స్థితి.

క॥ ఐరావతామృతేంద్రా । ణీరమ్యము, జీవమానసీయము, శక్రో । దారవిలాసము, నగుచుమ । హారణ్యముస్వర్గమై భవాస్పదమయ్యెన్॥ ౧౩౫.

టిప్పణము.

ఐరావత = తెల్లయేనుఁగు—నిమ్మచెట్టు. అమృత=సుధ—ఉసిరికచెట్టు—కరకచెట్టు. ఇంద్రాణీ = శచీదేవి—వావిలిచెట్టు. జీవ=బృహస్పతి—పాలతీగె. శక్ర = ఇంద్రుఁడు—కొండిశెచెట్టు.

సీ॥ ఏలాలతాలోలడోలాసుఖితకేకిజాలాలలితనాదసంకులంబు । నానాలతాగ్రప్రసూనాసవానూనపానాళిఝుంక్రియాబంధురంబు । సారాభినవఫలాహారామదితకీరవారారవప్రోదారవైభవంబు । జాతామ్రపల్లవవ్రాతానుభవపికజాతాతిమృదునాదసంభ్రమంబు । గీ॥ బహుళకాసారచంగదభంగభంగ । రాజిరాజితరాజీవరంగరంగ । దళిలజలఖగబహువాక్ప్రసంగసంగ । రంజితంబగునివ్వనరాజమధిప॥ ౧౩౬.

సీ॥ లాలితమదనశలాకాంచితంబయికామినానిరతంబుఁ గ్రాలఁగాంచి । బహువిధఘనసత్త్రభాసితంబగుచుయాత్రోద్యతనృపతినానొప్పఁగాంచి । భూరిశాఖావళీభూషితంబయినదావేదాధికఖ్యాతివెలయఁగాంచి । నవనవానేకపల్లవసముజ్జ్వలమయిగణికావిలాసాభిగణనఁగాంచి । గీ॥ చాలనలరారెనికటరసాలసాల । మధిపకనుఁగొనుమదెయంచునధికవాక్ప । మత్కిప్రియలమనమలరంగమఱియుమఱియుఁ।బరిపరివిధంబులనతండుబలుకునపుడు॥

టిప్పణము.

మదనశలాక=నఖాగ్రము—చిలుక. "శారీమదనశలాకావిదగ్ధయోషిన్న ఖాగ్రచ" పత్త్రము = గుఱ్ఱము—ఆకు. శాఖ=ఆరుణకాఠకాది వేదశాఖలు—కొమ్మలు. పల్లవ = విటుఁడు—చిగురు. గణికా = వేశ్య. సాలము = వృక్షము.

చ॥ అలసహకారభూజమున నాతత రోషకషాయితేక్షణం ।
బులు బరుషోక్తులం దనర బ్రేమ లఁబరస్పరనిందసల్పు చుర్ । గలకల
బల్కుఁ గీరమిథునంబుఁ గనుంగొని భూవిభుండుత । త్కలహవిధం
బుఁదజ్జనక కారణముం గనఁగోరుచు నెన్నెడర్॥ ౧౩౭.

చ॥ శుకి నిజభర్తఁ గాంచి మదిశోకము దోఁపఁగ నిట్లు బల్కు నీ ।
వకట ప్రియాదయా విరహితాత్మత నీ గణికన్యశారికా । నికరవిమో
హదాహమతి నిచ్చలు నన్నెడబాసిపోవనేఁ । గకవికనొందినీ తెసు
పు గానక యెంతయు వంతఁ గుందితిర్॥ ౧౩౮.

ఉ॥ ఱెక్కలు రాని పిల్లలిటు ఱేపటినుండియుఁ దిండిఁగానమిర్ ।
సొక్కుచు సోలి వ్రాలియవె సొమ్మసిలెర్ వెర వేది యేనిటర్ । జిక్కి
తిఁ జొక్కినీ చెడుగుఁ జేతలకెంతయు రోసిగాసిలో । గ్రుక్కఁగ లేక
వాఁడిపలుకుల్వచియించెద నాఁడుఁజాడలర్॥ ౧౪౦.

మ॥ పతిమూలంబున తీవ్రకాండమఖిలాపత్యోపశాఖంబు వి ।
స్తృత బంధుచ్ఛదమాత్తధర్మకుసుమం బిచ్ఛాఫలౌఘంబు సం । వృత
మిత్రాప్తఖగాళిసంకులము సద్వృత్తాలవాలంబు శా । శ్వత పుణ్యాం
బు వివర్ధితంబు నగు సంసారావనీజం బిలర్॥ ౧౪౧.

ఉ॥ సారకృపావిశేషము ప్రసారముగా నిజమంజువాక్సుధా ।
సారము శోకదుగ్ధ్బయవిసారములన్ ఁబడ సూపుతాప వి । స్తారము

నార్పఁజొన్పిపతిసా రెకువారకతేర్పకున్న సం । సారమసారమౌ॰ వికచసారసలోచన కేమి జెప్పదుఁ॥ ౧౮౨.

టిప్పణము.

ప్రసారము=వ్యాపించినది ;—రుక్=రోగము ; విసారము=సమూహము.

క॥ భీకరసంసారమువ । ల్మీకంబగుశశ్వదసుసమీరణహార ణా । స్తోకేంద్రియముఖతృష్ణా । కాకోదరవిభునకదినికాయ్యాం బగుటఁ॥ ౧౮౩.

టిప్పణము.

వల్మీకము = పుట్ట; తృష్ణ = ఆశ; కాకోదర = సర్పము.

సీ॥ గాఢదుఃఖోల్లోలకల్లోలచలదకూపారఘోరంబుసంసారమరయ । నామయామోఘదంష్ట్రాభీలఘనశింశుమారఘోరంబుసంసారమరయ । నాతతాపస్మహాబాద్యద్వారిధారకుతారఘోరంబుసంసారమరయ । నాసన్నమృత్యుక్షుధాపన్నరాక్షసాకారఘోరంబుసంసారమరయ । గీ॥ సంకటోత్టంకికంటకాశాపథస్థ । విషయగుల్మాంతరచ్ఛన్నవృజినతస్క । రారివర్గమ్ముగోగ్రకాంతారగతవి । హారఘోరంబువినుముసంసారమరయు॥

టిప్పణము.

కల్లోల = అలలు ; అకూపార = సముద్రము ; ఆమయ = రోగము ; శింశుమార = మొసలి ; గుల్మ = పొద ; వృజిన = పాపము.

వ॥ ఇట్టి మహాఘోరంబగు నసారసంసారంబునందు. ౧౮౫.

సీ॥ పరికింపఁబురుషార్థబహుఫలప్రదదివ్యపారిజాతౌదార్యభార్యగాదె । సతతదుఃఖోల్లోలసంసారసాగరతరణప్లవాధారదారగాదె । సురుచిరసంతానసుఖవైభవామృతజనకార్ణవామేయజాయగాదె । ధవయశోపయశోభినవసుఖాసుఖబీజరత్నరాజితరత్నిపత్నిగాదె । గీ॥ ఆత్తగృహధనపశురక్షణాదిబహుళస । హాయఘటనాద్వితీయద్వితీయగాదె । శయనమునరంభపోషణజననికార్య । కరణములమంత్రియనవాలుగ్రాలుఁగాదె॥ ౧౮౬.

టిప్పణము.

ప్లవ = తెప్ప; రత్ని=పిడికిలి (ఆంధ్రదీపిక) పిడితక్కువమూరయును; ద్వితీయ = భార్య—కరణ = నిదానము—సాధనము.

సీ॥ ఆలోకనార్హపదార్థోత్తమంబెద్ది భార్యాముఖాబ్జబింబంబుగాదె । శ్రవణార్హమంజులశబ్దరాజంబెద్దిదారవచోనునాదంబుగాదె । ఘ్రాణార్హసుహసీయగంధతల్లజమెద్దిపత్నీతనూసౌరభంబుగాదె । రసనార్హవరరుచిరససత్తమంబెద్దిజాయాధరసుధారసంబుగాదె । సతతసర్వాంగతోషణసౌఖ్యమెద్ది । గృహిణీపరిరంభసంరంభకేళిగాదె । యద్వితీయైహికైశ్వర్యమనఁగనెద్ది । సద్వితీయానులాభప్రసక్తిగాదె॥ ౧౮౭.

శా॥ మాయాజాలవిశారదుల్ బహుమదోన్మత్తుల్ స్వకార్యావనో । పాయత్రాణపరాయణుల్ నిజమనోభావప్రగోపాయనే । చ్ఛాయత్తుల్కపటుల్కుటుల్ చపలులన్యాయక్రమధ్వాపాదితా । పాయుల్ బూరుషులెంచువారినలరింపఁ శక్యమేయేరికిఁ॥ ౧౮౮.

టిప్పణము.

అవన = రక్షణ; గోపాయన=దాఁచుట; క్రుధ=క్రోధము; అవ్యాజ=నిష్కారణమైన.

చ॥ సురుచిరయౌవనాగమముశోభిలునప్పుడుసుందరిస్సహా। దరపరిరంభగుంభనవిధానములందనిప్రోవనేలిని। ర్భరజరపైకొనంజివికిపాయఁదలంతురనేకభంగులం। బురుషులునూతనప్రియులుఁబోయనువాక్కుయథార్థమైతగన్॥ ౧౮౯.

ఉ॥ నమ్మినప్రాణభర్తసదనమ్మిటుచేరకనాతికోరికల్। వమ్ముగఁజేసిదానినిలవమ్ముగఁజూచినఁదాపమారఁబ్రా। ణమ్ములనట్టివానిచరణమ్ములకర్పణసేయకుండినన్। సమ్మతమానెదానికిలసమ్మదమారునెవానికిన్మదిన్॥ ౧౯౦.

చ॥ కుడువఁగభక్ష్యభోజ్యములు గోరినమేల్కానకాంబరంబులున్। దొడుగవిభూషణావళులుదోగసుఖోష్ణనవాంబుపూరముల్। ముడువఁగఁబుష్పమాలికలుమూర్కొనదివ్యసుగంధగంధముల్। బడిబడిగల్గివ్యర్థములెభామకుభర్తృవియోగధామకున్॥

సీ॥ ఆశ్రమాంతరముననడఁగుగృహస్థధర్మావలంబనకుసంజీవకరణి। దాంపత్యజాత్యంతసంసారసౌఖ్యసన్నాహంబుఁగూర్చుసంధానకరణి। గురుభర్తృగృహశుభాకరయశోరుచిరధావళ్యంబుఁజేర్చుసవర్ణకరణి। ఆత్తదైనందినాయత్తతాపత్రయశాంతినొసంగువిశల్యకరణి। గీ॥ ఆధిసమిధలనేర్పునుతాగ్నికరణి।

మించుసంసారవార్థి దాటించుఁదరణి । విమలపురుషార్థదివ్యరత్న
ములబరణి । తరుణియగుఁగాదె సంతోషసరణిధరణి॥ ౧౫౨.

క॥ సతియును గుణవతియుఁ బ్రజా । వతియును నగుభార్యఁగూడి వారనిసౌఖ్యో । న్నతిగల్గి సుతులఁబడయుట । లతిశయమగు పుణ్యవశతనగుఁగాకసదే॥ ౧౫౩.

సీ॥ అకలంకజననీజనకమనోముదసదాధారముల్గారెకుమారులరయ । బహుజన్మసూనృతపాదపోదితఫలాకారులుగారెకుమారులరయఁ । బరితాపదావతాపప్రశాంతిదామృతాసారులుగా రెకుమారులరయ । నాభీలపున్నరకాటవీచంచత్కుఠారులుగా రెకుమారులరయ । గీ॥ నట్టిసుకుమారులనుబడయంగఁగనని । యాకులములాకులములగునాకులీను । లాకులీనులనెనయుదురట్టివారి । యాలయములాలయములననలరునరయ॥ ౧౫౪.

క॥ గృహిణియకదశాస్త్రంబుల । గృహమనఁగాఁబరఁగునట్టి గృహిణితొలఁగినన్ । గృహమేటికిపశుధనసం । గ్రహమేటికి మఱియుఁబ్రదుకఁగానేమిటికిన్॥ ౧౫౫.

క॥ సతికన్నమేటివస్తువు । బతికిన్ క్షితిగలదెయెల్లభంగులఁ దలఁపన్ । గతమింతలేకకోపము । మతినిడికులపత్నినిట్లుమానందగునే॥ ౧౫౬.

సీ॥ మన్ముఖాలోకనామందసౌభాగ్యంబుకన్నులకానందగరిమఁగూర్ప । మద్వచశ్శ్రవణసంపత్పరంపరకర్ణపుటములకాహ్లాదపటిమఁజేర్ప । మచ్ఛిరోఘ్రాణనమహితవైభవమునాసాప్రియామోదప్రసక్తిఁజేర్ప । మత్తనుస్పర్శనమహనీయవిభవంబుసర్వాంగ

పులకనోత్సవముఁదార్ప । గీ॥ మదధరామృతపానసంభ్రమము జిహ్వ । కమితహర్షప్రసారణాయతినొనర్ప । నఖలసుఖములగని యేనమైశలిర్ప । నలరుచుండుటమరువంగనగునెయిట్లు॥ ౧౫౬.

క॥ కనుమొఱఁగిజారకార్యము । లొనరింపఁగఁబోలుఁగాని యుచితమెసరిగా । దనకిట్టులన్యశారికఁ । గొనివచ్చుటమదినొకింతగొంకకనిటకుఁ॥ ౧౫౭.

మ॥ అనిశోకావిలమానసాంతరదురంతానంతచింతామహాం। బునిధిన్మునుగుచునేడ్చుఁ బ్రేయసిఁగృపాపూర్వంబుగాఁజూచినె। మ్మన మూరార్పఁగఁగీరమాసమయసంబంధానులాపంబుపాం । దున నిష్యందమరందబిందుగణమాధుర్యంబుగానిట్లనుఁ॥ ౧౫౮.

క॥ నీతులుకుప్పలుకుప్పలు । నాతిరొవలికెదవువినుమునానా నీతి । వ్రాతములునేనెఱుంగుదు । నీతఱినవికొన్నినీకునెఱిఁగింతునిటఁ॥ ౧౬౦.

చ॥ అతిభయభక్తియుక్తిసతతాంచితనవ్యమనోనురాగసం । గతమృదుమంజులోక్తినధికప్రమదప్రదదైవభావనా । యతహృదయప్రసక్తిమనమారఁగఁబాయకహర్నిశంబుఁదాఁ । బతిపరిచర్యసేయుటలుభామినికింపగుఁగాదెధారుణిఁ॥ ౧౬౧.

ఉ॥అంగనభక్తిమైనహరహంబునుదత్పతిపాదసేవనా । సంగతభావనేతరవిచారవిదూరతనున్నఁజాలునా । తంగెటిజున్నుముంగిటినిధానముచెంగటికల్పకంబుముం । గొంగుపసిండియైమదినిగోరినదారునమోక్షమబ్బెడుఁ॥ ౧౬౨.

సీ॥ భార్యాముఖోత్పలావార్యహర్షదమెద్దిభర్తృవక్త్రాబ్జబింబంబుగాదె । దారాలసద్దృక్చకోరావనంబెద్ది ధవహాసచంద్రికో

త్సవముగాదె। పత్నీమనోభృంగరత్నజీవనమెద్దిపతిహృదబ్జకృ
పాసవంబుగాదె। జాయాకనత్తటిచ్ఛాయాశ్రయంబెద్దినాథనవ్య
ఘనాఘనంబుగాదె। గీ॥ చిత్రముగనొప్పుప్రేయసీచిత్రము
నకు। ధాత్రినాధారమిదియనఁదనరునెద్ది। తెలియకున్ననుదెలి
పెదఁదెలియుమబల। ప్రియసమాఖ్యాకమగువజ్రభిత్తిగాదె॥

సీ॥ భామాముఖాబ్జప్రభాకరస్మితభానుబాలత్విషాంపతిపతియ
కాదె। రామాసుగుణరత్నరాజితాశయవార్ధిభాస్వత్త్విషాంపతి
పతియకాదె। వామాహృదభిరామవాంఛాఫలస్తోమఫలభాగ్య
నన్వాతిపతియకాదె। శ్యామామనోహృద్యసంతానసుఖసుధా
ప్రతిపాద్యపాంపతిపతియకాదె। గీ॥ పాపజలవిపదావర్తతాపభంగ।
రోగనక్రసుతద్వీపరుద్ధభవమ। హార్ణవంబుననుస్నేహమనెడుప
డవఁ। బడతికిడునట్టితరిపతిపతియకాదె॥ ౧౬౪.

క॥ సత్యములసత్యములుగ।నసత్యంబులుసత్యములుగసలు
పనలంతుల్। ప్రత్యక్షరాక్షసులునా। నత్యంతమువినమెయు
వతులదినిజమకదా॥ ౧౬౫.

సీ॥ పరికింపఁబురుష బంధురభూరిదుర్యశోధామలుకద దుష్ట
భామలెపుడుఁ। దిలకింపబహుళసంకులకులవనదావకీలలుగదపా
పశీలలెపుడుఁ। గణుతింపసుఖపయోఘటగతవిషకణాయత్తలుగ
దస్వైరచిత్తలెపుడు। బురుడింపఁబర్యంకచరఘోరపన్నగాకా
రలుగదజారనారులెపుడు। గీ॥ గట్టివాయితనంబునుగలుకుఁ
జూపుఁ। గటికిఁడెందముచెడుఁజాడగలటిచెయ్వి। లావహీల
బహుధూర్తస్వభావసమధి। యోగులగుదురుగదజగాణాఁగలె
పుడు॥ ౧౬౬.

సీ॥ అతిరిక్తుఁడనిరోసిపతిఁగతినూక్తులజాలిపెట్టఁగఁజాలునాలు
తేలు । ఉడుగకపతిఁబట్టితోడపులులేవనిసారెదూఱఁగఁబాలునా
రిమారి । పలుమఱుఁగలహించిపతిఁదిట్టివెలికీడ్చిరోతసల్పుకుజాతి
నాతికోతి । వెతఁగుందుపతినిసమ్మతినాదరింపకపులుకుపుల్కానఁ
జూచుచెలువచిలువ । గీ॥ సతికిననుకూలమతిగాకయతనిఁదూ
ఱఁగి । సతతమిచ్ఛావిహారసంగతులఁదగిలి । యడఁకువకురాక
యడరునాయన్నుమన్ను । గాదెయిదినీవెఱుంగుదుగాదెచెపుమ॥

సీ॥ అతులమాయోపాయసతతగోపాయితాత్మయమనోగ
తాసూయలగుచు । నసమకైతవకల్పితానూనహృదయానురాగ
సాధితకార్యభాగలగుచు । నసదృశానల్పలౌల్యాస్థిరీకృతచిత్తసం
కల్పయుతదురాచారలగుచు । ననుపమాన్యాయవైరాధికక్రూ
రతాత్యాయతాపాదితాపాయలగుచు । గీ॥ వారకెప్పుడుస్వై
రవిహారలగుచు । మానకెప్పుడుబహుమదోన్మత్తలగుచు । వల
చుమగలనుబలుసిలుఁగులఁగలంచు । పొలఁతులనునమ్మఁదగ
దెందుఁబురుషులకును॥ ౧౬౮.

ఉ॥ మానకనారతంబుసతిమానుగమానసవీధిఁజొక్కపున్ ।
మానమునూదుచుండురభిమానముమానిమనోధినాథుస । మ్మా
నితుఁజేసివానియభిమానమనూనమునూనిలోకస । మ్మానము
నొందుదీనికనుమానమెమానినినీవెఱుంగవే॥ ౧౬౯.

క॥ కోపప్రసాదములుబతి । చూపులగుర్తెఱిఁగిభక్తిసూపు
చునతనిన్ । బ్రాపుగఁగొనిమెలఁగుచుసం । తాపాహ్లాదముల
సమతఁదాల్కొలుపఁదగున్॥ ౧౭౦.

క॥ క్రూరుఁడుపతియనికోపము । వారకమదిఁబూనెనేనివ
నితతుదనిరా । ధారతమరణావధివి । స్తారమహాపత్సమోధిఁ
దానీఁదనగుఁ॥ ౧౭౧.

సీ॥ బహుపుణ్యచయధరాధరకూటవజ్రంబుపాపాగ్నివృద్ధిప్ర
భంజనంబు । సంసారసుఖసారసాలకుఠారంబుదుఃఖలతావ్యూ
హదోహదంబు । ప్రతిభామహావార్ధిపరిశోషణౌర్వంబుగాఢ
మౌఢ్యతమోద్రికందరంబు । మాత్సర్యకాలాహిమహితవల్మీకం
బుఘనకలహాసారకంధరంబు । గీ॥ క్రూరతరయాతనాఘోర
రౌరవాది । సకలనరకమహాద్వారసన్నిభంబు । అల్పబహు
భవఫలదాయికల్పకంబు । గాదెకోపంబుమదిదీనిఁగానవైతి॥

క॥ అతివలసుఖదుఃఖంబులు । క్షితిఁబూరుషహర్షకోపచిత్తా
ధీన । స్థితినలరు టెఱిఁగిజలజా । యతలోచనకోపమూననగునే
నీకుఁ॥ ౧౭౩.

సీ॥ ప్రాక్తనపుణ్యసంభవభవ్యగుణమహా భాగంబుగాదెక్ష
మాగుణంబు । స్వర్గసౌఖ్యావహశాశ్వతసుకృతాభియోగంబు
గాదెక్షమాగుణంబు । ప్రతిపాదితామలాపారయశోధనాభోగం
బుగాదెక్షమాగుణంబు । బహువిధాధికభోగభాగ్యప్రదాగ్ర
కల్పాగంబుగాదెక్షమాగుణంబు । గీ॥ నిజమహత్వానిలోద్ధూత
వృజినచయప । రాగమగుఁగాదెమగువక్షమాగుణంబు । చను
నెయిటుదానిమానుటసావధాన । మతివినందగుఁగలకార్యగతు
లుదెలియ॥ ౧౭౪.

క॥ నినునింటనునిచినేనీ । వనముననాహారవాంఛవడిఁద్రిమ్మ
రుచుఞ్ । జనిచనియేనటనటఁగనుఁ । గొనివచ్చినవార్తలిపుడు
కోమలివినుమా॥ ౧౭౫.

క॥ శుకపికనికరంబులబడి । సుకరోడ్డీనాదిగతులసొబగుదలి
ర్పఞ్ । నికటావనిఁబాసిసము । త్సుకతన్జనుచుండనొక్కచోభయ
దగతిఞ్॥ ౧౭౬.

సీ॥ ఘుంఘుమారవమహాఘోరార్ణవోల్లోలకల్లోలమాలా
ప్రకాండమగుచు । నభ్రభ్రమత్కుజాదభ్రసంఘాతఝుంపాపత
త్కాలాభ్రపటలమగుచు । ఘనశైలబహుగుహాఘటితఝాంక
రణప్రఘూర్ణితాశాంతరోదీర్ణమగుచు। ప్రోద్ధూతధూళీసముద్భా
తసాంద్రకాదంబినీఛన్నమార్తాండమగుచు । గీ॥ త్ర్యాపతత్సర్వ
గీర్వాణసంఘమగుచు। వ్యోమపథధుతమానవవ్యూహమగుచు।
గాటముగవీచెబ్రహ్మాండకోటరప్ర । భంజనంబగుజంఝాప్రభం
జనంబు॥ ౧౭౭.

క॥ రంగదభంగోత్తుంగత । రంగలుఠద్వీపులగగనరంగవ
టత్త్రై । మింగిలశాబకమంబుధి । చంగద్గతిఁబొంగికడునెసంగె
న్నింగిఞ్॥ ౧౭౮.

క॥ సంధితసాంద్రఘనాఘన । బంధురగాఢాంధకారపటలీ
పటుసం । బంధగతినెల్లెడన్బహు । ళాంధీకృతమగుచుభూనభోం
తరమడరెఞ్॥ ౧౭౯.

క॥ ఘుర్ఘురితపటపటాయిత । నిర్ఘోషాజాండగర్భనిర్భేద
మహా । నిర్ఘాతపాతములబహు । దీర్ఘభ్రమగప్పెఁదప్పెఁదెలివి
జనులకుఞ్॥ ౧౮౦.

క॥ ఘుళఘుళగర్జద్ఘనఘన । ధళధళితతటిద్విభాప్రదర్శితశశ్వ।
త్ఫెళఫెళగళదురుకరకా।దళితశిరోభాగులగుచుదాఁగిరిజనముల్॥

ఆ, వె॥ ఇట్టిగాలివాననెందేనివివశుఁడ । నగుచుఁబోయిపోయి
మగువయేను । విధివశమునఁబ్రదికివెసనిటవచ్చుచుఁ । గన్నచిత్ర
మొకటిగలదువినుము॥ ౧౮౨.

శృంగారశేఖరచరిత్రము.

క॥ అసదృశబహువిజయధ్వజ । విసరసమీరప్రచారవిపత
త్కల్ప । ప్రసృమరసుగంధికుసుమము । కుసుమపురంబనఁగ
నొకటికోమలివెలయుఁ॥ ౧౮౩.

ఉ॥ అంబరచుంబిసౌధనటదబ్జముఖీసదనూనగానజా । తాం
బుజరాగవారిజనితాంచితజాతిసుమాతిసౌరభా । డంబరపూరి
తాంబరవిడంబిసమీరకిశోరకప్రచా । రంబుకరంబుకౌసుమపు
రంబుగనొందగుదానివైఖరుల్॥ ౧౮౪.

టిప్పణము.

అంబరచుంబి = ఆకాశమునొరయుచున్న, అంబుజరాగ = పద్మరాగ
మణి, జాతిసుమ = జాజిపూవులు.

క॥ వినుముమహాబలిశోభిత । మునువివిధభుజంగసంఘమును
నైధరణిఁ । ఘనమగుఁబాతాళమునాఁ । జనునాపురవరముఁబొగ
డశక్యమెయొందుఁ॥ ౧౮౫.

టిప్పణము.

మహాబలి = బలిచక్రవర్తి—మహాబలవంతుఁడు, భుజంగసంఘము = సర్ప సమూహము—విటనికరము.

సీ॥ (1) పరికింపరుచిరమందరగిరిశృంగసుందరమునానవసుధా ధవళితంబు । (2) వర్ణింపవిదితబృహత్క—థాలంబంబునాసాల భంజికాభాసురంబు । (3) తర్కింపదివ్యవృత్తప్రాంచితంబునాల లితమాణవకలీలాయుతంబు । (4) భావింపనుగ్రసుగ్రీవసైన్యంబు నావిలసద్గవాక్షాభివిశ్రుతంబు । గీ॥ (5) భవనవితతియచటబలి భవనంబునా । సుతలసన్నివేశశోభితంబు । సమతఁజూడమఱియు సామజసమితినా । మత్తవారణాభిమండితంబు॥ ౧౮౬.

టిప్పణము.

---

(1) సుధా = అమృతము—సున్నము.

(2) సాలభంజిక = సాలభంజికయను విద్యాధరస్త్రీ. చిత్రపుత్రిక; బృహత్కథాలంబమను గ్రంథమున సాలభంజికయను విద్యాధరస్త్రీవిషయము జెప్పఁబడియున్నది.

(3) మాణవక = ఛందోబద్ధమగు నొకానొకవృత్తము—వటువు.

(4) గవాక్ష = ఒకానొక వానరుఁడు—కిటికీ.

(5) బలిభవన = పాతాళము; సుతల = సుతలమను పాతాళము; సన్నివేశ = విన్యాసము—సుతలసన్నివేశ = మంచిభూప్రదేశము. మత్తవారణ = మదగజము—వలభిప్రదేశము. (చంద్రశాల.)

సీ॥ మజ్జత్సురాసురమకుటప్రసూనమాలాభివాసితసలిలాను
షంగ। లీలావిలోలామరీలసత్కుచనితంబాహతతరళితోద్వృత్త
రంగ।వీచికావ్యాలోలవికచకల్హారడోలాలాలితప్రచలద్విహంగ।
మత్తమనాఙ్మగ్నమాతంగమదజలేచ్ఛాంచన్మధుపఝుంక్రియాప్ర
సంగ। కుతలపతితసగరసుతసురపురసమా। రోహణాభిహితని
రూఢపుణ్య। రజ్జుసన్నిభాంగరంగద్వ్యశోభంగ। గంగపరిసర
మునఁగ్రాలునెపుడు॥ ౧౮౭.

టిప్పణము.

మనాక్ = కొంచెముగా; సగరసుత = సగరచక్రవర్తికొడుకులు.

గీ॥ సతతసూర్యాత్మజోపశోభితయురాజ। హంసవిభ్రాజిత
యుబుధాహ్లాదకరయు। నగుచుజాహ్నవిగ్రహమండలాభయ
గుచుఁ। బోలుచుఁజిత్రంబుదానియపూర్వమహిమ॥ ౧౮౮.

టిప్పణము.

సూర్యాత్మజ = శని—యమున, రాజహంస = చంద్రసూర్యులు—హంస
పక్షులు. బుధ = బుధుఁడు—పండితుఁడు. జాహ్నవి = గంగానది.

సీ॥ మహితసురాసురమౌళిమాలాలాలితాంచితవరచరణార
విందా। ప్రబలశుంభనిశుంభబలవనప్లోషభీషణరోషదారుణజ్వాల
నకీల। మహిషాసురామోఘమహీభృద్విదారణావార్యశౌర్యని
శాతవజ్రధార। భక్తజనవ్రాతపాపాంధకారనిస్తంద్రప్రభాసాం
ద్రచంద్రరేఖ। గీ॥ ప్రణతసాంబజటాజూటపటలగళిత। జాహ్న

వీజలవీచికాక్షాళితాంఘ్రి । జలజనివసించునప్సరఃజండికాభి ।
ఘనకాత్యాయనీదేవితప్పకెపుడు॥ ౧౮౯.

సీ॥ (1) భరతచరిత్రంబు భాతిసెంతయు సదారామాశ్రయ
స్థితిరహింవహించి । (2) వరమహావీరు వైఖరిసంతతము నారికేళీధ
రాంచితకీర్తిఁగాంచి । (3) పరమమహానీంద్రునికరణినత్యంతంబు
ఘనతరారుణజపాకలనమించి । (4) భీకరసింహంబుజోకనుత్ఫుల్ల
కేసరసమాలీఢతఁబరిఢవించి । గీ॥ (5) మునియుతంబయ్యుమద
నాభిముఖ్యమునుభ । జించిసారిష్టమైచిరజీవియనర । హించితద్ద
యునాశ్చర్యమెసఁగనెపుడుఁ । బరగునుపవనపాదపపజ్క్తి యచట॥

టిప్పణము.

---

(1) భరత = శ్రీరాములతమ్ముఁడు. సదారామాశ్రితస్థితి = సర్వదారాముల
నాశ్రయించినస్థితి—శ్రేష్ఠములగు నుద్యానవనముల నాశ్రయించిన స్థితి;

(2) నారికేళీధర = శత్రుక్రీడాధరులుగానివారు—స్త్రీక్రీడాభూములు.

(3) అరుణజపా = యెఱ్ఱవాసనపూవు; అరుణజపము.

(4) కేసర = సింహము మెడమీఁది రోమములు—సురపొన్నచెట్టు.

(5) ముని = ఋషి—వృక్షవిశేషము; అరిష్ట = గ్రహపీడాద్యశుభము—
కుంకుడుచెట్టు; చిరజీవి = దీర్ఘాయుష్మంతుఁడు—కాకి.

మ॥ ఘనటచ్చంద్రదచమూరుచంక్రమణ సంక్రాంతామృతా
సారసే । చనసంవర్ధితపల్లవారుణవిభాసందర్శితాకాలనూ । తన
సంధ్యావిభవంబులాపురిమహోద్యానాలయారామసం । జని
తత్మోజవిభేదముల్ సుమగుళుచ్ఛప్రాంచితామోదముల్॥ ౧౯౧.

టిప్పణము.

చమూరు = జింక; చంక్రమణ = త్రొక్కుడు. సేచన = తడుపుట; గుళుచ్ఛ = గుత్తి.

వ॥ విను మప్పురంబునంగల జనంబులు, (1) ధనదులయ్యుం బ్రచేతసులును, (2) గోపాలురయ్యు రాములును, (3) ప్రియంవదులయ్యుఁ బుష్టకేతులును, (4) భరతులయ్యు శత్రుఘ్నులును, (5) తిథిపరులయ్యు నతిథిసత్కారప్రవణులును, (6) అమర్మభేదులయ్యు వీరతరులును, (7) అపతితులయ్యు నానాసవాసక్తులును, (8)సుదర్శనులయ్యు నచక్రులును, (9) అజాతమదులయ్యు సుప్రతీకులును, (10) పరమహంసులయ్యునపక్షపాతులును, (11) అవిదితస్నేహక్షయులయ్యుఁ గులప్రదీపులును, (12) అగ్రంథులయ్యు వంశాంకురంబులును, (13) అగ్రహులయ్యు కావ్యజీవజ్ఞులును, (14) నిదాఘదినంబుకరణి వృషవర్ధితరుచులును, (15) మాఘవిరామదివసంబువలెఁ దపస్యారంభులును, (16) నభస్వంతునిభాతి సత్పథగాములును, (17) వివస్వంతునిగతి గోపతులును, (18) మహేశ్వరునివిధంబునఁ జంద్రధారులునునై జగదాశ్చర్యకరులగుచు వెలయుచుందురు వినుము మఱియును. ౧౯౨.

టిప్పణము.

(1) ధనదులు = కుబేరులు—ద్రవ్యమును దానమిచ్చువారు. ప్రచేతసులు= వరుణులు—ప్రకృష్టమగు బుద్ధిగలవారు.

(2) గోపాలురు = కృష్ణులు—పశుపాలులు లేక వాక్పాలులు. రాములు= బలరాములు—అభిరాములు.

(3) ప్రియంవదులు = ప్రియంవదులను రాజులు—ప్రియవాక్యములు బలుకు వారు. పుష్పకేతులు=పుష్పకేతులను రాజులు—పుష్పములచేఁ జేయఁబడిన శేఖరము గలవారు లేక సౌజన్యధ్వజులు (పుష్పేహార్తవసౌజన్యే.)

(4) భరతులు = భరతులనువారు—భం = నక్షత్రము. రతులు=ఆసక్తులు—అనఁగా జ్యోతిశ్శాస్త్రనిపుణులు. శత్రుఘ్నులు = శత్రుఘ్నులనువారు—రిపుహంతలు.

(5) తిథిపరులు = శ్రాద్ధదానాద్యర్థకతిథికాలజ్ఞానపరులు. అతిథి = ఆగంతుకపూజాప్రవణులు.

(6) మర్మ = జీవస్థానం—వీరతరులు = శూరతరులు.

(7) అపతితులు = పాతకరహితులు. నానాసవాసక్తులు = నానా=అనేకవిధములగు, ఆసవ = మద్యములయందు—ఆసక్తులు = అపేక్షకలవారు; నానా = అనేకములగు, సవ = యజ్ఞములయందు—ఆసక్తులు=ఇచ్ఛకలవారు.

(8) సుదర్శనులు = చక్రముగలవారు—శోభనకరమగు రూపముగలవారు. అచక్రులు = చక్రములేనివారు—మాయయనగా మోసములేనివారు.

(9) అజాతమదులు = మదరహితులు—సౌమ్యులు, సుప్రతీకులు = సుప్రతీకనామకదిగ్గజులు—మంచి యవయవములు గలవారు.

(10) పరమహంసులు = శ్రేష్ఠములగు హంసపక్షులు—మహాశ్రేష్ఠులు. అపక్షపాతులు = ఱెక్కలుకొట్టనివారు—పక్షపాతములేనివారు—అనఁగా—మధ్యస్థులు.

(11) అవిదితస్నేహక్షయులు = అక్షయమగు నూనెగలవారు = నశింపని మైత్రిగలవారు — అలప్రదీపకులు = గృహదీపకులు (గేహేలాదేహళో జనపదే సజాతయగణేష్వయేకులం)—వంశోద్ధారకులు—వంశాలంకారులు.

(12) అగ్రంథులు = గంట్లులేనివారు—కుటిలమార్గములేనివారు, (పర్వాణ్యోనార్జశే(గ్రంథిః) వంశాంకురంబులు = వెదురుమొలకలు—కులపుత్రులు.

(13) అగ్రహులు = గ్రహములుకానివారు—గ్రహమనఁగా బంధనము—అదిలేనివారు—అథవా—అః = విష్ణువును—గ్రహులు = గ్రహించినవారు—అనఁగా—విష్ణుభక్తులు. కావ్యజీవజ్ఞులు = శుక్ర—గురు—బుధులు—కావ్యతత్వవేత్తలు.

(14) నిదాఘ = ఎండకాలము ; వృషవర్ధితరుచులు = వృషభరాసిచే వృద్ధి నొందింపఁబడిన దీప్తిగలవారు—ధర్మములయం దధికమగు నిచ్ఛగలవారు (స్యాద్ధర్మమస్త్రియాం పుణ్యం శ్రేయసీసుకృతం వృష ఇతి కోశః.)

(15) తపస్యారంభులు = తపస్యమనఁగా ఫాల్గుణమాసము—అది యారంభముగాఁగలవారు—తపస్సునందు కృతప్రారంభులు. (స్యాత్తపస్యః ఫాల్గునిక)

(16) సత్పథగాములు = సన్మార్గవర్తులు—నక్షత్రమార్గ సంచారులు.

(17) గోపతులు = కిరణములుగలవారు—పండితులు (గో = వాక్కు.)

(18) చంద్రధారులు = శశిధరులు—సువర్ణధారులు = ధనికులు. (చంద్రం స్వర్ణంచగాంగేయమితికోశః.)

సీ॥ (1) వర్ణింపనరుణప్రవాళమండనరేఖ వేలాతటంబునా వెలయువారు । (2) గణుతింపదర్శితఖండాభ్రవైఖరిశారదాగమంబునాఁబరఁగువారు । (3) పురుడింపబహుపరపుష్టతలీలాతిఘన కోకిలాభలైగ్రాలువారు । (4) చర్చింపసురతానుసక్తచిత్తస్థితియాయజూకులభాతినలరువారు । గీ॥ (5) తతవిలాసిహృదయతాపకృద్దర్శన । స్ఫూర్తివైనతేయుఁబోలువారు । నగుచువారవనితలానగరాధిరా । జమునునందురధికసంభ్రమమున॥ ౧౯౩.

టిప్పణము.

---

(1) ప్రవాళ = పగడము—గొప్పజడ. వేలాతట = సముద్రతీరము.

(2) ఖండాభ్ర = మేఘశకలములు (శకలీ కృతమేఘము)—నఖక్షతవిశేషము (ఖండాభ్రంభుజ మూలేయత్కులాకారం నఖక్షత మితికామతంత్రే.)

(3) పరపుష్ట = కోకిల (కాకులవలనఁ బోషింపఁబడినవి)—పరులవలనఁ బోషింపఁబడువారు.

(4) సురత = అమరత్వము—మైథునము. యాయజూకులు = సోమయాజులు.

(5) విలాసి = విటపురుషుఁడు—పాము (బలేభిద్రే అసితుం శీలంయస్య విలాసీ సర్ప ఇత్యర్థః—వబయోరభేదః.)

క॥ సురుచిరమగునింద్రాణీ। పరిచయవైదగ్ధిగలిగిపరికింపఁగన।
ప్సరవారవిలాసినులల । సురవనితలఁబోలివెలయుచుందురుధర
ణిన్॥ ౧౯౪.

టిప్పణము.

ఇంద్రాణి = శచి—సురతవిశేషము. (లిప్తతో మిథునస్యైన యత్రదత్తం పుష్పపంజరే। రాగోత్పాతక్షణ భ్రష్టం తదింద్రాణ్యాహ్వయం విదుః)—సురవనితలు = అప్సరసలు.

క॥ సంగదరంగాంగీకృత । చంగద్రిపుజయరమానుషంగుం
డగుచున్ । శృంగారశేఖరాజ్యన్ను । పుంగవుఁడుజెలంగునటన
పూర్వవిభూతిన్॥ ౧౯౫.

టిప్పణము.

అంగీకృత = స్వీకరింపఁబడిన; అనుషంగ = కూడిక.

గీ॥ సురతరభసఖిన్నసుప్తసీమంతినీ । కర్ణభూషణాంకకలిత
బాహు । మండితారినృపరమాకేశపాశవి । కాసిమండలాగ్ర
భాసియతఁడు॥ ౧౯౬.

టిప్పణము.

మండలాగ్రము = ఖడ్గము.

సీ॥ (1) బహుధాన్యకార్యసంపాదకుండామేటిదగుసుప్రశస్త
కేదారపటిమ । (2) సతతసుభద్రాభిసంగతుండారాజువెలయు
నంచితపార్థవిభవపటిమ । (3) రహిసత్యభామానురక్తుఁడాధన్యుం
డుబరఁగుశ్రీకృష్ణసత్పదవిపటిమ । (4) భీమసేనాతతాభీలుఁడామా
న్యుండు వఱలుఁబాండవబలావార్యపటిమ । గీ॥ (5) దనరుమతి
యుభీష్మధర్మప్రసంగసం । భావ్యగరిమశాంతిపర్వపటిమ । స్వవశ
కాలధర్మసంశోభియాఘనుం । డలరుశాంతనవనయాతిపటిమ॥

టిప్పణము.

---

(1) బహుధా = అనేకవిధముల—అన్య = ఇతరులయొక్క—కార్య = పనులను—సంపాదకుఁడు = సఫలము చేయువాఁడు; బహు = మిగుల—ధాన్య = ధాన్యములయొక్క—కార్య = ఉత్పాదనాదికార్యములను—సంపాదకుఁడు = కలుగఁజేయువాఁడు; కేదార = మడి.

(2) సుభద్రాభిసంగతుఁడు = సుభద్రాదేవితోఁ గూడినవాఁడు; మంచి మంగళములు గలవాఁడు.

(3) సత్యభామానురక్తుఁడు = సత్యభామయం దనురక్తుఁడు—సత్యప్రకాశ లక్ష్ములయం దనురక్తుఁడు.

(4) భీమసేన = వృకోదరుఁడు—భయంకరసైన్యము.

(5) కాలధర్మ = మరణము—కాలము ధర్మము.

క॥ ఇలనిజమార్గణనికరము । లలిరిపుపురములనభంగలప్రా
ప్తిఁగనక । సలలితదానయశోన్నతి । చెలువాచెలువారనతనిఁ
జెందుధరిత్రిక్॥ ౧౯౮.

టిప్పణము.

మార్గణ = యాచకుఁడు—బాణము. రిపుపుర = శత్రుపట్టణము—శత్రు శరీరము. లక్షాప్త = లక్ష్యప్రాప్తి (గుటి)—లక్షసంఖ్యాకధనప్రాప్తి. (లక్షం శరవ్యే వ్యాజేచ—నానా.)

క॥ రణముననిజజీవాక । ర్షణమతఁడొనరింపశత్రురాజుల సువులా । క్షణముననవిడుతురెల్లరు । గణుతింపవిచిత్రమనిజగంబులుపొగడన్॥ ౧౯౯.

టిప్పణము.

జీవాకర్షణ = ప్రాణాకర్షణ—జ్యాకర్షణ—(జీవోబృహస్పతి ప్రాణజీవన్నాత్మఖగేషునా । మౌర్వ్యాంవచాయాంజీవస్త్ర్యాంజీవాజీవతి (త్రిషు) అని. నానార్థరత్నమాల.

క॥ అతఁడువిముక్తక్షముఁడై । యతులితగతినడరఁగడఁగు నాక్షణముసన । ద్భుతమొదవనరిశిరస్తతి । వితతముగక్షమాభిమోగవిస్తృతివెలయున్॥ ౨౦౦.

టిప్పణము.

విముక్తక్షుఁడు = భూమిని విడిచినవాఁడు—క్షమాగుణమును విడిచినవాఁడు.

క॥ పరమాద్భుతముధరణీ । భరణునిరిపుమండలములుపం
చత్వంబుగ । బొరయుదగనతఁడుసంఖ్యాం । తరమునవర్ధిలుటఁ
గనిమనంబులుగలఁగగ॥ ౨౦౧.

టిప్పణము.

పంచత్వం = పంచసంఖ్యాత్వము—మరణము, సంఖ్యాంతరం = వేఱు సంఖ్య—యుద్ధమధ్య ప్రదేశము. (ఏకత్వాదావిచారేచ సంఖ్యాసంబ్యంతు సంయుగే.) నానా.

చ॥ నిరృతిఁ బ్రచేతసుంధనదునింబలవైరిమహాబలాఖ్యశం ।
కరుసమవర్తిఁబావకునగాధయశోమహిమాఢ్యునాధరా । భరణుని
నష్టమూర్తియనిపాయకలోకములెన్నఁదానిరం । తరముననష్ట
మూర్తియనఁదద్దయుభాసిలునాతఁడెంతయున్॥ ౨౦౨.

టిప్పణము.

నిరృతి = నిరృతియను దిక్పాలుఁడు—నిర్వ్యసనుఁడు (ఋతిర్గమన దుఃఖయోః—కో) ప్రచేతసుఁడు = వరుణుఁడు—ప్రకృష్టమగు మనస్సుగల వాఁడు. ధనదుఁడు = కుబేరుఁడు—ద్రవ్యదాత. బలవైరి = ఇంద్రుఁడు—బల వంతులకు వైరి. (సైన్యాస్థి రూపరేతస్థౌల్యశక్తిషుచేద్బలంక్లీబే వాట్యాలకే స్త్రి యాంత్రిషుబలవతి నాసీరిదైత్య కాకేషు—నానా.) సదాగతి = వాయువు—సత్పురుషుల యాగమనముగలవాఁడు—శంకరుఁడు = ఈశ్వరుఁడు—సుఖ కరుఁడు—మంగలకరుఁడు (అథశంక్లీబే శాస్త్రే శ్రేయసిమంగళే—నానా.) సమ వర్తి = యముఁడు—నిష్పక్షపాతి. పావకుఁడు = అగ్ని—పవిత్రుఁడు—సదా చారి (పావకోగ్నౌ సదాచారే భల్లాతకనిశంగయోః—నానా.) అష్టమూర్తి = అష్టదిక్పాలకమూర్తి—అనష్టమూర్తి = అష్టదిక్పాలకమూర్తి కానివాఁడు—స్వరూపహాని లేనివాఁడు = అనఁగా మానహాని లేనివాఁడనుట.

చ॥ కరమునవిల్లువింటశితకాండముకాండమునన్విరోధికం । ధరమరికంధరంబునసుధారుణిధారుణిఁబూర్వనాయక । స్మరణము పూర్వనాయకులసంస్మరణంబునఁగీర్తికీర్తిచే । సరగజగత్రయంబు నునెసంగుఘనుండతఁడాజినిల్చినన్॥ ౨౦౩.

సీ॥ (1) రాధకన్యాతులారోహణంబలచంద్రునందకానిగృ హస్థులందులేదు । (2) గాఢదుర్వర్ణయోగముకర్ణికాదులయంద కానివెలందులందులేదు । (3) బాఢజాతివిహీనభావంబుమాలిక లందకానికుజాతులందులేదు । (4) కలితమారాగమక్రమము తారుణ్యంబునందకానిప్రజాళియందులేదు । గీ॥ (5) మఱియు మూర్ఛాధిగమములమహితగాన । లీలలనెకానివరవీరపాళిలేదు । నిత్యనిర్మలనిజరాజునీతిచతురుఁ । డతఁడుపాలించునవనియంద ద్భుతముగ॥ ౨౦౪.

టిప్పణము.

---

(1) కన్యాతులారోహణము = కన్యకలను త్రాసులలో నెక్కించుట— అనఁగా—కన్యావిక్రయము—కన్య—తులయనురాసుల ప్రవేశములు.

(2) దుర్వర్ణయోగము=హీనజాతివారినిఁ గూడుట—రజతయోగము (దుర్వర్ణ = వెండి)— కర్ణిక = కర్ణభూషణము.

(3) జాతివిహీనభావము = ఆభిజాత్యరాహిత్యము అనఁగా మంచిజాతివారు కాకపోవుట. మాలతీకుసుమరాహిత్యము. (జాతిశ్ఛందసిమాలత్యాం సామాన్యే జన్మగోత్రయో రితి కోశః.)

(4) మారాగమము = శత్రువులరాక—మోహోద్గమము (మారో మన్మథశాత్రవౌ.)

(5) మూర్ఛాధిగమము = మూర్ఛనొందుట = మైమఱచుట.

క॥ క్షితినపుడువృషోత్సర్గము । సతతముపితృకార్యవిధుల శరభేదంచా । తతదధిబాండములసమం । చితముగఁదగుఁగాని తారసిలవన్యములర్ ॥ ౨౦౫.

టిప్పణము.

వృషోత్సర్గము = ధర్మహాని—వృషభమును విడుచుట, శరభేదము = అపరాధులను శరములచే భేదించుట--పెరుగు చిలుకుట—శరమనఁగా మీగడ, (శరోదధ్యాద్యగ్రసరే బాణేకాండేతృణాంతరే—నానా.)

కృంతనము = భేదనము — తాలపత్రాదులతో దశనాదులను నిర్మించు వృత్తివిశేషము.

క॥ అలకమలాకరములని । శ్చలముగనెలకొనియెఁగోశసంకోచంబుల్ । కలితానంగవికారము । లలరెన్విరహిణులయందు నారయనచటన్ ॥ ౨౦౬.

టిప్పణము.

కోశసంకోచము = బొక్కసము—అనఁగా—ధనరాశితగ్గుట—మొగ్గల యొక్క సంకోచము—అనఁగా మొగ్గలు ముడుచుకొని యుండుట—అనంగవికారము = అంగహీనవికారము—కోపవికారము.

క॥ భరితాధరరాగంబులు । పరిజనములఁజెందకెపుడుభామలఁజెందెన్ । స్ఫురితచలరాగసంగతి । వరవిటులన్వదలిగీతవై ఖరినిలిచెన్ ॥ ౨౦౭.

టిప్పణము.

అధరరాగము = హీనరాగము—ఓష్ఠరక్తిమ. చలరాగము = ఖిలాను రాగము = చెడుప్రేమ = నిలుకడలేనిప్రేమ. (ఖిలచంచలయోశ్చలః—నానా.) రాగచలనము.

క॥ ఇలవర్ణగ్రథనంబుల । లలినెలకొనినిలిచెశృంఖలాబం
ధంబుల్ । సలలితరతికలహంబులఁ । బొలిచెరశనాదిబంధములు
నిశ్చలతన్॥ ౨౦౭.

టిప్పణము.

శృంఖలాబంధము=సంకెళ్లతోఁగట్టివేయుట--అక్షరరచనావిశేషము. వర్ణగ్రథనము = అక్షరములను నిలుపునియమము—రశనాబంధము = త్రాటిచేఁ గట్టివేయుట—నాలుకను గట్టివేయుట—రసనా = నాలుక (శసలకభేదము.)

గీ॥ ఘనతరోత్ప్రేక్షలలయలంకారవితతిఁ । బొదుకొనియెద్వి
జాఘాతపటిమసురత । లీలఁదిరమయ్యెమతిదృఢలీలనిలిచె । భం
గురత్వంబువరరాగపటలినెపుడు॥ ౨౦౮.

టిప్పణము.

ఉత్ప్రేక్ష = కావ్యాలంకారము—దీర్ఘదర్శనము. ద్విజాఘాతము = పండ్లు దులియఁగొట్టుట—దంతక్షతము. భంగురత్వము = కౌటిల్యము—శృంగారచేష్టావిశేషము.

సీ॥ ఆభోగభోగభాగ్యాభీష్టసంప్రాప్తినారాజుసురరాజుననుక
రించు । లోకలోకాలోకలోకమూర్తినారాజువలరాజు

నతిశయించు । శ్లాఘ్యధైర్యస్థైర్యసంపత్స్వవిస్ఫూర్తినారాజుగిరి రాజునధికరించు । శుభ్రాభ్రవిభ్రమాదభ్రభిభ్రత్కీర్తినారాజు నలరాజుననుసరించు । గీ॥ నతఁడరిపురాడఖర్వగర్వాపహరణ। గుణారణాద్భుతభేరికాఘోరభూరి । ధంధణంధణధణరవాడం బరప్ర । పూరితాఖిలదిగ్భూనభోవ్రజుండు॥ ౨౧౦.

టిప్పణము.

లోక = భువనము—జనము—సమూహము. ఆలోక = చూపులు.

క॥ ఆరాజమహిషియగుమహి । ళారత్నముసర్వమంగళాస న్నిభయా । భూరితరచంద్రరేఖా । ధారయుసుకుమారయును నుదారయునగుటన్॥ ౨౧౧.

టిప్పణము.

మహిళా = స్త్రీ; సర్వమంగళ = పార్వతి; చంద్రరేఖ = బాలచంద్రుఁడు—శిరోభూషణ విశేషము (అర్ధచంద్రము) సుకుమార = కుమారస్వామి కొడుకుగాఁగలది—సౌకుమార్యయుక్త.

క॥ నవమాలికోజ్జ్వలయునభి । నవసురుచిరచిత్రకాననయునై యామా । నవతీమణివనరాజన । మవిభాయతినలరునురుసమంచితగరిమన్॥ ౨౧౨.

టిప్పణము.

నవమాలిక = నూతనమాల—విరజాజిచెట్టు—చిత్రకానన = విచిత్రములగు వనములుగలది—తిలకముగల ముఖము.

గీ॥ అలయనంగవతీనామజలరుహాక్షి । మధ్యమోహాంతవయ
సునమంజులాభి । రూప్యరేఖావిలాసనిరూఢయైన । కన్యనతిమా
న్యసౌజన్యధన్యఁగనియె॥ ౨౧౩.

ఉ॥ వాసవదత్తనాఁగధరవర్ధిలునాసుకుమారిసత్కళా । వాస
మహాంగసౌష్ఠవమవారణనాత్మసదావలోకనో । ల్లాసిసహస్ర
నేత్రమయిలాలితదివ్యపులోమజాసము । ద్భాసితరూపరేఖగతి
భాసిలులోకవిమోహనంబుగన్॥ ౨౧౪.

టిప్పణము.

సహస్రనేత్రము = అనేకనేత్రములుగలది ఇంద్రునిఁగలది. పులోమజ = శచి.

క॥ హీరనిభమధ్యనిర్మల । హీరవిభావిభవభాగహీనరదమ
హా । హీరసమనీలవేణిమ । హీరమణీయోరుకటిమహిన్ సతి ద
లర్పన్॥ ౨౧౫.

టిప్పణము.

హీర = సింహము—వజ్రము—సర్పము. (హీరస్సింహాహివజ్రేషు—నానా.)

క॥ హరిసమరమణీయానన । హరిరుచిరవచోవిలాసహరినిభ
వేణిన్ । హరిమధ్యహరితనుద్యుతి । హరిహరియారమణిఁబొగడ
నలవియెయొందున్॥ ౨౧౬.

టిప్పణము.

హరి = చంద్రుఁడు—చిలుక—సర్పము—సింహము—బంగారుచాయ. (యమానిలేంద్రచంద్రార్కవిష్ణుసింహాంశువాజిషు । శుకాహికపిభేకేషు హరిర్నాకపిలేత్రిషు—నానా.)

గీ॥ మాలతీరుచిరంబులామాలతీమ । తల్లిదరహాసతనురుచితల్లజములు । పద్మినీరుచిరంబులాపద్మినీమ । తల్లివరయానఘననాభితల్లజములు॥ ౨౧౭.

టిప్పణము.

మాలతి = వెన్నెల—జాజిపూవు. మాలతీమతల్లి = స్త్రీ శ్రేష్ఠము, (మాలతియనఁగాఁ బ్రాయపుస్త్రీ.) పద్మిని = ఆఁడయేనుఁగు—సరస్సు—పద్మినిజాతి స్త్రీ.

గీ॥ కలితఘనసారసచ్ఛాయనలరుఁగలికి । కచకరాననహాసవికాసరేఖ । విదితసారంగమదహారివిభ్రమంబు । వెలఁదితనుయానచికురదృగ్విలసనంబు॥ ౨౧౮.

టిప్పణము.

ఘన = మేఘము ; సారస = కమలము, (చంద్రుఁడు)—ఘనసార = పచ్చకర్పూరము—సారంగమద = కస్తూరి ; — సారంగ = ఏనుఁగు—భృంగము—జింక.

క॥ మధురాధరనిర్జితమగు । సుధవదలకవాదియగుచుసారిదినెదిరితా । నధమమగుమగువపృథుకటి । నధరీకృతమగుచునిలిచెనచలత్వమునన్॥ ౨౧౯.

టిప్పణము.

సుధ = అమృతము ; వాది = వాదముకలది = ద్వేషి—వకారమాది యందుఁగలది = వసుధ.

క॥ నీరజపల్లవములురమ । ణీరమణీయాంఘ్రిరుచితృణీకృత నిజశో । భారాజినడఁగెవిముఖా । కారరజోలవమహావికారస్థితులన్॥ ౨౨౦.

టిప్పణము.

విముఖ = ఓడిన—ముఖవర్ణరహితమైన ;

తా॥ నీరజపల్లవములు పాదములకోడి రజోలవములు—అనఁగా—దుమ్ము—అయినవనుట—నీరజపల్లవములకు ముఖవర్ణములు లోపించఁగా రజము—లవము—నిలుచును.

క॥ కేసరమాకోమలితను । వాసనకెనగాకముఖవివర్ణత్వమునన్ । వాసిచెడిహస్తజితమై । రోసెవడిన్ దిరిగియధరరుచితనుఁ గెలువన్॥ ౨౨౧.

టిప్పణము.

కేసరము = చంపకము ; ముఖవివర్ణత్వము = ముఖవైవర్ణ్యము—ఆదివర్ణలోపము. సరము = పుష్పమాల ; తిరిగి = వెనుకతిరిగి = అనఁగా రసరూపమై యనుట—రసము = అమృతము.

గీ॥ గంధనాగమబ్జగంధియానమునని । ర్గంధమగుచురోమ రాజిఁదొడర । మొనసిజనితహ్రస్వముఖవర్ణతాప్తిను । రోజగ రిమకోడిరోసినిలిచె॥ ౨౨౨.

టిప్పణము.

గంధనాగము = మదగజము ; నిర్గంధము = గర్వభంగముకలది—గంధ మను వర్ణములు లేనిది ; నాగము = పాము. హ్రస్వముఖవర్ణము = కొంచ మైన ముఖచ్ఛాయ—దీర్ఘరహితమైన మొదటియక్షరముకలది ; నగము = పర్వతము.

క॥ ఘనసారముచిఱునగవున । కెనయకనిస్సారమగుచునింతి కచభరం । బునకోడిసగమగుచునీ । సునమధ్యస్థితిభజించిచొప్ప డఁగెఁదుదన్॥ ౨౨౩.

టిప్పణము.

ఘనసారము = పచ్చకర్పూరము. నిస్సారము = సారహీనము—సార— అను నక్షరరాహిత్యము—ఘనసారశబ్దమందు—సారవర్ణములు లోపించగా ఘన ము నిలిచినది—ఘనము = మేఘము ; సగముగుచు = చింతచేక్షీణించి యనుట— ఘనము సగముకాఁగా—న—యను నక్షరము నిలిచినది—న = శూన్యము, మధ్య స్థితి = కౌనుయొక్కస్థితి—సాధారణస్థితి.

క॥ కనకముమందారంబును । వనజాననదేహకాంతివాసనల సమం । బెనయమికివగచిఘనతరు । లనునాఖ్యకుఁదొలఁగెఁగడు నపార్థస్ఫురణన్॥ ౨౨౪.

టిప్పణము.

కనకము = సంపెఁగ—ఉమ్మెత్త. మందారము = పారిజాతము—జిల్లేడు—ఘనతరులు = గొప్పవారు—గొప్పవృక్షములు.

తా॥ కనకమందారములు స్త్రీయొక్క దేహకాంతి వాసనలకు సమానములుగాక మిగుల నపార్థస్ఫురణచేతఁ గొప్పవృక్షములలోఁ జేరక క్రమముగ ఉమ్మెత్తచెట్టునకును—జిల్లేడుచెట్టునకును నామములై నిలిచెననుట.

క॥ ఇలమాల్యవత్సుకేశో । జ్జ్వలయగునాబాలబహుపిశంక టరక్షః । కులవైభవంబుగతిఁదా । నలరుచుజననేత్రపర్వమైవిల సిల్లున్॥ ౨౨౫.

టిప్పణము.

మాల్యవత్సుకేశోజ్జ్వల = పుష్పమాలికలచే నొప్పు మంచి వెంట్రుకలుఁగలది—మాల్యవంతుఁడు—సుకేశుఁడు—అను రాక్షసులచే నొప్పునది—రక్షఃకుల= రాక్షసవంశము.

ఉ॥ మేరుమహామహీధ్రఘనమేఖలభాతిసుజాతరూపశో।భార మణీయయున్విమలభాస్వరశారదరాత్రిభాతివి । స్తారితతారకా భిరుచిసాంద్రయుసత్పరిషద్విభాతివి । స్తారశుచిద్విజప్రవరపఙ్క్తి యునైయలబాలపొల్పగున్॥ ౨౨౬.

టిప్పణము.

సుజాతరూప = మంచిబంగారు—మంచిసౌందర్యము. తారకా=నక్షత్రములు—కనుగ్రుడ్లు—పరిషత్ = సభ ; శుచిద్విజప్రవరపఙ్క్తి = పవిత్రులగు బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుల సమూహము—తెల్లని మంచిదంతములవరుస.

క॥ బాలిక యౌవనమున నతి । లాలితగతినొప్పె జనితలావణ్య రుచి । వ్యాలీఢయగుచు వీచీ । జాలవిశాలాంబురాశిసన్నిభయనఁగన్॥ ౨౨.

టిప్పణము.

లావణ్యము = లవణభావము—సౌందర్యము. వ్యాలీఢ = కూడినది.

క॥ వరసుమనోహరయై సుం । దరిమందసమీరణంబునం దగ మఱియున్ । దరుణి సదాకల్పకయై । సురుచిరనందనమునాఁగ శోభిల్లెఁగడున్॥ ౨౩.

టిప్పణము.

సుమనోహర = పుష్పములను హరించునది — మంచిమనోజ్ఞ. సదాకల్పక = సర్వదా కల్పవృక్షములతోఁ గూడినది—మంచిభూషణములు గలది. ఆకల్పకము = భూషణము.

క॥ భరితవయఃపరిణామ। స్ఫురణంబునఁ దరుణి ధరణిశోభిల్లియుఁ దాఁ। బరిణయపరాఙ్ముఖత్వముఁ । బూరసెన్ బరమాద్భుతాభిభూయిష్ఠగతిన్॥ ౨౪.

టిప్పణము.

వయఃపరిణామస్ఫురణము = యౌవనపరిపాకము. పరిణయపరాఙ్ముఖత్వము = వివాహవాంఛలేమి.

క॥ ఎంతయువింతగనపుడతి । కాంతముగవసంతమలరెఁగాం
తాచింతా । నంతరతికరణచణరతి । కాంతమురతిసుఖితసుతను
కాంతమునగుచుఁ॥ ౨౩౦.

టిప్పణము.

కాంతముగ = మనోహరముగ. రతి = ఆసక్తి—సురతము. రతికాంత= మన్మథుఁడు. సుతనుకాంతము = స్త్రీపురుషులు గలది.

క॥ నవపల్లవములుదగెమా । ధవవనలక్ష్మీవివాహధామాగ
తసో । త్సవఖగరవభాషాపా । టవకుటజటిచటులపటుజటాపటల
మనఁ॥ ౨౩౧.

టిప్పణము.

సోత్సవ = సంతోషయుక్తులయిన, కుటజటి=వృక్షములను జడదారులు. (అనోకహఃకుటస్సాలః ఫలాశీద్రుద్రుమాగమః. అమరము.)

ఉ॥ కోరకరాజిరాజిలెనకుంతపికానకనాదసూచితో । దార
విహారపాంథజనతాప్రవిదారకమార్గజైత్రయా । త్రారచితాళి
ఝాంకరణరాగయుతాగలతాంగనాపరీ । వారకరాగ్రదీపసమ
వాయవిభాయతినద్భుతంబుగాఁ॥ ౨౩౨.

టిప్పణము.

కోరక = మొగ్గలు; రాజి = సమూహము; అకుంత = తక్కువకాని; ఆనక = భేరి; పాంథ = విరహి; జనతా = జనసమూహము. జైత్రయాత్ర = యుద్ధయాత్ర = దాడి; సమవాయ సమూహము.

---

(1) సీ॥ సుమనోవరశివాభిశోభితంబుకుబేరవరుణశ్వసనశక్ర వసుయుతంబు । (2) మహితసుపర్ణమన్మథసమాకలితంబుజీవతరణి చంద్రసేవితంబు । (3) గాలవశాండిల్యకౌశికసహితంబుసంభ్రమ ద్విజరాజిసంకులంబు । (4) హైమవతీశారదాగమోపేతంబురం భోరుగణికావిరాజితంబు । (5) గీ॥ విపులఘంటారవాధికవిభ్ర మంబు । కుసుమఫలచందనామోదగుంభితంబు । దనరెనభినవ మాధవవనరమాస । మానవనమానితోద్వాహమంటపంబు॥

టిప్పణము.

---

(1) సుమనోవర = బ్రహ్మ—మంచిపుష్పములుగల. శివ = ఈశ్వరుఁడు—శివా = ఉసిరికచెట్టు—జమ్మిచెట్టు. (శివాభవేదామలకీభవానీ హారీతసక్తుఫలా స్వగాలః. నానా.) కుబేర=కుబేరుఁడు—నందివృక్షము. వరుణ=వరుణుఁడు—ఉలిమిరిచెట్టు. శ్వసన = వాయువు—మంగచెట్టు. శక్ర = ఇంద్రుఁడు—కొడిసెచెట్టు. వసు = అష్టవసువులు—జిల్లేడు—ఒకపుష్పము.

(2) సువర్ణ = గరుత్మంతుఁడు—రేలచెట్టు. మన్మథ = మన్మథుఁడు—వెలగచెట్టు. జీవ = బృహస్పతి—పాలతీఁగె. తరణి = సూర్యుఁడు—చాగచెట్టు. చంద్ర = చంద్రుఁడు—కంపిలపుఁజెట్టు.

(3) గాలవ=గాలవముని—లొద్దుగచెట్టు. శాండిల్య=శాండిల్యముని—మారేడుచెట్టు. కౌశిక = కౌశికముని—గుగ్గిలపుఁజెట్టు. ద్విజరాజి = బ్రాహ్మణసమూహము—పక్షిసమూహము.

(4) హైమవతి=పార్వతి—తెల్లవస—ఉసిరిక. శారద=సరస్వతి—ఏడాకులఁరటి. ఆగమ = రాక—వృక్షము. కాంత = సుందరులగు—ప్రేంకణపుఁజెట్టు. రంభ = రంభయనునచ్చర—అరఁటిచెట్టు. గణికా = వారస్త్రీ—అడవిమొల్ల.

(5) ఘంటారవ = ఘంటానాదము—గిలకచెట్టు. మాధవ = విష్ణువు—వసంతుఁడు.

శా॥ ఏమేమాధవియేమెమాలతిమ రేమేయేమెవాసంతియం। బాామోదించిపరస్పరంబుఁగలకంతాకుంతనాదంబులం । బ్రేమం జీరిలతాతనుప్రతతిసంప్రీతాళిగానక్రియా । సామగ్రింజెలరేఁగెఁ గౌసుమరజోజాలంబుఁ బైఁజల్లుచున్॥ ౨౩౪.

టిప్పణము.

మాధవి = మాధవియను స్త్రీ—పువ్వులకురువిందలత—మాలతి = మాలతి యను స్త్రీ—జాజితీఁగె—వాసంతి=వాసంతియను స్త్రీ—అడవిమొల్ల. (వాసంతీ మాధవీయూథ్యో పాటలాయాంక్రమేళికే) నానా. ఆమోదించి = సంతోషించి—వాసించి. లతాతనుప్రతతి = లతాంగుల సమూహము—లతలయొక్క గొప్పసముదాయము—అళి = తుమ్మెద—ఆళి = చెలికత్తె.

చ॥ సలలితరీతిమాధవుఁడసారపలాశవినాశకృన్మహా । బలుఁ డును బాలితాతనుసుపర్ణలసత్సుమనోవిరాజియున్ । ఫలితమ నోరథప్రమదభాషితమంజులవాగ్ద్విజాళిసం । కులుఁడును నై ఘటించెధరకున్శుభమవ్వనలక్ష్మిసంగతిన్॥ ౨౩౫.

టిప్పణము.

మాధవుఁడు = విష్ణువు—వసంతుఁడు—అసార = బలహీనులయిన—ఎండిన, పలాశ = రాక్షసులు—ఆకులు. (పత్రేపలాశంహరితే రాక్షసేకింశుకేపు మాన్. నానా.) మహాబలుఁడు = విశేషబలవంతుఁడు—వాయువు, అతను = మన్మథుఁడు—అధికమైన, సుపర్ణ = గరుశుఁడు—మంచియాకులు, సుమనః = దేవతలు — పుష్పములు, ద్విజ = బ్రాహ్మణులు—పక్షులు.

చ॥ సలలితనూతనార్తవలసద్రుచియౌవనరేఖఁబొల్పుకొ । మ్మలనలరించెఁబల్లవసమాజములామనినంచుమించునా । సలలితనూతనార్తవలసద్రుచియౌవనరేఖఁబొల్పుఁగొ । మ్మలనలరించెఁబల్లవసమాజములామనిఁజిత్రవైఖరిన్॥ ౨౩౭.

టిప్పణము.

నూతనార్తవ = క్రొత్తసమర్తసంబంధమగు—నూతనపుష్పములు. (ఆర్తవం స్త్రీరజఃపుష్ప మృత్యుసంబంధిని త్రిషు. నానా.) లసద్రుచి యౌవనరేఖ = ప్రకాశించు కాంతిగల తారుణ్యవైఖరి—ప్రకాశించుకాంతిగల వనరేఖ. కొమ్మలు = స్త్రీలు—శాఖలు. పల్లవ = చిగురు—విటులు.

ఉ॥ మాలతియొత్తుశశ్వదసమానసముత్కలికాప్రవాళయున్। లాలితచిత్రపత్రసమలంకృతయున్ విలసద్విలోలభృం। గాలియు నైతదీయనికటాంచితకాంతదృఢానుషంగము । ద్వేలతఁగాంచి మించెవనవీధిమధూజ్జ్వలలీలఁగ్రాలుచున్॥ ౨౩౮.

టిప్పణము.

మాలతి = యౌవనస్త్రీ—జాజితీగె—రాగ = అనురాగము—రక్తము. ఉత్కలికా = శంకాసూయాది సంచారీభావములు—మొగ్గలు—ప్రవాల = నిడుదవెంట్రుకలు—చిగురు — "వాలఃకచేస్యాదిపుచ్ఛే హీజేరేతునపుంసకం—నానా." చిత్రపత్ర = చిత్రితమకరికాది పత్రములు—విచిత్రములగు నాకులు. భృంగ=ముంగురులు—తుమ్మెదలు. "భృంగస్త్వళినిధూమ్యాశే షిడ్గేభృంగంతు కుంతలే" నానా — కాంత = ప్రియుఁడు—తియ్యమామిడిచెట్టు. "ఆమ్రశ్చూతశ్రావత్రైల కాంతపిండఫలశ్చనః"అభిధానరత్నమాల. ప్రేంకణపుఁజెట్టు—

(కాంతంచారౌస్త్రీతుయోషి త్ప్రియంగావుఘలేపినా.) నానార్థమాల. మధు= మద్యము—తేనె.

క॥ ఇలనెల్లెడమధుసంగతి । నలరనిఘనతరులుగలుగుటరిది
వినుముకా । నలనతిముక్తమునివ్రజ । మలఘుతపోవర్ధనాప్తినలరు
కతమునన్॥ ౨౩౮.

టిప్పణము.

మధుసంగతి = మద్యసహవాసము = మద్యపానము—వసంతయోగము. ఘనతరులు = గొప్పవారు—గొప్పవృక్షములు. అతిముక్త = మిగులముక్తులగు—పువ్వులగురువింద. ముని=యతులు—వృక్షవిశేషము. (మునిర్వృక్షద్రుమర్షిషు.) నానా. తపోవర్ధనాప్తి=గ్రీష్మకాలాధిక్యప్రాప్తి—తపస్సుయొక్క క్షీణగతిచే. (ఉష్ణఊష్మాగమస్తపః.) అమరము. అలరు = సంతోషించు—పుష్పించు.

క॥ లోలరసాలోజ్జ్వలసుమ । మూలనిలీనాళితతివిమోహ
కమారా । భీలశరపుంఖలిఖితవి । శాలాక్షరపంక్తియనువిచార
మునెఱపెన్॥ ౨౩౯.

క॥ వృంతవినిర్గతవికచల । తాంతాంతర్వివరగుంజదళిశింజి
తము । త్యంతమునుగంతుధాటీ । సంతతశంఖారవంబుసమతవ
హించెన్॥ ౨౪౦.

చ॥ అరయవధూజనాభినవయావకపంకకృతారుణాంకనూ ।
పురరణితాతిమార్దవవిభూషితపాదపయోజయోగభా । క్సురు
చిరపల్లవప్రసవశోభితరాగమశోకమొప్పెనావరతరుణీవిమోహ
పరివర్ధితరాగముఁబూనుకైవడిన్॥ ౨౪౧.

టిప్పణము.

యావక = లత్తుక, పంక = బురద, రణిత = మ్రోయుచున్న, అశో
కము = మోదుగచెట్టు.

శా॥ ఈషన్మూర్తన్న వికాసభాసివకుళాహీనప్రసూనాతిసంతో
షాపాదకసౌరభోత్తమమునస్వాదుప్రక్రియన్మించెస । ద్ద్యోషాభూ
షితవక్త్రసంభరితమాధుర్యోల్లసత్సీధుగం । డూషప్రాప్తిసము
ల్లసత్పరిమళాటోపభ్రమాపాదియై॥ ౨౮౨.

టిప్పణము.

వకుళ = పొగడచెట్టు. స్వాదు = ఇంపైన. సీధు = మద్యము. గం
డూష = పుక్కిలి.

ఉ॥ క్షోణిరహించెనెంతయునుగుంజదమందమిళిందబంధుర।
శ్రేణివినీలకాంతిపరిచిన్మితదివ్యధగద్ధగన్మహా । శోణవిభాంచితం
బగునశోకగుళుచ్ఛముమన్మథార్ధని । ర్వాణచితానురూపపరివర్ధి
తసర్వజనానుతాపమై॥ ౨౮౩.

టిప్పణము.

గుళుచ్ఛము = పుష్పగుచ్ఛము. అర్ధనిర్వాణ = నగముకాలిన. చిత=
కాష్టము.

ఉ॥ రాజిలెనాసవార్థవిచరన్మధుపాశ్రితఫుల్లమల్లికా । రాజివ
సంతసంక్రమణరాజితసవ్యలతాంగనాపరి । భ్రాజిమహేంద్రసీ

లయుతభవ్యసితాసితకాంతిసంపదు । త్తేజితతారహారవరదివ్యక
ళాయతినద్భుతంబుగాన్॥ ౨౮౪.

టిప్పణము.

ఆసవ = తేనె, తారహార = ముత్తెపుసరము.

చ॥ విరహిజనప్రభంజకుఁడు వీరుఁడుమారుఁడుశూరతన్నగో।
త్కరములుసానవెట్టినధికంబగుడంబుననెత్తుపాంథభీ । కరఖరశా
ణచక్రములకైవడిఁజూడఁగనొప్పెనాగకే । సరవికచప్రసూనము
లుసారసమీరవిలోలములవ్వనిన్॥ ౨౮౫.

క॥ మహివిరహిహృదయమత్స్య । గ్రహణోత్సుకమన్మథప్ర
కల్పితబహుళ । స్సహపాలావలులోయన । మహితములగుపా
టలీసుమంబులువెలసెన్॥ ౨౮౬.

టిప్పణము.

పాలావలి = మత్స్యములఁ బట్టుటకు నిర్మింపఁబడిన సాధనవిశేషము.
(కొడమ.)

వ॥ మఱియు నవ్వసంతసమయంబు. (1) విజృంభమాణ
సహకారకోరకనికురుంబనిపతితమధుకరమాలామదకలఝంకార
హుంకారజనిత పథికజ్వరంబును. (2) కోమలమలయమారుతో
ద్ధూత చూతప్రసవరసాస్వాదకషాయ కంఠకలకంఠ కుహూకుహూ
రావభరితసకలదిఙ్ముఖంబును. (3) వికచకమలషండనిలీయమాన
మత్తకలహంసకులకోలాహలముఖరితసరోవరనివహంబును. (4)

పరభృతఖరత్రోటిపాటితపాటలీకుట్మలపటలవివరవినిర్గతమధుధారాసారశీకరనికరసమారబ్ధదక్షిణసమీరణమారవారణప్రణీతపథికవధూహృదయంబును. (5) దుష్కులునిభాతి జాతిహీనంబును. (6) రావణునిపోల్కినాపీతలోహితపలాశశతసంసేవ్యమానంబును. (7) రాజచంద్రునిమహిమసమృద్ధకువలయంబును. (8) వాస్తవికునివలె వర్ధితసుఖాసంబును. (9) సత్కవికావ్యప్రబంధంబు క్రియననవబద్ధతుహినంబును. (10) సత్పురుషుని మాడ్కి దోషానుబంధరహితంబును. (11) కైవర్తునిచాడ్పున బద్ధరాజీవోత్పల జాలంబును. (12) సమృద్ధకాసారసార్థంబులాగున నానందితమరువకంబును. (13) దేవేంద్రునివిధంబున నింద్రాణీరుచిరంబును. (14) మహీధరుని పోలుపున నధరీకృతదమనకంబును. (15) పిద్ధప్రభావంబున నామ్లానసుభగంబునునై యొప్పునకాలంబునఁ (16) గంధర్వకేళీలంపట లాటీలలాటతటలులితాలకధమ్మిల్ల భారకుసుమపరిమళ సమృద్ధమధురిమగుణంబును(17)కామకలాకలాపనిపుణ కర్ణాటక సుందరీసుందరస్తనకలశ యుగళఘుసృణధూళీపటలపరిమళామోదభరితంబును. (18) రణరణకరసితాపరాంతకాంతాకుంతలోల్లసితసంక్రాంతపరిమళమిళితాళిమాలామధురఝంకార ముఖరితనభస్థలంబును. (19) నవయౌవనోద్ధతకేరళీకపోలపాళీపత్రాళీపరిచయచతురంబును. (20) చతుష్షష్టికళావిదగ్ధముగ్ధముఖర మాళవీనితంబబింబసంవాహనసుభగంబును. (21) సురతపరిశ్రమపరవశాంధ్రపురంధ్రీనీరంధ్రపీనపయోధరభారనిదాఘజలకణనికరశిశిరంబును నగు మలయమారుతంబు సర్వజనాహ్లాదకరంబుగ వీచుచుండె నప్పుడు.

టిప్పణము.

---

(1) నిపతిత = వ్రాలిన; క్షల = అవ్యక్తమగు; పథిక = విరహి.

(2) ఆస్వాద = త్రాగుట ; కషాయ = ఒగరుగల.

(3) పంక్తి = సమూహము, నిలీయమాన = వ్రాలుచున్న.

(4) పరభృత = కోవెల, త్రోటి = ముక్కు, పాటిత = చీల్పఁబడిన, పాటలి = కలిగొట్టుచెట్టు, సమారబ్ధ = చర్చిత, వ్రణిత = గాయముచేయఁ బడిన.

(5) జాతిహీనము = కులహీనము—మాలతీకుసుమములులేనిది.

(6) ఆపీత = విశేషించి త్రాగఁబడిన, లోహిత = రక్తముగల, పలాశ = రాక్షసులు, ఆపీత = ఈషత్పింగళలోహిత వర్ణముగల, పలాశ = మోదుగు చెట్టు.

(7) కువలయ = భూమండలము—నీలోత్పలము.

(8) వాస్తవికుఁడు = వాస్తునిర్మాణపరుఁడు, (వాస్తువు = గృహము)—వర్ధిత సుఖాశము = వృద్ధిచేయఁబడిన సుఖమందలి యాశఁగలది—ఖ = ఆకాశము—ఆశా = దిక్కులుగలది.

(9) అనవబద్ధ = విడువఁబడిన—తుహినము = అప్రయుక్త ప్రయోగములు గలది.

(10) దోష = పాపములయొక్క—అనుబంధము సంబంధము—దోషా= రాత్రులయొక్క—అనుబంధం = దైర్ఘ్యం.

(11) కైవర్తుఁడు=చేపలఁబట్టు బెస్తవాఁడు—జాలికుఁడు, రాజీవ=మత్స్య విశేషము—కమలము—ఉత్పల = మత్స్యవిశేషము—కలువ—(రాజీవమజ్జేరాజీవో మృగేమత్స్యే—నానా.) ఉత్పలశ్శకులశ్శాలో రాజీవో మద్గురస్తిమిః—కోశము.)

(12) సమృద్ధ = ప్రవృద్ధము—కాసార=సరస్సు—సార్థం = సమూహము—మరుపక=మరువము—మరు = నీళ్లులేని ప్రదేశములయందలి—బకము = కొంగలు గలది. (వబలక భేదము.)

(13) ఇంద్రాణి = శచి—రుచిర = కమనీయము—వావిలిచెట్టు—రుచిర = మనోజ్ఞము. "ఇంద్రాణీస్యాత్సిందువారే పౌలోమీరతిబంధయోః" నానా.

(14) అధరీకృత = అణఁచఁబడిన—దమనకము—శత్రువులుగలది—దవనము గలది.

(15) షిడ్గ = శృంగారి—ఆమ్లాన = హర్షయుక్తుఁడు—ఆమ్లాన వృక్షవిశేషము—సుభగ = సుందరము.

(16) లంపట = లాలస = ఆయాసపడినది—లులిత = చెదరిన—వ్రాలిన—ధమ్మిల్ల = కొప్పు—సమృద్ధ = వృద్ధిచెందిన.

(17) కామకళా = కామశాస్త్రంబు—కలాప = సమూహము, ఘుసృణ= కుంకుమపువ్వు.

(18) రణరక = ఉత్కంఠ = మిగులననుట, రసిత = ధ్వనిచేయు—అపరాంత = పశ్చిమదిగంతము—సంక్రాంత = కూడిన—ముఖరిత=మ్రోయుచున్న.

(19) పత్రాళీ = మకరికాపత్రసమూహము.

(20) సంవాహన = సమ్మర్దనం = పిసుకుట.

(21) నీరంధ్ర = దట్టమగు—నిదాఘజల = స్వేదోదకము—శిశిర = చల్లని.

సీ॥ సారశీతలవారిపూరకాసారోర్మివారశీకరభాక్సమీరమగుచు । నానతాగలతావితానసంఫుల్లప్రసూనకామోదనిదానమగుచు । రామణీయకగృహారామరామాళ్యవిరామగానరవాభిరామమగుచు । నాతతసౌఖ్యప్రభూతసంతతముదాన్వీతభూతలజనవ్రాతమగుచుఁ । గీ॥ దోఁచెఁగుసుమరజోధూళిధూసరంబు। బహుళకలకంఠకలకంఠభాసురంబు । వాసనావాసకేసరకేసరంబు । మీసరంబగుమధుమాసవాసరంబు॥ ౨౪౮.

టిప్పణము.

కేసర = పొగడచెట్టు—సురపొన్న—చెట్టు; ధూసరము = బూడిదెవన్నె ముగల—వాసనావాస = పరిమళస్థానములగు.

క॥ ఆయెడవిభుఁడుసఖీసము । దాయమువినిపింపనిజసుతా హృదయాభి । ప్రాయంబుఁదెలిసియొకసమ । పాయముఁజింతించె ఖిన్న భావుండగుచున్॥ ౨౭౯.

క॥ ధరణిఁగలరాకుమారుల । సురుచిరరూపముల నెల్లసుంద రియొకచోఁ । బరికింపఁబోరయుబహుళని । ర్భరమోహోత్సాహ వివశభావముమదికిన్॥ ౨౮౦.

క॥ తరుణియపుడొకనివలచిన । వరపరిణయవాంఛమదినవా రణఁబొడమున్ । గరమిదియకార్యమనితా । ధరనెల్లెడలన్ స్వ యంవరముచాటింపన్॥ ౨౮౧.

సీ॥ లాటగాంధారకర్ణాటసౌరాష్ట్రవరాటనాటాంధ్రాధిరా జవరులు । వంగకాశ్మీరకళింగకోసలకేరళాంగబంగాళధరాధి పతులు । చోళమాళవమళయాళపాంచాలనేపాళగౌళావనీపాల మణులు । వత్ససాల్వావంతికుత్సబర్బరసింధుమత్స్యతురుష్కాభి మానధరులు । గీ॥ భోజఘూర్జరకురుకాంభోజవిభులు । కొం కణోత్కలటెంకణక్షోణివరులు । బహుళరథదంతితురగసద్భ టులుగొలువ । వచ్చిరచటికివేవేగనిచ్చనలరి॥ ౨౮౨.

సీ॥ గంభీరరుచిసముజ్జృంభితమణిశాతకుంభకుంభస్తంభసంభృ తంబు । చీనిచీనాంబరశ్రేణికామాలికాకాండవితానాభిమండి తంబు । ఘనసారమృగనాభికాసాంకవామోఘఘుమఘుమా

యితగంధగుంభితంబు । కమనీయతరలాస్యకామినీగాయినీర
మ్యవీణాగానరంజితంబు । గీ॥ బహువిధయంత్రవిచిత్రతాతిబంధు
రంబు । రత్నపాంచాలికారాజిరాజితంబు । సకలరాజాధిరాజా
ళిసంకులంబు । నగుస్వయంవరమంటపమలరెనపుడు॥ ౨౪౩.

టిప్పణము.

శాతకుంభ = బంగారు, చీని-చీనాంబర = చీనాకొచ్చిం చైనాదేశముల బట్టలు; వితాన = మేలుకట్టు, సాంకవ = పునుగు, లాస్యకామినీ = నట్టువ స్త్రీలు, గాయినీ = సంగీతముపాడు స్త్రీలు, పాంచాలికా = బొమ్మలు.

క॥ పరికలితనందిఘోష । స్ఫురితంబైరాజసభవసుంధరబహు
ని । ర్భరపార్థసమరధారుణి । కరణింగననొప్పెనపుడుకడుచిత్ర
గతిన్॥ ౨౪౪.

టిప్పణము.

నందిఘోష = అర్జునునిరథము. వందిజనులధ్వని. (నందిమాగధవంశగ్ని వందిమంగళపాఠకాః. (కోశము.)

క॥ ఆరాజసభారంగము । భూరిసురాజోపహారభూషితమ
గుటన్ । వీరనృపార్థానముగతి । ధారుణినొప్పారెఁగడునుదార
ప్రభలన్॥ ౨౪౫.

టిప్పణము.

రాజోపహార = రాజయోగ్యములగుకానుకలు. ఉపహార = ఉపాయ

నము, (కానుక) సామగ్రి—ర. ల. వర్ణములక భేదమగుటచే లాజోపహారభూషితమని స్వయంవరమంటప పరమున.

క॥ బహుళవితానోజ్జ్వలమై । మహితంబగుతాపసాశ్రమం బననలరెఁ । బహుసుమనోవిలసితమై । మహినాసభతనరెస్వర్గమాన్యంబగుచుఁ॥ ౨౫౮.

టిప్పణము.

వితాన = యజ్ఞము—(మేలుకట్టు. [ఉల్లోచము] చందువా) "వితానస్త్రక్రతూల్లోచా వితానంత్రిషుతుచ్ఛకః" కోశము. సుమనః = దేవతలు—పుష్పములు.

క॥ పరిదగ్ధదహ్యమానా । గరుమహిషాక్షాదిదివ్యగంధద్రవ్యా । త్కరధూపధూమసౌరభ । భరభరితంబగుచునాసభాస్థలివెలసెఁ॥ ౨౫౯.

టిప్పణము.

అగరు = ధూపద్రవ్యవిశేషము. మహిషాక్షు = గుగ్గిలము.

సీ॥ అంగీసదాభంగసంగీతరాగప్రభంగీతరంగాభిభాసురంబు । లాటీమహామోఘవీటీకలితనవ్యపాటీరవాసనాబంధురంబు । చోళీపృథూరోజపాళీధృతప్రసూనాళీలసత్సౌరభాంచితంబు । భోజీవలన్నిళిందాజీవవరకర్ణరాజీవపరిమళభ్రాజితంబు । గీ॥ మాళవీకేరళీతనుమహితమలయజప్రక్లృప్తతమామోదసంభ్రమంబు । విసరెనాసభనపుడలపీరమార।వారణంబగుమందసమీరణంబు॥

టిప్పణము.

ప్రభంగి = పరిపరివిధములు, వీటీ = తాంబూలము, వలత్ = సంచరించు చున్న, మిళింద = తుమ్మెద, ఆజీవ = ప్రాణప్రాయమైన, మలయజ = పచ్చ కర్పూరము. మారవారణ = మన్మథగజము.

ఉ॥ అంతసభాముఖంబునమహారణవీరభటాభిరక్షిత । ప్రాం
తచరత్సఖీజనకరప్రచలద్బహుచామరానిలా । త్యంతవిలోలకుం
తలసమంచితమైయలరాజకన్యసం । క్రాంతవిశేషభూషణవికా
సవిభాసితరూపరేఖతోన్ ॥ ౨౫౯.

ఉ॥ మంగళవాద్యఘోషములుమండితవిప్రవధూకులాంగ
నా । మంగళగీతనాదములుమానితరాజపురోహితోక్తస । న్మం
గళమంత్రరావములుమాగధకీర్తితమానినీమహా । భంగగుణస్తవ
ధ్వనులుబాధగతింబెరయన్నయంబునన్ ॥ ౨౬౦.

శా॥చంచత్కాంచనరత్నశోభితఘనస్తంభాదికంబున్మహా।
దంచత్పుష్పఫలాదికాఖిలశుభద్రవ్యోజ్జ్వలంబున్సదా। కించిత్సౌ
రభధూపదీపవిసరాకీర్ణంబునైమించుస । న్మంచంబంచితరీతినెక్కి
నయనానందంబుఁగావించినన్ ॥ ౨౬౧.

ఉ॥ మాళవకేరళాధిపులుమత్స్యశకాంగకళింగవంగబం ।
గాళతురుష్కభూవిభులుగౌళవిదేహవిదర్భచోళనే । పాళకురు
షమావరులుపాండ్యపుళిందవరాటలాటపాం । చాళమహీధవుల్
సరయసంభ్రమసంభరితానురాగులై ॥ ౨౬౨.

సీ॥ (1) సమధికరూపానుసారప్రవృత్తులైయాఖేటకాసక్తులనఁ గఁబరఁగి। (2)తథాగతధ్వంసనోద్యుక్తులై యవనిమీఁదఁ సకులనఁగఁబరఁగి। (3) అమితదూరప్రవృద్ధాశావిశాలురైశారద దినములసరణిఁబరఁగి। (4) ప్రకటకార్తస్వరప్రకలితులైకడునతు లితహేమాద్రులనఁగఁబరఁగి। (5) సారిద్రోణశాస్త్రసూచకులై కర। మప్పుడుకురుకుమారులనఁగఁబరఁగి। రహిసభాంతరమున రా కుమారకులెల్ల। నలరిరాక్షణముననద్భుతముగ॥ ౨౬ 3.

టిప్పణము.

---

(1) రూప = మృగమును, అనుసార = అనుసరించిన అనఁగా వెంటనంటిన, ప్రవృత్తులు = ప్రచారముగలవారు. ఆఖేటక = వేట. రూప = సౌందర్యమును, అనుసార = అనుసరించిన అనఁగావలచిన—ప్రవృత్తులు = ఉనికిగలవారు. (నడవడి)

(2) తథాగత = బుద్ధదేవుని—అనఁగా—బౌద్ధులను ధ్వంసనోద్యుక్తులు. తథాగతధ్వంసనోద్యుక్తులు = యెటువచ్చినవారినటు—అనఁగా—కార్యాకార్య—సమయాసమయములఁజూడక—చంపనుద్యుక్తులు. అథవా—తమవంటి వేషములను ధరించివచ్చినవారుగాని—తామేకార్యమునకుగానువచ్చిరో ఆదేకార్యముగూర్చి వచ్చినవారుగాని. తథాగతులు—రాజులు తాము తాము వాసవదత్తను స్వీకరించవలెనను నాసక్తితో నితరులను చంపనుద్యుక్తులైరనుట.

(3) ఆశా = దిక్కు—వాంఛ.

(4) కార్తస్వర = క = కుత్సితమగు—ఆర్త = పీడితమైన = స్వర=ధ్వనిచేత—ప్రకలితులు = కూడినవారు. (క=కుత్సితము--కాపథమునందువలె)—బంగారు.

(5) ద్రోణ = ద్రోణాచార్యులయొక్క—శాస్త్రం = శస్త్రసమూహము. ద్రోణ = కాకులయొక్క—శాస్త్రం = అనఁగా శకునశాస్త్రం—రాజులు శకునములు మానుకొనిరనుట.

క॥ మానవనాథులుపాండవ । సూనులగతినలరిరరసిచూడఁ గసతతా । నూనవిహితాక్షహృదయా । జ్ఞానహృతక్షములు దివ్యచక్షులునగుచున్॥ ౨౮౪.

టిప్పణము.

విహిత = విశేషహితమైన—హితముకాని—అక్షహృదయ=జూదము—అక్ష = ఇంద్రియము—హృదయము—మనస్సు—హృతక్షములు = అపహరింపఁబడిన భూమిగలవారి—పోఁగొట్టుకొనఁబడిన తాలిమిగలవారి—దివ్యచక్షు= అర్జునుఁడు—సుగంధద్రవ్యవిశేషము—పార్థాత్తజ్ఞానినోరపి—కోశము.

క॥ పరనృపసంహరణోద్యమ । సరభసులనఁదనరిరపుడుస్వ బలార్థివిని । ర్భరహృదయులగుచుధరణీ । ధరసూనులుచూడ నద్భుతంబుగనచటన్॥ ౨౮౫.

టిప్పణము.

స్వ = తమయొక్క—బల = సైన్యములయందు—అర్థి = ఇచ్ఛగలవారు—వాసవదత్తకొఱకు నితరరాజులతో యుద్ధముచేయను తమతమ సైన్యములను బిలువనిచ్చించిన వారైరనుట—సు = సుందరియగు—అబలా=స్త్రీయగు వాసవదత్తయందు—అర్థి = కోరికగల.

గీ॥ భూపవరులువిశ్వరూపావలోకన । జనితమగుచునింద్ర జాలచిత్ర । మైనప్రత్యయముననలరుచునాసభ । ధార్తరాష్ట్రుల నఁగఁదనరిరపుడు॥ ౨౮౬.

టిప్పణము.

విశ్వరూప = కృష్ణమూర్తియొక్క విశ్వరూపమును—అవలోకన = చూచుటవలన—జనిత = కలిగిన—ఇంద్రజాల = మాయయను—చిత్రమైన= అద్భుతమైన—ప్రత్యయం = జ్ఞానం. వి = పక్షిని—శ్వ = కుక్కను—రూప= మృగమును—అవలోకన = చూచుటవలన—జనిత = కలిగినది. ఇంద్రజాల= ఇంద్రజార = శచి (జ. ద. వర్ణములకును—ర. ల. వర్ణములకును నభేదము.) శకునములు జూచుటవలన గలిగినదియును—శచీదేవిని స్మరించుటచేనద్భుతమైనదియును—నగు జ్ఞానము గలవారైరనుట—స్వయంవరములయందుఁ గలుగు కలహములను శచీదేవి పోఁగొట్టుచున్నదను సంప్రదాయము గలదు కాన కొందఱు రాజకుమారులు—వాసవదత్తకొఱకు యుద్ధములు గలుగునో—యేమో. అను శంకతో శకునములు చూచుకొని, తన్నివారణార్థము శచిని స్మరించిరనుట—

గీ॥ తవిలిసాంవత్సరికఫలదర్శనులును । సుశకునశ్రావకులును నునైసారిదిరాకు । మాఁగులలరిరిపరికింపమహింతఖంజ । నాభులును వ్యాధసన్నిభులగుచునచట॥ ౨౬౭.

టిప్పణము.

సాంవత్సరికఫలదర్శనులు = జ్యోతిష్కులచేఁ జెప్పఁబడు ఫలములను జూచువారు. సంవత్సరసమాప్తికి పూర్వమందు కలుగఁబోవు ఫలములను జూపునవి—ఖంజన=కాటుకపిట్టలు. కాటుకపిట్టల గమనాగమనముల నాలోకించుటచే సంవత్సరఫలము దెలియవచ్చునని వాడుక.

శకునశ్రావకులు = పక్షులనువంచించుటకుగాను దీముపిట్టలను బలుకఁజేసి వినువారు—వ్యాధులు = వేటకాండ్రు—శకునములు వినువారు.

క॥ క్షితిభాస్వద్దర్శనమీ । లితులైకుముదాకరములలీలస
మస్త । క్షితివరులుబొలిచిరాసభ । నతిమోహవిలోభమాత్మనల
మఁగలఁగుచున్॥ ౨౬౮.

టిప్పణము.

భాస్వత్ = సూర్యుఁడు—ప్రకాశించువాఁడు.

క॥ కరమధరీకృతులయ్యును । స్థిరులై రాసుతులుపరవశీకృత
నిజని । ర్భరదేహస్థితిఁదనరిరి । పరమాద్భుతరసనిమగ్నభావ
ములలరన్॥ ౨౬౯.

టిప్పణము.

అధరీకృతులు = భూమిగాఁ జేయఁబడినవారు—భూమిగాఁ జేయఁ
బడినవారు—స్థిరులగుట సిద్ధించదు—తిరస్కృతులు.

ఉ॥ ధారుణినాథులిట్లువివిధంబులమారవికారమాత్మల । న్నాస
రెఁగలంపనుండుటలుచయ్యనవాసవదత్తఁగాంచిదు । ర్వారవిరక్త
భావముధ్రువంబుగనూల్కొనఁదత్క్షణంబక । ర్ణీరథమెట్టెడిగ్గిరమ
ణీయగృహాంతరసీమకేగినన్॥ ౨౭౦.

టిప్పణము.

మారవికారము = మోహవికారము. విరక్త = వైరాగ్యము—ఇచ్ఛలేమి.
కర్ణీరథ = మంచము = మంచె.

ఉ॥ భూపకుమారకుల్గరము వొంపిరివ్రాయెడి మోహనోపసం। తాపవికారముల్సముచితంబుగ నాత్మలదాఁచి లేశముం। దోఁపఁగనీక సత్కృతులనూనముగాఁగనియేగి రెల్లసే। నాపరివారముల్దముఘనంబుగఁగొల్వఁగనంతనిచ్చటన్॥ ౨౭౧.

టిప్పణము.

బొంపిరి = పూర్ణము. సత్కృతులు = మర్యాదలు=పూజలు. సముచితంబుగ = యుక్తమగునట్టుగ.

ఉ॥ వింతగనాఁటిరాత్రిపృథివీవరనందన గాఢనిద్రన। భ్యంతరసీమనున్న సమయంబున స్వప్నమునందుఁగాంచెన। త్యంతముదం బెలర్పఁగ జయంతవసంతలతాంతకుంతసం। క్రాంతవిలాససాంద్రునినొకానొకరాజకుమారచంద్రునిన్॥ ౨౭౨.

శా॥ ఆరాజేంద్రునిరూపసౌష్ఠవము రామాకర్షణప్రౌఢివి। స్ఫారస్వర్ణమృగప్రభం దనరునా సత్యాత్ముసద్వ్యస్నహా। శూరత్వంబురుసత్త్వసంకలితతేజోయుక్తినత్యంతమ। ర్ణోరాశిప్రతిమానవైఖరిసదారూఢస్థితిన్బొల్పగున్॥ ౨౭౩.

టిప్పణము.

రామా = రాఘవుఁడు—స్త్రీ. సత్త్వ = బలము—జంతువులు. అర్ణోరాశి= సముద్రము.

చ॥ అతఁడుకుహూముఖంబుగతినంచితహారిసుకంఠ విభమో। న్నతిఁగడుమించు నెంతయుఘనాఘనవైఖరిభూరిభూజనా। హిత

కరతక్రప్రభాయతిరహించుసముజ్జ్వలితాంగదోపశో । భితవిభవాప్తి
వాలిరుచిఁ బెంపువహించుసమంచితంబుగన్॥ ౨౭౪.

టిప్పణము.

కుహూముఖము = కోకిల; హారిసుకంఠవిభ్రమోన్నతి = మనోజ్ఞమగు మంచికంఠస్వరవిలాసాధిక్యము—హారయుక్తమగు కంఠవిలాసాధిక్యము. ఘనాఘన=వర్షకాబ్దము; భూజనాహితకరకప్రభాయతి=భూజనులకు నహితములగు వర్షోపలములు—భూజనులకు మిగులహితమగు హస్తప్రభ; (ఇచటస్వార్థమున కప్రత్యయము). అంగద = అంగదుఁడను వానరుఁడు—బాహువలయము.

సీ॥ ప్రకటాభిరూప్యకల్పకమూలకందంబుకలితలావణ్యాముక్తా
ఫలంబు । వైదగ్ధ్యసహకారవాసంతసమయంబురూఢసద్గుణరత్న
రోహణంబు । బహుదానధర్మసంపత్కోశనిలయంబుకరుణామృ
తాసారకంధరంబు । దివ్యయశఃకౌముదీచంద్రబింబంబుచండప్ర
తాపార్కమండలంబు । గీ॥ శౌర్యబడబానలామోఘసాగరంబు।
మహితవిజయరమాస్వయంవరవరంబు । గాఁగనాతనియాకృతి
ఘనతరాప్సు । తావహక్రియనలరారుననుదినంబు॥ ౨౭౫.

గీ॥ అతఁడుచింతామణియనుభూపాగ్రగణ్యు । తనయుఁడని
యునుమఱియుఁగందర్పకేతు । నాముఁడనియునునాతిస్వప్నము
ననెఱిఁగి । తత్పరాయత్తచిత్తయైతత్తరమున॥ ౨౭౬.

క॥ కనుఁదెఱచియతనిఁగానక । కనుమఱలన్మూసియతనిఁగా
నకచింతన్ । వనజేక్షణశయ్యాగృహ । మునవాతనినరసిమూర్ఛి
లియుంతన్॥ ౨౭౭.

క॥ తెలిసిసకలంబుఁకలయని । తెలిసికలందాను గన్న దివ్యపురుషుని । న్గలసిబహుసౌఖ్యరీతుల । మెలసిమనన్వలపుగదిరిమేనుగగుర్పన్॥ ౨౭౮.

చ॥ క్షితిఁదనసృష్టికౌశలవిశేషముఁజూపురతిజ్ఞగత్త్రయా । యతసమవాయరూపపరమాణుగణంబులుగూర్చిమంజులా। మృతరససేచనంబుననమేయనిజానుభవానుభావని । శ్చితగతినామహామహస్సృజించెవిరించిసమంచితంబుగన్॥ ౨౭౯.

క॥ అటుగాకున్నఁదదీయో। త్కటరూపవిలాసరేఖగలదేధరణిని । చ్చటనయిననతఁడుననుని । చ్చటపలచినధన్యనగుదుసర్వవిధములన్॥ ౨౮౦.

మ॥ తిలకింపన్దమయంతియానిషధధాత్రీనాథచంద్రున్శకుం। తలదుష్యంతమహీంద్రుచంద్రమతినిత్యంబున్హరిశ్చంద్రుమై। థిలిధన్యాత్ముని రామచంద్రుఁగడుఁబ్రీతింగోరుటల్సారెని। ష్ఫలమంచున్నది నెంతునన్నతఁడుసంభావించిచేపట్టినన్॥ ౨౮౧.

మ॥ రతికందర్పవిమోహమున్గనుటవ్యర్థంబంచుభావింతుసం। తతమున్రోహిణిచంద్రుఁబొందుటనిరర్థంబంచునూహింతుస। మ్మతిపౌలోమిపురందరున్వలచిప్రేమన్గోరుటెన్నన్వృథా । స్థితియంచున్నది నెంతునాకతఁడుప్రీతింజిక్కినన్జొక్కుచున్॥ ౨౮౨.

మ॥ అనిచింతించుచుముహుర్ముహుర్నిశ్వాసమధ్యస్థస్థితింగాంచురీ। తినితాంతాంతికదావపావకసముద్దీప్తజ్వాలజ్వాలికా । భినివేశస్థితిఁగాంచుభాతివిరహాభివ్యక్తసంతాపత। ప్తనిజాంగస్థితిఁగాంచికామినిప్రదీప్తశ్వాసనిశ్వాసయై॥ ౨౮౩.

టిప్పణము.

ముర్మురాగ్ని = తుషాగ్ని—ముర్మురమనఁగా నుమక.

ఉ॥ లాలితమందమారుతములన్విలయోగ్రసమగ్రపావకా।
కీలశిఖాపరంపరలు పేర్చితకున్నబళింపఁ సుక్కుచున్। వ్రాలివసం
తకాలసుమరాజిరజోజలరాశిమున్గుచున్। దేలికఠోరమారశరతీ
వ్రతకున్నదుసోలితూలుచున్॥ ౨౮౪.

చ॥ ప్రసవరసప్రమత్తమధుపవ్రజమంజులగుంజితంబులు। ల్ల
సితరసాలసాలకిసలగ్రసనవ్యసనైకకోకిల। ప్రస్ఫుమరగీతముల్మధు
రపక్వఫలప్రకరప్రసారలా। లసశుకశారికాకలకలంబులువేమ
రునొవ్వఁజేయఁగన్॥ ౨౮౫.

ఉ॥ వావిరికేళికాగృహావివర్ధితలాలితనవ్యమంజులా। రావస
ముల్లసద్భహుళరాజమరాళమయూరకీరపా। రావతముఖ్యముల్
హృదయరంజకభావజమంత్రతంత్రసా। ఖ్యావహలీలలంగనుట
లారసియాత్మవిరాళిమించఁగన్॥ ౨౮౬.

క॥ అలరాజన్యకుమారకు। లలితాంచితరూపరుచివిలాసము
తనహృ। త్ఫలకలిఖితంబుగతిని। శ్చలముగమదినిగళితంబుచా
ట్పునమతియున్॥ ౨౮౭.

టిప్పణము.

హృత్ఫలకలిఖితము = హృదయమను పలకయందు వ్రాయఁబడినది; నిగళితము = శృంఖలాబద్ధము.

శా॥ ఉత్కీర్ణంబునుబ్రాణమిశ్రితముప్రత్యుప్తంబుసంకీలితం। బుత్కృష్టాంతరమర్మసంగతముమాంసోపేతమంగాంగజం। చత్కీలాలయుతంబుశల్యగతమజ్జాసంప్రయుక్తంబునై। యుత్కంఠస్థితిఁ దోఁచినన్మగువమోహోన్మాదవిభ్రాంతయై॥ ౨౮౮.

టిప్పణము.

ఉత్కీర్ణము = విభక్తము. ప్రత్యుప్తము = ఆరోపితము. సంకీలితము= శంకుబద్ధము—మేకుచే బిగింపఁబడినది. కీలాలము = రక్తము. మజ్జా = ఎముకలలోనిక్రొవ్వు.

క॥ అధికోన్మత్తయుమూకయు। బధిరయునంధయునుశూన్యభావయునగుచున్। విధువదనభూతబాధిత। విధముననలరారె విరహవేదనకడిమిన్॥ ౨౮౯.

సీ॥ తూఁగురాగార్ణవాస్తోకతరంగప్రకంపితాంగాంగియైకదలుకరణి। నిల్చుదర్పకబాణనికరకీలితగాత్రవల్లియైస్థిరవృత్తివఱలుకరణిఁ। బఱచుశృంగారాభిభావనావిషరసప్రాప్తభయార్తయైపారుకరణి। వ్రాలునాతతశీతవాతాహృతప్రాణజాలయైధారుణిఁగూలుకరణిఁ॥ గీ॥ బొరలునిజతల్పకలితసంఫుల్లహల్ల। కాంచితాంగారకణికలనడలుకరణి। నేడ్చుఁగరగతనిధిదాఁచునెడముమఱచి। కరమువిలపించునిరుపేదకరణితరుణి॥ ౨౯౦.

క॥ కలికియిటువిరహవేదనఁ। గలఁగుటఁగనివెసఁదదీయకారణమమరం। దెలిసిచెలులెల్లనెయ్యము। కలిమిన్శైత్యోపచారకలనాతురలై॥ ౨౯౧.

చ॥ విడివడి మోముదమ్మిపయి వ్రేలుసుపేశలకేశపాశము । న్మడియిడిజాలు బారిసతి మోమునజాఱుదృగశ్రుపూరముల్ । దు డ్డిచితుషారవారివలితుంపరలింపుజనింపనల్లనం । బడిబడి మేననిం చికలపంబులలంది వెలందినెయ్యురన్॥ ౨౯౨.

ఉ॥ కల్పితకౌసుమాస్తరణకమ్రమృదూజ్జ్వలహంసతూలికా। తల్పమునందుఁ జేర్చి వివిధంబుల శైత్యమహోపచారముల్ । సల్పి యుబుజ్జగించియుఁ బ్రసంగవశాగతపూర్వసత్కథా । నల్పవిచి త్రము ల్దెలియనాడియుఁ బాడియుఁ దాపమాఱమిన్॥ ౨౯౩.

టిప్పణము.

కౌసుమ = పువ్వుమయమైన—ఆస్తరణ = రత్నకంబళి—పఱుపు.

చ॥ భగవతి భక్తపాలనకృపామతి నల్లన నిద్రనిచ్చియా । ముగు దను బ్రోవు మో భువనమోహనకామదయారసాప్తినీ । మగువను గావు మో మలయమారుత ప్రేమవహించి లేమనిం । పుగ మనఁజూ డు మో ర్వదిక భూరివియోగభరానలార్చులన్॥ ౨౯౪.

ఉ॥ భూతములార కీరపరపుష్టమరాళమయూరశారికా । జాత ములార సారమధుజాతమదాంచితచంచరీకసం । ఘాతములార తా మరసకాంచనకేసరకుందకుట్మల । వ్రాతములార మీరు వరవర్ణి నిఁ బ్రోవరె యేచకర్మిలిన్॥ ౨౯౫.

సీ॥ అమృతోపమస్వాదుతమభక్ష్యరుచిరశాల్యన్నంబుభుజి యింపసున్నమయ్యె । మణిమయానేకభూషణదుకూలాద్యలం కారంబు సవరింపఁగారమయ్యె । భరితసుగంధబంధురగంధపుష్ప

సంభారంబుభరియింపభారమయ్యె । మసృణసాంకవపంకఘుసృణసంకలితసిందూరంబుతిలకింపదూరమయ్యె । సారకాసారవారసీహారవారి । పూరమాత్రప్తతైలాతిఘోరమయ్యె । నిద్రకతుద్రరౌద్రదారిద్ర్యమయ్యె । నతివకక్కటయికనేదిగతియొతెలియ॥

టిప్పణము.

సంభారము = సామగ్రి, మసృణ = చిక్కని, ఘుసృణ = కుంకుమపువ్వు.

క॥ అళులుమధుపములుకోకిల । ములుపరభృతములుసమీరములుగంధవహం । బులుకాముఁడుకందర్పుఁడు । కలికియబలయేమికీడుగానున్నదియో॥ ౨౯౭.

టిప్పణము.

మధుపములు = తుమ్మెదలు—మద్యపానముచేయునవి, పరభృతములు = పికములు—శత్రురక్షితములు అనఁగా శత్రుపక్షములు, గంధవహంబులు = వాయువులు—గర్వముగలవి, కందర్పుఁడు = మన్మథుఁడు—కుచ్ఛితదర్పముగలవాఁడు, (గురుబాలప్రబోధిక.)

చ॥ అనిచెలులాడువేళవనజాయతలోచనకాత్మసంభవుం । డనుపమశీతలానిలశతాంగమునంబరివారయుక్తినూ । తననిశితాస్త్రశస్త్రసహితప్రథితప్రకటాట్టహాసభీ । షణగతిఁదోఁచినట్లయినసంభ్రమితాత్మకయైరయంబునన్ ॥ ౨౯౮.

టిప్పణము.

ప్రథిత = ప్రసిద్ధమైన; ప్రకట = స్ఫుటమైన;

ఉ॥ కాతరనేత్రమూర్ఛమునుఁగంగనికామినులెల్లభీతిఁజిం । తాతరళాకులాత్మలయిదారునశీతలవారినాస్యకం।జాతముమీఁదఁ జల్లిబహుచామరచాలనజాతశీతవా । తాతిసహాయభూతివనజాననఁదేర్చియథోచితంబుగన్॥ ౨౯౯.

సీ॥ క్షణమాత్రమతిచిత్రకనకారవిందసుందరనిమ్నగాపులినస్థలముల । క్షణమాత్రమురుచైత్రగంధవహోల్లసత్కందళకదళికాకాననముల।క్షణమాత్రముద్గాత్రసారతుషారాంబులలితశీతాంశుశిలాతలముల । క్షణమాత్రమాచ్ఛత్రసమసహకారచందనతరుచ్ఛాయావితర్దికములు । గీ॥ క్షణముకాసారకేళికాచంక్రమముల । క్షణముడోలావిహారప్రసక్తగతుల । క్షణముమదనాద్యుపాలంభసంభ్రమములఁ। జెలువనలరించియప్పుడాచెలులు చెలఁగి॥ 300.

క॥ వాసవదత్తకుహితగతి । భాసిలుకందర్పకేతుభావముతెలియన్ । వాసిగఁబనిచిరిమృదుభా । షాసముచితమాలికాఖ్యశారికనిటకున్॥ 30౧.

క॥ అలమాలికయాశారిక।యలరాజకుమారిచరితమంతయుఁ దెలియం । దలఁచియటనిలిచితడసితి । నలుగకుమిఁకనొకటిఁదెలియుమదివినుపింతున్॥ 30౨.

క॥ కందర్పకేతుఁడదెమక । రందుండనుసఖుఁడుఁగొలువరాజితసుమనో । బృందములనందమగుమా । కందతరుచ్ఛాయనొప్పెఁగనుఁగొనుమిచటన్॥ 303.

చ॥ అనిశుకమూరకుండుటయునాథరణీశకుమారుఁడెంతయు। న్మనమున సంభ్రమంబడరమాలికమాలికమాలికాయటం। చును బలుమాఱుఁజీరినగుచుంవెసశారికనెత్తియెత్తిమూ । ర్కొనికొని యాడిముద్దుగొనికోరికలేరికలెత్తనత్తఱిన్॥ ౩౦౪.

ఉ॥ వాసవదత్తఁగూడిప్రతివాసరమున్సుఖగోష్ఠినుండను। ల్లాసముమీఱనాలలనలాలననిచ్చుఫలోపహారముల్ । గ్రాసమొనర్పనాతికరకంజముననిరతంబుఁబాదవి। న్యాసముసల్పఁగల్గుటఘనంబగునీసుకృతంబుశారికా॥ ౩౦౫.

చ॥ లలనమనోగతంబునిఖిలంబునుదెల్లముసీకుఁజూడనా । కలికిమనోనురాగమధికంబుగదాపరికింపనిప్పుడా । వెలఁదిభరించుమద్విరహవేదనవేడిగదాతలంపనా । పొలఁతివిమోహదాహమునఁబొక్కఁగదాగణుతింపనెంతయున్॥ ౩౦౬.

చ॥ నినుఁగననాతిఁగన్నకరణిన్మదినింపుజనించెనాకునా । ఘనజదళాయతాక్షికడువాడిమిగాడినకంతుబాణము। ల్దనువడినేఁచఁగావిరహతాపమునోర్వఁగఁజాలకెంతయు। న్వనటమునుంగఁబోలునిలువంజనదింకటనేగఁగాఁదగున్॥ ౩౦౭.

చ॥ అనిముదమారఁబల్కుసమయంబుననెంతయుఁజిత్రమైవినూ । తనమగునీకథాక్రమముదారునమధ్యమలోకవాసులె । ల్లనుగడుసంభ్రమంబుమిగులన్వినఁబల్కఁగడిగ్గివచ్చెనో । యనవనజాప్తబింబమపరాద్రిపయింబొలిచెన్ఘనంబుగన్॥ ౩౦౮.

వ॥ అప్పుడు॥ ౩౦౯.

సీ॥ రాజితసిందూరరంజితసురవరాదభ్రసామజకుంభవిభ్రమంబు । కర్పూరఘనగరుత్కలితవాసరతామ్రచూడచూడాచక్ర

సుందరంబు । వారుణీరమణీయవారవిలాసినీమణికుండలవిభాస మంచితంబు । నవనవసంధ్యాభినవ్యసీమంతినీసరసయావకపత్రసన్నిభంబు । గీ॥ స్ఫుటమహానటపటుజటాచూటపటల । బద్ధవాసుకిఫణరత్నబంధురంబు।రమ్యముగనొప్పెరహిబహురక్తిమాభి। మండితంబగుమార్తాండమండలంబు॥ ౩౧౦.

టిప్పణము.

కర్బుర = చిత్రవర్ణములుగల (నానార్థరత్నమాల.) తామ్రచూడ = కోడిపుంజు. చూడాచక్ర = కోడిచుట్టు, యావకపత్ర = లాక్షాకృతపత్రరేఖ, మహానట = తాండవేశ్వరుఁడు.

క॥ భువిజనులకద్భుతంబుగ । రవియపుడొప్పెసఁగెనధికరక్తిమకలిమిన్ । సవిషాదుఁడుపరిత్య । క్తవసుండునునగుచుదుర్విదగ్ధనికరణిన్॥ ౩౧౧.

టిప్పణము.

రక్తిమ = ఎఱుపు ; సవిషాదుఁడు = వ్యసనయుక్తుఁడు—మేఘయుక్తుఁడు ; వసు = ద్రవ్యము—కిరణములు, దుర్విదగ్ధుఁడు = దరిద్రుఁడు.

గీ॥ వారుణీసంగతస్థితివఱలిభద్రుఁ । గలితరక్తాంశుకస్థితినలరిశాక్య । భవ్యసంజ్ఞాభిసంయుక్తిఁబరఁగిప్రాజ్ఞుఁ । బోలిరవిదోఁచెనస్త్రాద్రిఁబొలుచునపుడు॥ ౩౧౨.

టిప్పణము.

వారుణీ = పశ్చిమదిశ—మద్యము, భద్రుఁడు = బలదేవుఁడు = బలరాముఁడు. రక్తాంశుకము = కాషాయవస్త్రము—ఎఱ్ఱనికిరణములు, శాక్యుఁ

డు = బుధుఁడు, సంజ్ఞా = ఛాయాదేవి — తెలివి (సంజ్ఞానామ్న్యర్క జాయా యాం చైతన్యేప్యర్థసూచనే — నానా.)

క॥ పగలువగఁగులుకునళినీ। మృగలోచనవలచికలసిమెలఁగి నకలుషం। బగలరవిచరమనగమున। భృగుపాతమొనర్చెననగు భిల్లునగ్గుంకెన్॥ ౩౧౩.

టిప్పణము.

భృగు = కొండచఱి — భృగుపాతము = కొండ, చఱినుండి దుమికి ప్రాణత్యాగముచేయుట. ఇది దివాసంగమముఁ జేసినవారికి ప్రాయశ్చిత్తము. (భృగుర్దైత్యగురౌశంభౌజమదగ్ని ప్రతాపయోః — నానా.)

చ॥ మొనసిప్రచేతసుండలత్రిమూర్తిమయాత్మకుసూర్యుఁడా నెదు। రొక్కనవిరచించునవ్యమణికుట్టిమమండితమండపాంతమూ। తనపటుపాటలాంశుకవితానవితానముబోలెనెంతయున్। ఘనమ గుసాంధ్యరాగమధికప్రభనొప్పవిచిత్రవైఖరిన్॥ ౩౧౪.

టిప్పణము.

ప్రచేతసుఁడు = వరుణుఁడు, కుట్టిమ = రత్నఖచితభూమి, వితాన = మేలుకట్టు — సమూహము.

మ॥ చరమాబ్ధిన్విలసిల్లువిద్రుమలతాసంఘప్రభాజాలమం। బరకాసారవిఫుల్లహల్లకకలాపస్ఫూర్తికందర్పపు। ష్పరథప్రాంచి కేతకచ్ఛవినభస్సౌధాగ్రమాంజిష్ఠసుం। దరశోభాతిశయంబునాఁ దనరెసంధ్యారాగమప్పట్టునన్॥ ౩౧౫.

టిప్పణము.

కలాప = సమూహము, కూటమి. పుష్పరథము = విహారరథము. మాంజిష్ఠ = హరిద్రాసంబంధమైన.

వ॥ మఱియు నాసంధ్యాసమయంబు. (1) రజోలుఠితోత్థిత కులాయార్థికలహావికలకలవింకకుల కలకలవాచాల శిఖరంబులగు శిఖరినికరంబులును. (2) వసతిసాకాంక్షంబులగు ధ్వాంక్షంబులును. (3) అనవరతదహ్యమాన కాలాగరుధూపపరిమళోద్గారంబులగు వాసాగారవివరంబులును. (4) దూర్వాంచిత తటినీతటనివిష్టగోష్ఠివిదగ్ధజనప్రస్తూయమాన కథాశ్రవణోత్సుకశిశుజన కలకలకరవ్రోత్కూపిత సమృద్ధులగు వృద్ధులును. (5) విరచితకందర్పముద్రులగు క్షుద్రులును. (6) కాముకజనానుబధ్యమానదాసీజన వివిధాశ్లీలవచః శ్రుతివిరసీకృతలగుకాములును. (7) సంధ్యావందనోపవిష్టులగు శిష్టులును. (8) రోమంథ మంథర కురంగకుటుంబాధ్యాస్యమానప్రమదిష్ఠగోష్ఠీనాగణ్యంబులగు నరణ్యంబులును. (9) నిద్రావిద్రాణ ద్రోణకాక కుల్యకలిల, కులాయంబులగు గ్రామసముదాయంబులును. (10) కాపేయవికలకపికుల, కలిలంబులగు నాశ్రమతరునిచయంబులును. (11) నిర్గమనేచ్ఛావికలజరత్తరుకోటరకుటీర కుటుంబికౌశికకులంబులును. (12) విశ్రాంతకథానుబంధ ప్రవర్తమాన పథికజన గృహాగమనత్వరంబులగు చత్వరంబులును. (13) సమాసాదితకుక్కుటంబులగు కిరాతజననిష్కుటంబులును. (14) కృతయష్టిసమారోహణంబులగు బర్హిణంబులును. (15) విహిత

సంధ్యాసమయవ్యవస్థులగు గృహస్థులును. (16) స్వపతిసంకో చోదంచదుచ్చతరకేసరకోటిసుకట కుశేశయోదరకోటరకుటీర కుటిలశాయినికంబులగు షట్చరణచక్రంబులునుం, గలిగి. (17) లక్ష్మీకరణి స్వయంవరగృహీత పీతాంబరంబును. (18) వారవ ధూటివిధంబునఁ బల్లవానురక్తంబును. (19) కామినిఁబోలెఁ గాలే యాతామ్రపయోధరంబును. (20) బభ్రువుగతిఁగపిలతారకంబు నునై కనుపట్టెనప్పుడు. ౩౧౬.

టిప్పణము.

---

(1) లుఠితము = పొరలినది; కలవింక = ఊరఁబిచ్చుక; శిఖరి = వృ క్షము. (2) వసతి = గూడు; ధ్వాంక్ష = కాకి. (3) ఉద్గారము = వెళ్లఁ గ్రక్కుట; వాసాగారవివరము = గవాక్షి—కిటికి. (4) దూర్వా = గఱికి; గోష్ఠి = సల్లాపము, విదగ్ధజన = నేర్పరులగువారు; ప్రస్తూయమాన = చెప్పఁ బడిన; సమృద్ధులు = ఆఢ్యులు. (5) కందర్పముద్ర = కామచేష్ట. (6) అను బధ్యమాన = నియమింపఁబడిన; అశ్లీల = సిగ్గులేని; విరసీకృతులు = అసహ్య పడినవారు. (7) ఉపవిష్టులు = కూర్చున్నవారు. (8) రోమంథము = నెమ రు; మ్రదిష్ఠ = మృదువైన. (9) నిద్రావిద్రాణ = నిద్రాధీన; ద్రోణకాక = మాలకాకి; కలిల = యుక్త. (10) కాపేయ = చపల; కలిల = కూడిన. (11) కుటుంబి = వసించు. (12) చత్వరము = నాలుగు త్రోవలు కలిసిన ప్రదేశము—చతుష్పథము. (13) నిష్కుటము = గృహోపవనము. (14) బర్హి ణము = నెమలి. (16) కుశేశయ = తామర. (17) స్వయం వరమునఁ బెం డ్లాడిన విష్ణువునుగలది—స్వబలముచేతఁ బొందఁబడిన రక్తవర్ణముగల యాకా శముచేఁ గూడినది. (18) విటులయందనురాగముగల—చిగుళ్లవలె నెఱ్ఱనైన. (19) కాలేయ = కుంకుమ; పయోధర = స్తనము—మేఘము. (20) బభ్రు వు = ముంగిస; కపిల = గోరోచనవర్ణముగల; తారక = కనుగ్రుడ్డు—నక్ష త్రము.

సీ॥ (1) నక్షత్రసూచనాదక్షతాయతిమహాగణకప్రభావాభి
గణనఁగాంచి । (2) ప్రకటితతారకాధికబలాయతిమహాదనుజచ
మూస్థితిఁదనరఁగాంచి । (3) సంచరత్కౌశికాసమముదాయతి
మహానందనాతిశయంబుఁజెందఁగాంచి । (4) కుంఠితకువల
యోత్కంఠతాయతి మహాభాస్కరోదయరేఖఁబరఁగఁగాంచి ।
గీ॥ (5) వారితద్రోణవిహగవిహారకలన । ద్రుపదరాజాత్మజో
ద్వృత్తిఁదొడరఁగాంచి । మించిజగమెల్లవడినాక్రమించిమ్రింగు ।
భీషణత్వంబుదోఁపఁబ్రదోషమడరె॥ ౩౧౭.

టిప్పణము.

(1) గణక = జ్యోతిష్కుఁడు.
(2) తారక = తారకాసురుఁడు—నక్షత్రములు.
(3) కౌశిక = దేవేంద్రుఁడు—గుడ్లగూబ.
(4) కువలయ = కలువ—భూమండలము.
(5) ద్రోణవిహగ = మాలకాకి—ద్రోణాచార్యుల బాణములు.

క॥ ఘటమానదళపుటాంచిత । పుటకినులన్మదితమధుపపుం
జముదిరిగెఁ । బటుతిమిరతిమిరహతినిజ । చటులగతిఁబాసికు
టిలచంక్రమగతులన్॥ ౩౧౮.

టిప్పణము.

ఘటమాన = ముకుళించుచున్న, పుటకిని = పద్మిని, తిమిర = చీఁకటి—నేత్రరోగము.

చ॥ జలవిహగారవంబువిలసత్ప్రతిబింబితసాంధ్యరాగము ।
నలుగుసరఃకృపీటములఁగానఁగనయ్యెసరోజినుల్ప్రియ । ప్రల

యవిషాదరోదనమపారముగానతిభక్తియుక్తిను । జ్వలితచితాగ్ని కీలలనవారణఁజొచ్చికలంగుకైవడిన్ ॥ ౩౧౯.

టిప్పణము.

సరోజిని = తామరతీఁగె, ప్రలయ = మరణము, చిత = సాద.

సీ॥ (1) ఉద్దీపితంబుసముద్యన్మహానీలపటుతరమధుకరపటలి కలన । (2) సంవర్ధితంబుప్రజ్వలితాగ్నిహోత్రవిస్ఫుటవిశంకటధూమపటలికలన । (౩) మాంసళితంబుభామామాకేశసంస్కారపరమసౌరభధూపపటలికలన । (4) మేచకితంబుసమిద్ధపేచకిఘటాకటదానశీకరపటలికలన । గీ॥ (5) మఱియుఁబుంజీకృతంబుతమాలపాద । పచ్ఛటాపాటితప్రభాపటలికలన । నిదియనఁగనొప్పిభువిదివియెల్లనుండి । చటులగతిఁగాంచెఘనతమఃపటలమపుడు. ౩౨౦.

టిప్పణము.

విశంకట = విశాలమైన, మాంసళితము = బలిసినది, మేచకితము = నల్లనైనది, పేచకి = గజము—పేచకీద్విరదః పద్మేతికోశః.

ఉ॥ ప్రావరణంబురాత్రియనుపాంసులకున్బలితౌషధంబుదై । న్యావిలవృద్ధవారవనితావళికిన్బ్రియమిత్రమత్యసం । భావితదుర్జనాళికినపత్యమసత్కులికాలకాలర । క్షోవరమాళికిందగనకుంతితగాఢతమోవ్రజంబిలన్ ॥ ౩౨౧.

టిప్పణము.

పాంసుల = జారస్త్రీ; ప్రావరణము = ముసుకుపలితౌషధము = ముది మికిమందు; నెరసిన వెంట్రుకలకుమందు.

క॥ వితతప్రత్యక్షుద్ర । వ్యతిరస్కృతిబౌద్ధమతము వైఖరివిని
వా । రితసకలాంతరసంగతి । క్షితిదుష్టమహత్త్వసమరుచిందమ
మొలసెన్॥ ౩౨౨.

క॥ క్షితినంధతమసమనలము । గతిబహుకాష్ఠాపహారకస్థి
తిఁదగిసం । తతముఁగురురాజసైన్యము । గతిముదితోలూకను
ఖవికాసముగాంచెన్॥ ౩౨౩.

టిప్పణము.

కాష్ఠాపహారకము = దిక్కుల నావరించినది—కట్టెలను గాల్చునది—ఉలూక = గుడ్లగూబ—దుర్యోధనుని మేనమామయగు శకునియొక్క కొడుకు.

సీ॥ (1) దుర్భరభూభారనిర్భుగ్నదిక్కరికరసముద్వాంతశీకర
ములనఁగ । (2) దూరభ్రమణఖిన్నతోయజాప్తతురంగమాస్య
ఫేనస్తబకాళియనఁగ । (3) పటుమహానటజటాపటలచాలనసము
త్క్షిప్తగాంగఝరపృషద్వితతియనఁగ । (4) సాంధ్యరాగానలశ
మనవేళాసముత్కీర్ణస్ఫులింగప్రకీర్ణమనఁగ । (5) వెసజగత్త్రియ
విజిగీషవెడలుమగని । పుష్పరథమునఁగడుఁబరిపూర్ణరక్తి । లలి
తగతిరతివెదచల్లులాజలనఁగఁ । బ్రకటముగఁదోఁచెఁదారకా
నికరమపుడు॥ ౩౨౪.

ఉ॥ నీరజయోనిచంద్రకఠినీశకలంబుఁదమోమషీయుతో । దారనభస్థ్సలాజినముఁదాలిచిపూనికమీఱుమర్త్యసం । సారసుఖంబులన్గణనసల్పుచునిల్పునభావసూచనా । ధారకశూన్యబిందుసముదాయమునాఁదగెఁదారకౌఘముల్॥ ౩౨౫.

టిప్పణము.

కఠినీశకలము = బలపపుముక్క.

మ॥ మగనింజంద్రునెదుర్కొనంగడఁగి ప్రేమన్ జక్రవాళంబునాఁ । దగునశ్మంతమునన్సముజ్జ్వలితసంధ్యారాగవహ్నింమహా। గగనభ్రాష్ట్రమునందమందరజనీకాంతావతంసంబు పె । ల్లుగఁ బేల్చన్ బ్రసరించులాజలనఁగ్రాలుందారకానీకముల్॥ ౩౨౬.

టిప్పణము.

అశ్మంతము = పొయ్యి. భ్రాష్ట్రము = పెనము—స్వేదని.

క॥ గాసిలెనతిదీర్ఘతరో । చ్ఛ్వాసముసంశ్లేషవక్త్రసంఘటనమునై । వాసిఁగనుచక్రమిథునము । భాసురసుకవిప్రబంధబంధురమగుచున్॥ ౩౨౭.

టిప్పణము.

దీర్ఘతరోచ్ఛ్వాసము = నిట్టూర్పు—గొప్ప పరిచ్ఛేదము. సంశ్లేషవక్త్రము = సంశ్లేషార్థముగల వృత్తివిశేషము—కూడినముఖము.

చ॥ కమలకుసుమంగ సంచరణకారణలగ్నమరందలుబ్ధముగ్ధమ
ధుపమాలికాకలితగాత్రముకోకముమూర్తిముద్రఘూ । ర్ణమ
ఘనశ్వాసవాక్యచయసంఙభం తతచండపాశబ । ద్ధముగతినొప్పి
ప్రాణదయితన్విడనాడితొలంగెనవ్వగన్॥ 3౨౮.

క॥ హిమకరదయితునెనుర్కొను । గమకమునన్వికచముఖ
వికాసముగలయా । కుముదినికిరుపార్శ్వంబుల । భ్రమరంబులు
దూతికాళిపగిదిఁదనర్చెన్॥ 3౨౯.

క॥ ఇనవిరహాత్తాపదుఃఖిత । వనజవధూతిలకమపుడ వారణఁ
బొగిలెన్ । ఘనకింజల్కవ్యాజం । బునహృదయముఁగఱఁచు
నధికముస్మరవహ్నిన్॥ 330.

సీ॥ (1) ప్రాచీలలాటసంభరితబంధూకప్రసూనచిత్రకచక్ర
సుందరంబు । (2) లోకత్రయీజయత్సేకమన్మథశుభప్రస్థానకల
శాభిభాసురంబు । (3) చటులదిక్కాంతాప్రసాధికాకరధృతాల
క్తకపిండాభిలాలితంబు । (4) యామినీరాజకన్యామణీహస్తసమా
లోలమణికందుకాంచితంబు । గీ॥ (5) రాజితోదయగిరిశిఖరప్ర
ఫుల్ల । విపులమందారసుమగుచ్ఛవిభ్రమంబు । వెలిచెజనలోచ
నోత్సవోజ్జ్వలవిభాభి । మండితంబగుశీతాంశుమండలంబు॥

క॥ చంద్రుఁడలలక్ష్మణాన్వితి । సాంద్రమహోదారురామ
చంద్రునిమఱిని । స్తంద్రానురక్తతారుఁగ । పీంద్రునిఁదలఁపించెఁ
దదనుహితగుణగరిమన్॥ 33౨.

క॥ వినుతింపరక్తమండలుఁ । డునుమృదుకరనికరసహితుఁడు
నువిబుధసదా । వనధుర్యుఁడుశౌర్వరభే । దనచర్యుఁడునగుచు
రాజుదగెరాజనఁగన్॥ 333.

క॥ హిమకరమండలగతరా। గముక్షీణంబయ్యెవిరహికాం
తాహృత్సం । క్రమితమగుఁ కరణిజనసం । భ్రమకరముగఁదోఁ
చెదవళిమంబమలరుచిన్॥ ౩౩౪.

క॥ మారప్రేరితబహుఁదు । ర్వారవియోగానలంబువడిరగ
లింపన్ । సారెరతిద్రిప్పుస్ఫటికో । దారవ్యజనంబునాసుధానిధి
వెలసెన్॥ ౩౩౫.

సీ॥ (1) భావసంభవసార్వభౌమసంభృతసముద్భాసితశ్వేతా
తపత్రమనఁగ । (2) మానితోదయశైలమానీంద్రహస్తప్రసంగ
తస్ఫాటకలింగమనఁగ । (3) యామినీయమునార్ఘురాంతరస్థలస
ముజ్జ్వలసమంచితబాలపులినమనఁగ । (4) ఘూర్ణితగగనమహా
ర్ణవప్రోదీర్ణవిశాలలోలవళక్షశంఖమనఁగ । గీ॥ (5) చండతరకాల
కాలోరగాండమనఁగ । గగనగంగాభవశ్వేతకమలమనఁగ ।
వరచకోరతపఃఫలవర్యమనఁగఁ। జంద్రుఁడలరారెబహుకళాసాం
ద్రుఁడగుచు॥ ౩౩౬.

క॥ లోకత్రయజయదీక్షా । స్తోకమనోజాభిషేకశోభితనవ
దూ । ర్వాకలితరజతకలశము । జోకమృగాంకుండుదోఁచెసురు
చిరలీలన్॥ ౩౩౭.

మ॥ ప్రమదామోహకమారవీరకృతదీప్యత్సారదామోఘు
పిం । డమొతన్స్వేఖ్యవిభేదకాత్మభవచండప్రాసయుక్శాణచ। క్ర
మొతదుర్వారభిమానహారకమహాకామభ్రమత్చక్రబా। ణామొ
నానొప్పెమృగాంకమండలమురాణన్గాంతినిస్తంద్రమై॥ ౩౩౮.

శా॥ క్షీరాంభోనిధిమగ్నముద్బహుతరాక్షీణామృతాసారవి।
స్తారక్షాళితమాపయిస్మటియుశ్వేతద్వీపసంస్థాపితో । దారప్రాభ

వశోభితంబునగుచందంబొప్పలోకంబువి । స్ఫారస్వచ్ఛసితప్రభంబొలిచెదీప్యత్చంద్రికాసాంద్రమై॥ ౩౩౯.

ఉ॥ అంతట రాకుమారకుఁడు హర్షమెలర్పఁగఁగాల్యకృత్యమా। ద్యంతముఁదీర్చి మేలగుఫలావళినాకలిఁదీర్చిమాలికన్ । జెంతమహీజశాఖనటుజేర్చిసఖుండొనగూర్చునవ్వనా। భ్యంతరసాలమూలకుసుమాస్తరణాంచితశయ్యనొయ్యనన్॥ ౩౪౦.

ఉ॥ ధూర్తమృగావళిందోలఁగఁదోలుచుమిత్రుఁడుగావనిద్రసం । పూర్తిసుఖంచెనంతటనభోజలజాకరసీమకాలకై । వర్తకుఁడంధకారతరివర్యమునెక్కిచరించుచున్ రయ । స్ఫూర్తిహరించుమత్స్యములబోలిక్రమంబుగమాసెడారకల్॥ ౩౪౧.

చ॥ ప్రమదమొనర్చెనవ్యమధుపానకృతాదరపుష్పలిణ్ణినా। దముశతపత్త్రిపుస్తకముదాలిచిదివ్యసరఃకృపీటపీ । ఠమునఁబ్రభాతమౌనిప్రకటస్థితినధ్యయనంబొనర్చును । త్తమమగుసామగానమహితంబయియొంతయుఁబాంధకోటికిన్॥ ౩౪౨.

ఉ॥ రాజిలెనాసవార్థవిచరన్మధుపాలిసముల్లసద్రజో । రాజిమధుప్రపంకిలవిరాజితవారిరుహాలవాలవి । భ్రాజితటాకభూస్థలులరాత్రికృషీవలుఁడుంచునాతమో । బీజసమాజవిభ్రమముపెంపువహించిసమంచితంబుగన్॥ ౩౪౩.

చ॥ భ్రమరవినీలదీధితులుభాసిలెనప్పుడుభానురాకసం। భ్రమమునశుక్రదూతదెలుపన్మధుసంగతినోలినంబుజా। స్యమువికసింపఁగోకిసకియన్వెసఁగూడిసరోగృహంబున।గ్గమలినిసంతరించినసుగంధయుతాగరుధూపమోయనన్॥ ౩౪౪.

చ॥ అలహరిరాకకుఁ గలఁగునట్టితమోవిభుఁగూడియామినీ। లలనపలాయనాచరణలాలసబుద్ధివిశాలరోదసీ । నిలయనభోం గణస్థరజనీకరభాస్వరులూఖలంబునన్ । జలిదికినైసడింపవెలిఁజ ల్లినబియ్యముఁబోలెఁదారకల్॥ ౩౪౫.

టిప్పణము.

రోదసి = భూద్యాకాశమధ్యప్రదేశము. ఉలూఖలము = రోలు. పోలెను = అనుకరించెను. (ఇది సమాపకక్రియ.)

క॥ వ్రాలెనుడుగణముఁబ్రాతః । కాలకపిప్రచలితాంధకార తమాల । వ్యాలోలదశదిశాశా । ఖాలూనపతత్సుమప్రకాండ ముకరణిన్॥ ౩౪౬.

ఉ॥ రాజిలెనన్నుఁగూడిద్విజరాజుక్షణక్షణవిస్ఫురత్కళా । రాజియుసత్పథక్రమవిరాజియునైయదెవారుణీస్పృహం। దేజముఁ గోలుపోయిచలిదేరియధోగతినేగెనంచుఁబ్రా । చీజలజాక్షినవ్వన నఁజెన్నువహించెనుషఃప్రభావళుల్॥ ౩౪౭.

క॥ స్ఫురదరుణతరుణకేసరి । ఖరనఖరవిదారితాంధకారమ దాంధ । ద్విరదతనురక్తపూరము । కరణినుషస్సాంధ్యరాగకాం తులువెలసెన్॥ ౩౪౮.

క॥ భూరినభస్సరసింగల । తారాకుముదములుగోయుతమ కంబునవే । సారెరవిజాచుఁగరముల । తీరునవొప్పారెఁగిరణదీ ధితులుదివిన్॥ ౩౪౯.

క॥ ఉదయాచలకూటాంచిత । విదితజపాకుసుమకాంతివిభ్రమవిభవా । స్పదమగుచుసాంధ్యరాగము । మదిముదమొదలించె విబుధమండలికెల్లన్॥ ౩౪౦.

క॥ త్వంగత్తుంగపతంగతు । రంగఖురాగ్రాహతాబ్జరాగపరాగా । భంగరుచివిభ్రమంబుబో । సంగద్రబభాతారుణాంబెసంగెన్ జదలన్॥ ౩౪౧.

క॥ ప్రకటోదయగిరిగతగై । రికనిర్ఝరవారిపూరరీతిన్దగెన । త్యకలంకసాంధ్యరాగా । ధికదీధితిప్రాణిలోకదృక్పర్వముగన్॥ ౩౪౨.

క॥ తారాతండులశోబళిత । భూరినభోంగణచరద్విభూషితసమయో । దారకృకవాకుచూడా । కారభ్రమఁగొల్పెనుదయకాంతిచయంబుల్॥ ౩౪౩.

సీ॥ లలితదినారంభలక్ష్మీకరాగ్రదీవ్యన్నవ్యరత్నదర్పణమనంగ । వరనభఃపురమహాద్వారగోపురసముత్తంభితాయతహేమకుంభమనఁగ । ప్రాచీలలాటసంభరితకుంకుమరజఃస్ఫీతచిత్రకబిందుచిత్రమనఁగ । బార్వాచలాభోగభోగీంద్రసంధ్యారుణస్ఫటాస్ఫుటితరత్నంబనఁగ । గీ॥ చిత్రసంధ్యారుణామోఘసూత్రసంఘ । సంగ్రధితపూర్వదిగ్వధూస్వర్ణకాంచి । సంఘటితదివ్యదీనారచక్రమనఁగ । బాలరవిబింబమద్భుతభంగిఁదోఁచె॥ ౩౪౪.

టిప్పణము.

ఉత్తంభిత = ఎత్తఁబడిన, చిత్రక = తిలకము, స్ఫటా = ఫణము, సంగ్రధిత = కట్టఁబడిన, దీనారచక్ర = కాంచనకింకిణీసమూహము.

క॥ ఆరయనారయసంహృత । తారకుఁడనుగోపతిత్వదర్పితుఁ డునునై । వారిజసఖుఁడుప్రతాపో । దారతఁగడుశక్తివజ్రధరులహసించెన్॥ ౩౫౫.

టిప్పణము.

సంహృతతారకుఁడు = పోఁగొట్టఁబడిన నక్షత్రములు గలవాఁడు, సంహరింపఁబడిన తారకాసురుని గలవాఁడు. గోపతిత్వ = కిరణాధ్యత్వము—స్వర్గాధిపత్యము. శక్తివజ్రధరులు = శక్తినిధరించిన కుమారస్వామిని—వజ్రమును ధరించిన యింద్రుని.

ఉ॥ అంతటనిద్రలేచివసుధాధిపసూనుఁడుకాల్యకృత్యమాద్యంతముఁదీర్చిమాలికయునాత్మసఖుండునుదానునవ్వనా । భ్యంతరదివ్యభూరుహఫలాదులనాకలిఁదేర్చిహర్షమ । త్యంతమెలర్పఁగొసుమపురాభిముఖుండయిపోయిముందటన్॥ ౩౫౬.

మ॥ భువిశ్రీశైలాద్రపురీశరాఘవపదాంభోజద్వయీచింతనో। త్సవరోద్ధంహనుమంతరాయకృతచిత్రశ్లేషహృద్యాంధ్రవా । సవదత్తాఖ్యమహాప్రబంధమునశశ్వన్నవ్యసారస్యసం । స్తవనీయంబగుపూర్వభాగమిదియాచంద్రార్కమైపొల్పగున్॥ ౩౫౭.

సీ॥ అమలాగ్రజన్మమాహాత్మ్యవిశేషంబుసద్వశిష్ఠసగోత్రసంభవంబు । ఘనమగునాశ్వలాయనసూత్రకథనంబుబడగనాడన్వయప్రాభవంబు । మాన్యమౌనద్వైతమతనిశ్చితత్వంబుసతతతత్త్వవిచారసంభ్రమంబు । హూణాంధ్రవిద్యాప్రవీణతాధిక్యం

బుకవితారసజ్ఞానకౌశలంబు । గీ॥ తేజరిలున్యాయవాదివృత్తిక్ర
మంబు । విబుధజనతావిధేయతావితరణంబు । గలిగివినయవి
వేకములెల్లలయ నలరు । వాఁడ హనుమంతరాయాఖ్య వరలు
వాఁడ॥ ౩౪౭

క॥ ఘనగిరిసంస్థానంబన । మునుబహువిఖ్యాతిఁగాంచిమును
కొనిప్రకృతం। బునఁబెనుగొండ సమాఖ్యన్ । వినుతింగనుపురము
నందువెలయుచునుందున్॥ ౩౪౮.

ఉ॥ అండజవాహదివ్యచరణాంబుజభక్తిరతుండుసంచితా ।
ఖండసదానిరామయసుఖప్రదయోగయుతుండుసత్కృపా । మం
డితదానధర్మపరమానసవృత్తిహితుండుకృష్ణరా । యండనన
ప్పుమజ్జనకుఁనాతతపూర్ణశతాయురున్నతిన్॥ ౩౫౦.

చ॥ అమలినభక్తినాతనినహర్నిశముగ్గనుసన్నసత్పథ । క్రమ
మునఁగొల్చిసాధ్వియనఁగాంతలనెంతయువాసిఁగాంచియు । త్త
మనిరతాన్నదానకలితస్థిరవృత్తిరహించిమించినా । కమయన
నొప్పుమజ్జననియంచితదీర్ఘసుమంగలీస్థితిన్॥ ౩౫౧.

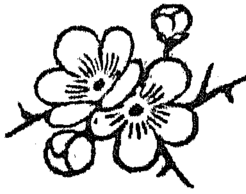
శా॥ ధాత్రీమండలమండనాయితసమస్తస్త్రీణసమ్మాన్యతా ।
పాత్రీభూతసుశీలసువ్రతసురూపప్రాభవప్రౌఢామ; స । ర్వత్రస్తు
త్యపతివ్రతానుగతభాస్వత్పుణ్యనిస్సీమ; సా । విత్రీనామదనర్చు
మద్దయితసావిత్రీపవిత్రాకృతిన్॥ ౩౫౨.

క॥ కలరార్వురన్నదమ్ములు । నలువురుభగినీజనములునాకున్న
జినా । కలఁగలరుసుతులుముప్వురు । లలినొకకూఁతురునురూపలా
వణ్యనిధుల్॥ ౩౫౩.

క॥ అందఱుపితృహితమానసు । లందఱుబహుసదయహృద
యులందఱునిరతానందితబుధబృందులుమఱి । యందఱుహరిభక్తి
యుక్తినందఱెవారల్॥ ౩౬౪.

క॥ ప్రకటమగుశాలివాహన । శకమునఁగులశైలచంద్రసామ
జశశిసం । ఖ్యకుఁగలమన్మథసమకా । ర్తికమాసమునందువిస్తరిం
చితిదీనిన్॥ ౩౬౫.

సమాప్తము.

PRINTED AT THE VAIJAYANTI PRESS, MOUNT ROAD, MADRAS.